

[प्रयांकः—३]

श्रीशान्तिगौरिनप्रन्यमाला] श्रीमत्शान्तिस्तुतीभ्यस्पादपत्रेभ्यो नमो नमः

आचार्यवर्य—श्रीहिमचन्द्रसूरीश्वर—विरचित—गद्यबद्ध

त्रिपिठशालाकापुरुषचरितस्य

सप्तमं पर्व

शान्तिगौरिनप्रन्यमालायाः सेक्रेटरिभ्यां सुश्रावक—इवेरी डा.बालालात्मजमोहनलालेन

डा. चिमनलालात्मज रसीकलालेन च प्रकाशितम्

त्रिनाचार्यश्रीमत्शान्तिगौरिष्य कीर्तिगुनिपन्यासेन हरिशङ्करशास्त्रिणा च संशोधितम्

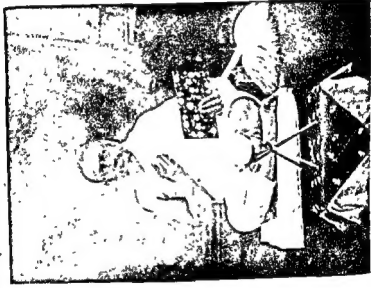
वीरसयत् २४६६

मूल्यम् सार्धरूप्यकम्

विक्रम सं. १९९६

श्रीशारदामुद्रणालये तदधिपतिना सुश्रावक-
 हर्षचंद्रात्मजेन फण्डितभगवानदासेन मुद्रितम् ।
 स्वारनगेट धीहृलमंदिर, भद्र—अमदावाद

शान्तभूति बालब्रह्मचारि आचार्यमहाराज श्रीमान्

जन्म : १९४४

दीक्षा : १९६५ माग. शु. १०

गणीपद : १९७५ कार्तिक व. ६

पन्यासपद : १९७५ माघ शुक्ल १३

आचार्यपद : १९९२ माघ शुक्ल ६

स्वर्गवास : १९९५ फाल्गुन शुक्ल १

मेकं पुस्तकं शुद्धमेवोपलभ्य पण्ड्यादयुपाह्वान्धारामात्मजहरिदाक्षरशास्त्रिसमीपे प्रेसकोपि विधाप्य महता परिश्रमेण संशोध्य श्रीशारदामुद्रणालये निर्जयसागरमुद्रणालयाभैरवमुद्रापितम् ।

अस्य ग्रन्थस्य शोधनं यद्यपि यथाशक्ति दत्तचिंतेरस्माभिः कृतं तथापि कुतश्चित्कारणाद्यदि त्रुटयः स्युश्चेद्विद्वद्भिः संशोध्या इति प्रार्थयते ।

मार्गशीर्ष शुक्लैकादशी
श्रीवीरविजयोपाश्रयः
राजनगरम् ।

कीर्तिमुनिः पत्न्यासः

कलिकालसर्वज्ञश्रीमच्छेमचन्द्राचार्यविरचिते-

त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरिते गद्यबन्धे सप्तमे पर्वणि ।

॥ अथ प्रथमः सर्गः ॥

अथ श्रीसुव्रतस्वामिजिनेन्द्रस्याञ्जनधुतः । हरिवंशसृगांकस्य तीर्थे संजातजन्मनः ॥१॥
 घलदेवस्य पद्मस्य विष्णोर्नारायणस्य च । प्रतिविष्णो रावणस्य चरितं परिकीर्त्यते ॥२॥
 भरतेऽत्र रक्षोद्वीपे लंकायां घनवाहनः । आसीद्रक्षोवंशकंदो विहरत्यजितेऽर्हति ॥३॥
 स महारक्षसे राज्यं सुधीर्देन्वा स्वसूनुवै । अजितस्वामिपादान्ते परिब्रज्य ययौ शिवम् ॥४॥

१ चैताढ्ये रथनूपुरे पूर्णमेघसुतो घनवाहनः । स श्रीअजितसमवसरणे रघुव्रतः शरणमागतः पूर्वभवपित्रा राक्षसेन्द्रभीमेन सस्नेहेनाभाणि ।

अस्मिन्जम्बूद्वीपे भरतक्षेत्रे-

अस्यैव राक्षसद्वीपस्यादूरेण मरुद्दिशि । विद्यते वानरद्वीपो योजनत्रिशतीमितः ॥५॥

अन्येऽपि वर्यरकूलसिंहलप्रमुखाः सखे ! । द्वीपा मदीयास्तिष्ठन्ति अष्टस्वःखण्डसन्निभाः ॥६॥

तेषु क्वाप्येकस्मिन्नाजधानीं निवेश्य सुखमासु । श्रीकण्ठः स्नेहाद्वानरद्वीपवासं स्वीचक्रे ।

कृत्वाधिचानरद्वीपं किष्किन्धाद्रौ महापुरीम् । किष्किन्धां नाम तद्राज्ये तं कीर्तिघवलो न्यधात् ॥७॥

श्रीकण्ठस्तत्र भ्राम्यतो रम्यान्वानरान्दृष्ट्वास्मिमाधोष्यान्प्रपन्नादि दापयामास । खेचरास्तदादि कौतुकाचित्रे लेप्ये ह्यजच्छत्रा-
दिलक्ष्मसु वानरांश्चक्रुः । ततो विधाघराणामपि चानरा इति ख्यातिः । श्रीकण्ठस्तनुर्वज्रकण्ठः । श्रीकण्ठोऽन्यदा नन्दीश्वरे गच्छतः
सुरान्दृष्ट्वाऽनुगच्छन्मानुषोत्तरे विमानस्खलनादल्पतपा अहमिति निर्विण्णः प्रव्रज्य सिद्धः । वज्रकण्ठाघनेकनृपातिक्रमे श्रीसुव्रततीर्थे
घनोदधिरेधो राजा । तदा च लंकायां तडित्केशः । मिथः स्नेहः । अन्येद्युस्तडित्केशः क्रीडितुं नन्दनाह्वोद्यानं गतः श्रीचन्द्रायाः
पत्न्याः कुचौ नखैर्विलिखन्तं कपिं चाणेन जघान । स कपिः प्रहाराविधुरः किञ्चिद्रत्वा प्रतिमास्थसाधोरग्रे पतितो दत्तनमस्कारोऽब्धिरूपाः
कुमारोऽभूत् । ज्ञातमागूभवो मुनिं वयन्दे । तत्र तडित्केशमर्दहन्मानानाङ्गानपि कपीन् पश्यन् सकोपो विकृतानेकमहाकपिरूपाः
शिलावर्षेण रक्षांस्युपाद्रौपीत् । तडित्केशस्तं दिव्यप्रयोगं ज्ञात्वाऽर्चित्वा कोऽसीति पप्रच्छ । तस्माज्ज्ञातवृत्तश्च तेनैव देवेन सह तं
मुनिमुपेत्य वैरहेतुमप्राक्षीत् । मुनिरूचे-श्रावस्त्यां त्वं मच्चिद्धर्दचोऽभूः । एष तु लुब्धकः । त्वमात्तवतो वाराणसीगतोऽनेनाशकुनिमि-
त्याहतो माहेन्द्रं देवोऽभूः । न्युत्वा च त्वम् । लुब्धको नरकं भ्रान्त्वा कपिः । अयं वैरहेतुः । देवः साधुं नत्वा लङ्केशानुज्ञातोऽन्त-
र्दधे । तडित्केशस्तच्छ्रुत्वा सुकेशे सुते राज्यं न्यस्य व्रतात्परं पदमाप । घनोदधिरथः किष्किन्धौ सुते राज्यमाधाय व्रतान्निवृत्तः ।

इतश्च वैताढ्ये रथनूपुरे तदाऽशनिवेगः खेचरेशः । विजयसिंहविद्युद्गौ सुतौ । तत्रैवाद्रावादित्यपुरे मन्दरमाली खेटेशः । श्रीमाला कन्या । सा स्वयंवरे किष्किन्धिक्वण्टे वरमालां चिक्षेप । विजयसिंहो रुष्टोऽभ्यधात् । अमी दुर्नयाः पुराऽपि वैताढ्यराजधानीतो निवासिताः । केनाऽऽनीताः ? इन्मीन्युत्त्वा किष्किन्धिवधायोचस्थौ । किष्किन्धिपक्षे सुकेशाद्याः । विजयसिंहपक्षेऽन्ये । किष्किन्ध्यनुजेनान्यकेन विजयसिंहे इते तत्सैन्यं तत्रास । किष्किन्धिर्जयश्रीमालान्वितः किष्किन्धां ययौ । अशनिवेगः पुत्रवधश्रुतेः किष्किन्ध्यामववेष्टत् । सुकेशकिष्किन्धी सान्धकौ पुर्यां निर्गतौ । युद्धेऽशनिवेगेनाऽन्धको जप्ते । वानरसैन्यानि त्रेसुः । सुकेशकिष्किन्धी पाताललङ्कां ययतुः । अशनिवेगोऽपि वैस्विधान्छान्तकोपो लङ्काराज्ये निर्धाताहं खेचरं न्यास्यत् । स्वं च पुरं प्राप्तः । कदाचित्सहस्रारं सुतं राज्ये न्यस्य प्राव्रजत् । पाताललङ्कायां सुकेशस्येन्द्राण्यां माली, सुमाली, माल्यवान् इति सुता वभूवुः । किष्किन्धेस्तु श्रीमालायामादित्यराजा, ऋक्षराजाश्चेति सुतौ । अन्येद्युः किष्किन्धिः सुमेरुयात्रानिवृत्तौ मधुपर्वतं दृष्ट्वा तत्र किष्किन्धिपुरं निवेद्य तस्थौ । सुकेशस्य ते त्रयः पुत्राः श्रुतपूर्ववृत्ता लङ्कायामागत्य निर्धातं निगृहीतवन्तः । लङ्कायां माली राजाऽभूत् । किष्किन्धाद्रौ किष्किन्धायां त्वादित्यराजाः ।

इतश्च रथनूपुरेऽशनिवेगात्मजसहस्रारनृपस्य चित्रसुन्दरीपत्न्यां स्वर्गच्युतः कश्चिद्भर्मेऽवतीर्णः । काले शक्रसम्भोगदोहदमजीजनत् । स च भर्त्रा विद्याविहितशक्ररूपेण पूरितः । सुतो जातः । इन्द्रनामा स राजाऽभूत् । स इन्द्रमन्यश्चतुरो लोकपालान्सप्तानीकानि, सप्त तदीशान्, वज्रमस्त्रमरावणं गजं, रम्भाद्या वारवधूर्वहस्पतिं मन्त्रिणं, नैगमेपिणं च पत्न्यनीकाधिपं चक्रे । प्राच्यां ज्योतिःपुरेशः सोमदिक्पालो मकरध्वजाऽऽदित्यकीर्तिभूः । पश्चिमायां मेघपुरेशो वरुणो मेघरथवरुणापुत्रः । उत्तरस्यां काञ्चनपुरेशः कुबेरः

धरकनकावलीसुतः । अपाव्यां किष्किन्धनगरेषो यमः कालाग्रिथ्रीमभासुतुः । माली तु तमिन्द्रं न सेहे । आरुमित्रमन्त्रियुक् युद्धाय
 चचाल । अशकुनैः सुमालिना च वारितोऽप्येरावणारुढेन लोकपालादिवृतेन पविषाणिना योद्धुं प्रवृत्ते । मालिसैन्ये भये माली
 संतरम्भोऽभ्यधावत । इन्द्रो मालिना, लोकपालाद्याः सुमाल्यादीर्युधिरे । इन्द्रेण मालिनि पविना हते राक्षसा बानराश्च सुमालिना
 सार्धं पाताललङ्कां ययुः । इन्द्रो विश्रवः स्रनवे कोशिकाकुक्षिजाय धनदाय वैश्रवणाय लङ्कां ददौ । पाताललङ्कायां सुमालिनो रत्न-
 थवाः सुतोऽजनि । तस्य कुसुमोद्याने विद्यां साधयतः काऽपि विद्याधरी पित्रादेशात्समीपे तस्थौ । तदा च मानवसुन्दरीविद्या तव
 सिद्धाऽस्मीति तमवादीत् । ततः स मुक्ताक्षमालिकः पुरस्तां विद्याधरकुमारीं दृष्ट्वा काऽसि, कुतो हेतोरागा इत्यूचे । सा प्रत्याह ।
 कौतुकमङ्गले पुरे व्योमविन्दुः खेटेशस्तत्पुत्र्यौ कोशिकाकैकस्यौ । कोशिका यक्षपुरेणेन विश्रवसोदा । तस्या धनदो वैश्रवणः सुतः ।
 शक्रादेशाच्छङ्कार्या राज्यं कुरुते । अहं तु कैकसी नैमिचित्तकिरा पित्रा तुभ्यं दत्ता । सुमालिस्त्वरिति श्रुत्वा तां तत्रैव विवाह्य पुष्पान्तकं
 पुरं न्यस्य तस्थौ । कैकसी स्वप्ने कुम्भिकुम्भमेदसक्तं सिंहं मुखे विशन्तमैक्षिष्ट । स्रुर्भवितेति भवोक्तम् । गर्भोत्पन्नमृति कैकस्या वाणी
 निष्ठुराऽभूत् । जितश्रममङ्गम् । दर्पणे सत्यपि मुखं खट्वेऽपश्यत् । निर्द्वेतुकं सङ्कारं मुखं दधौ । गुरुवपि नाऽनमत् । अरिमूर्धसु
 पादं दितसामास । इत्यादिदारुणभावात् दधे । विपश्चासनकम्पं कुर्वाणः साधिकद्वादशवर्षसहस्रायुः स्रुत्तलपगत
 उल्ललन्पुरा भीमेन्द्रेण दत्तं नवमाणिक्यनिर्मितं हारं पार्श्वस्थकरण्डकात्पाणिना कृन्त्वा कण्ठेऽक्षेप्सीत् । कैकसी क्रान्तायाऽऽचल्यौ । यो
 भीमेन राक्षसेन्द्रेण पुरा मेघवाहनाय त्वत्पूर्वजाय हारो ददे अद्ययावच्च देवतावत्पूजितोऽन्यैर्वोद्धुमशक्यः नागसहस्रेण निधानव-
 द्रक्षितः नवमाणिक्यनिर्मितः । स बालेन कण्ठेऽक्षेपि । पिता तस्य नवमाणिक्यसंक्रान्तमुखत्वादशमुख इत्यभिधां विदधे । ऊचे च

पुरा घटुर्घानिमुनिना तातस्याग्रे कथितं यो नवमाणिक्यं हारं वोढा सोऽर्धचक्रीति । कैकस्या भानुखमाद्भानुकर्णः कुम्भकर्णपिरालयः
सुतः । चन्द्रतुल्यनखत्वाचन्द्रणखा सुता शूर्पणखेति ख्याता । चन्द्रखामाद्विभीषणश्च । ते त्रयोऽपि सोदराः सार्धषोडशचापोच्चाः ।

इति श्रीह्रीमचन्द्रविरचिते त्रिपष्टिशलाकापुरुषचरिते सप्तमे पर्वणि राक्षसवंशयानरवंशोत्पत्तिरावणजन्मवर्णनो नाम प्रथमः सर्गः ।

॥ अथ द्वितीयः सर्गः ॥

—०—

अन्येद्युर्दशमुखः सानुजो विमानारूढं नभस्यायान्तं वैश्रवणं दृष्ट्वा कोऽयमित्यम्बां पप्रच्छ । सोचे । अयं मज्ज्येष्टस्वसुः सुतः ।
इन्द्रस्याग्रमुमटः । इन्द्रेण त्वत्पितामहज्येष्ठं मालिनं हत्वा सराक्षसद्वीपा लङ्काज्ज्मै ददे । ततःप्रभृति त्वत्पिता लङ्काप्राप्तिकृतस्युहोऽ-
प्राऽज्ज्मै । एवं हि भीमो राक्षसेन्द्रः प्राग्भवात्मजाय मेघबाहनाय रक्षोवंशकन्दाय सराक्षसद्वीपां लङ्कां पाताललङ्कां राक्षसीं च विधां
ददौ । स्वपदअष्टत्वं पितामहः पिता च मृतवत् । कदा त्वां पैतामहासनासीनं द्रक्ष्य इत्यादि । विभीषणोऽवदत् । विपादेनाऽलम् ।
दशास्यस्य पुरः क इन्द्रः ? को वैश्रवणः ? यदिवा कुम्भकर्ण एव वैरीभर्पचास्यः । अथवा तदादेशादहमेवेति । दशास्यः प्राह ।
दोर्वर्गिणैव परान्जेतुं शक्नोऽस्मि । तथाऽपि क्रमागता विद्याः साधये । पितरौ नत्वा सानुजोऽपि भीमारण्यं प्राप । ते त्रयोऽपि
भीष्मेऽप्यरण्ये यामद्वयेन सर्वकामाभ्रदामशधुरां विधामसाधयन् । दशकोटिसहस्रजापात्फलदं षोडशाक्षरं मन्त्रं साधयितुं प्रारेभिरे ।

तत्रागतेन जम्बूद्वीपेऽप्येनाऽनादृतेन क्षोमार्थं श्रेयिताभिरपि स्वर्गधूमिर्न क्षुब्धाः । ततोऽनादृत एव श्रोत्रे । केनेदं पाखण्डं शिक्षिताः ? यात यात । यदि वा वांछितं ददामि । तथाऽप्यक्षुभ्यन्तु तत्प्रेरिता व्यन्तरा विभीषिकां चक्रुः । पितरौ तद्भगिनी च विकृत्य बद्धा पुरश्चिक्षिपुः । पितरौ स्वसा च त्रायस्व त्रायस्वेत्यादि नाना चक्रन्दुः । व्यन्तरास्तच्छिरांसि चिच्छिन्दुः । तथापि तत्कर्माऽपश्यन्त इव ते न क्षुभ्यन्ति स्म । रावणाऽग्रेऽनुजयोः शिरसी अपातयन् । तयोरेग्रे च दशास्यस्य शिरः । अनुजावग्रजमत्तया किञ्चित्कोपाञ्चु-क्षुभदुः । न तु हीनसत्त्वतया । साधु साध्विति नभोवाणी । यक्षकिंकरा नेशुः । सहस्रं विद्याः प्रज्ञास्याधा रावणं प्रापुः । संपृज्यथाद्याः पञ्च विद्याः कुम्भकर्णस्य । सिद्धार्थाद्याथतत्तो विभीषणस्य सिद्धाः । अनादृतो रावणं क्षमयामास । रावणस्य च कृते तत्रैव स्वयंप्रभं पुरमकृत । विद्यासिद्धिं श्रुत्वा पितरौ स्वसा बन्धवश्च तत्राऽप्ययुः । रावणः पद्भिरुपवासैश्चन्द्रहासं खड्गमसाधयत् ।

इतश्च वैताल्यदक्षिणधेणौ सुरसंगीतपुरेश्वरमयेन स्वसुता मन्दोदरी स्वयंप्रभपुरमागत्य रावणाय दत्ता । तथा सह चिरं रेमे । अन्यदा रावणो मेघरकाद्रिं गतः । सरसि मज्जन्तीः खेचरकन्याः पदसहस्रसंख्याः पद्मावत्याद्या दर्शनाज्ञातरागा गानधर्वेण विवाहेन स्वीचक्रे । तत्पितृनुपुत्सुत्वन्रहरान्मुञ्चतः प्रस्वापनास्त्रेणामोहयत् । नागपार्श्वैर्वन्ध । नवोदावचोभिर्मुमोच । रावणस्ताभिः समं स्वयंप्रभपुरमियाय । कुम्भकर्णः कुम्भपुरेशमहोदरसुतां तडिन्मालां पर्यणीवीत् । विभीषणो वैताढ्यदक्षिणश्रेण्यां ज्योतिषुरेशवीरसुतां पङ्क-जश्रियं व्यवाहयत् । मन्दोदर्या इन्द्रजिन्मेघवाहनौ सुतौ घृतौ । कुम्भकर्णविभीषणौ पितृवरे श्रुत्वा वैरिथितां लङ्कासुपाद्रौष्टाम् । वैश्र-वणो दूतेन सुमालिनमूचे । इमौ शिशू शाधि । अन्यथा त्वया सह मालिवत्सं नेष्याम्येतौ । रावणः सकोपमभ्यधात् । कोऽयं घनदः ? स एवं वदन् किं न त्रपते ? दूतो लङ्कां गत्वा तत्कथयामास । दूतानुपदं च सानुजे सानीके रावणे लङ्कां प्राप्ते सोऽपि लङ्काया

निर्गतो युध्यमानो भयो मानखण्डनात्रिविणो गृहीतव्रतो रावणेन नत्वा ज्येष्ठो आतासि क्षम्यतां मन्तुर्लङ्कायामपि राज्यं कुरुष्वे-
त्युक्तोऽपि प्रतिमास्यथरमदेहो न किञ्चिद्देवे । रावणस्तं निस्पृहं ज्ञात्वा तस्य पुष्पकं विमानं लंकया सह ललौ । अथ पुष्पकारुढः
सम्मेताद्रौ जिनान्नत्वाऽवरोहन्प्रहस्तमतिहारेण सेनाकलकेन गर्जन्तं वनगजं दृष्ट्वा देवस्याऽयं यानयोग्यो हस्तीत्यूचे । ततो दशा-
स्यस्तं पिङ्गदन्तं मधुपिङ्गलाक्षं सप्तहस्तोच्चं नवहस्ताऽऽयतं गजं वशीकृत्याहरोह । भुवनालङ्कार इति गजस्याख्याऽभूत् । तच्चैवोपित-
रात्रिः प्रातरास्यानीस्यो घातजरेण पवनवेगविधाधरेणायाचि । देव ! किष्किन्धिसुतौ स्वर्यज्ञा ऋक्षरजाथ पाताललङ्कायाः किष्कि-
न्यां गतौ । यमेन युद्धा बद्धा कारायां क्षितौ वैतरणीयुताभ्रकावासान्विधायच्छेदमेदादिदुःखं सपरिच्छदौ प्राप्येते । तौ मोचय ।
रावणोऽपि तेन मत्पचयो बद्धा यच्छामि तत्फलमिति वदन् सानीक्रो यमपालितां किष्किन्यां गतः । त्रपुपानशिलास्फालादिरौद्रा-
न्मत्सनरकान्दृष्ट्वा परमार्थार्मिकान्सन्नास्य स्वपत्नीनन्यानपि चामृमुचत् । नरकारक्षेभ्यो ज्ञातवृत्तौ यमो योद्धुं लग्नः । शराशरि चिरं
युद्धा दण्डमुत्पाटय धावितो रावणेन क्षुरप्रखण्डितदण्डः शरान् क्षिपन् रावणबाणैर्जजरित इन्द्रं गत्वा नत्वाचे । यमत्वं न करिष्ये
दशास्यो हि यमस्यापि यम उरियतः । तेन नारका मोचिताः । क्षत्रव्रतभृता रणे जीवन्मुक्तोऽस्मि । वैश्रवणं जित्वा लङ्कां पुष्पकं च
तदिमानं लले (ललौ) । क्रुद्धः शक्रो युद्धान्मन्त्रिभिर्निपिद्धो यमाय सुरसङ्गीतं पुरं दत्त्वा स्वयं तथैव विललास ।

इतश्च रावणः किष्किन्यामादित्यजसे ददौ । ऋक्षपुरमृक्षरजसे पुरा ददौ । स्वयं लङ्कायां पैतामहं राज्यमपात् । इतश्चादित्य-
रजसः कपिराजस्येन्दुमालिन्यां वाली सुतः ।

जम्बूद्वीपं समुद्रान्तं वाली बाहुबलोत्बणः । नित्यं प्रदक्षिणीकुर्वन्सर्वचैत्यान्यवन्दत ॥८॥

सुग्रीवो द्वितीयः मुतः । श्रीममा कनीयसी कन्या । ऋक्षरजसोऽपि हरिकान्तायां नलनीलौ सुतौ । आदित्यरजा वालिदत्तराज्यः
प्रमज्ज्य शिग्रं ययौ । वालिरपि (वाल्यापि) सम्यग्दृष्टिं दयालुं स्वानुरूपं सुग्रीवं यौवराज्ये न्यास्यत् ।

अन्यदा दशास्ये सभायै गजारूढे चैत्यनस्यै मेरुं गते मेघप्रभसुतः स्वस्वेचरो जातरागां चन्द्रणग्वां जह्रे । पाताललङ्कां गत्वा-
ऽऽदित्यरजःखनुं चन्द्रोदरं निर्वास्य तां चादत्त । क्षणादागतो दशास्यस्तज्ज्ञात्वा क्रुद्धः स्ववधाय चलन् मन्दोदर्याऽनुजाभ्यां चाभि-
दधे । कन्याऽवश्यं क्वापि देया । इयं च दूषणाग्रजेऽदूषणे जातरागा । ततस्तया तद्युद्धाद्य पाताललङ्काञ्च देहि । दशास्यस्तत्कृते
मयमारिचौ प्रेष्य व्यवाहयत् । ततः स पाताललङ्कायां रावणाज्ञया तस्यौ । तदा तेन निर्वासिते चन्द्रोदरे कालान्मृते तज्जायाऽनुराधा
नष्टा । गर्भिणी वने विराधनामसुतमसूत । सम्प्राप्तयौवनः कलायान् विक्रमी भूमिं विजहार । ततो रावणः कथाप्रसङ्गेन सभायां
शालिनं प्रौढप्रतापमभृणोत् । असहनो दूतेन तं जगौ । त्वत्पूर्वजः श्रीकण्ठोऽरिभीतोऽस्मत्पूर्वजं कीर्तिधवलं शरणं शिश्राय । कीर्तिध-
वलस्तं श्यालं रिपुभ्यश्चात्वेहैव वानरद्वीपे न्यधात् । तदाद्यावयोर्भर्तृमृत्यभावेन भूयस्सु भूपेषु गतेषु त्वत्पितामहकिङ्किनिमत्प्रपिता-
महसुकेशयोः स सम्बन्धो निर्व्यूढः । त्वत्पिता चादित्यरजा यमगुप्तेराकृष्य किङ्किन्धाराज्ये मया न्यधायीति जगत्प्रतीतम् । ततस्त्वं
तत्तनयो नयी वालिः (वाली) प्राग्बदस्मत्सेवां कुरु । वालिः क्रुद्धोऽप्यविकृताऽकारः प्रोवाच । रक्षोवानरेश्वराणां मिथः स्नेहसम्ब-
न्धमधयावदखण्डितं जाने । पूर्वजाः सम्पद्विपदोर्मिथः सहाया बभूवुः । न तु सेव्यसेवकता । अहन्तं देवं साधुं च सुगुरुं विनाऽन्यं
सेव्यं न विद्मः । अद्यैवं वदताऽनेन प्राक्स्नेहः खण्डितः । तस्याहमपवादमयात्किञ्चिन्न कुर्वे । विप्रियन्तु कुर्वतः प्रतिक्रियां करि-
ष्ये । त्वत्स्वामी यथाशक्ति विधत्तां, व्रजेति । रावणे क्रोधात्किङ्किन्धां गते वालिरप्यभ्यागत्य युयुधेवराम् । वाली दयालुर्दशास्यं

मनोऽनपूर्वं सैन्ययुद्धाच्चिपिष्यज्ञेन योद्धुमारेमे । दशास्यमुक्तान्यस्त्राण्यस्त्रमन्त्रास्त्राणि मन्त्रास्त्रैर्जघान । चन्द्रहासासिमाकृष्य धावन्तं
वायेन बाहुना लीलयेव लात्वा कन्दुकमिव हस्तकोटरे न्यस्य चतुःसमुद्रं क्षणेन भ्रान्त्या तदैव तत्रैत्य त्रपावनतं तं मुक्त्वा वभाषे ।
अर्हन्तं विना मम कश्चिन्न नमस्यः । तं मानं धिक् । येन मत्प्रणामेच्छुरेतां दशां प्राप्नोऽसि । मया परोपकारस्मृतेर्मुक्तोऽसि । राज्यं
च मद्गतं शशि । मयि सति कुतस्तवेयं भूः । तदहं प्रव्रजिष्यामि । किष्किन्धायां तु त्वदाज्ञाधरः सुग्रीवोऽस्तु । हस्त्युक्त्वा सुग्रीवं
राज्ये न्यस्य गगनचन्द्रर्पिषांश्च प्रव्रज्यां प्रपेदे । नानाभिग्रहः प्रतिमाधरो ह्यानी विहरन् विविधलब्धिधरो वभूव । अष्टापदाद्रौ च
गत्वा कायोत्सर्गमदत्त । पारितकायोत्सर्गे मासान्ते पारणं निर्ममे । मुहुर्मुहुरेवं चकार ।

इतश्च सुग्रीवो रावणाय स्वस्वसारं श्रीप्रभां ददौ । यौवराज्ये वालिपुत्रं चन्द्ररश्मिं न्यवेशयत् । रावणोऽपि लङ्कास्थितो विद्याध-
रेन्द्राणां कन्या बलादप्युपयेमे । अन्यदा नित्यालोकपुरे नित्यालोकखेचरेऽसुतां रन्तावलीमुद्धोदुं गच्छन्नष्टापदाद्रेरुपरि पुष्पके स्व-
लिते सुदृष्टदेतुं पश्यन्निमानस्याधः प्रतिमास्थं वालिं दृष्ट्वाऽवदत्-रे दाम्भिक ! अद्यापि विरोधं वहसि ? अग्रेऽपि कयाऽपि मा-
यया मामग्रहः । ततः कृतप्रतिकृतभीतो ब्रती जातः । स एवाहम् । त एव मम बाहवः । यथा सचन्द्रहासं मामृद्ध्वाऽब्धिष्वभ्राम्यः ।
तथा त्वां माद्रिमुत्थिष्य वादौ क्षेप्स्यामीत्युक्त्वा क्ष्मां विदार्याऽष्टापदतलप्रविष्टो विद्यासहस्रं स्मृत्या तमद्रिमुद्घ्रे ।

तद्वत्तद्वित्तिनिर्योपवित्रस्तन्यन्तरामरम् । झलज्झलितिलोलाब्धिपूर्यमाणरसातलम् ॥९॥

नृदत्तवद्वितिविभ्रदपद्ग्रावक्षुण्णधनद्विपम् । कडत्कडितिनिर्भग्ननिर्भगतञ्चोपवनद्रुमम् ॥१०॥

गिरि तेनोद्धृतं ज्ञात्वाऽयधिना स महामुनिः । अनेकलब्धिनयन्धिरिति दह्यौ विशुद्धधीः ॥११॥ विशेषकम् ॥

आः कथमयं दुर्मतिर्मयि मात्सर्यादेककलन्तुसंहारं भरतेश्वरचैत्यध्वंसं च कर्तुं यतते ? अहं निर्ममोऽपि चैत्यत्राणाय प्राणिरक्षायै च रागद्वेषौ विनैवेनं किञ्चिच्छिद्यये । ततः पादाङ्गुष्ठेन गिरिमूर्धनि लीलया पीडिते सङ्कुचद्रात्रो दशास्यो रुधिरं धमन्पृथ्वीं रावयन्नरावीत् । तेन रावण इति पप्रथे । श्रुताऽऽरटनेन चालिना मुक्तो निःसृत्य नत्वाऽक्षमयत् । त्वं बली । अहमज्ञः । त्वया प्राणा दत्ताः । इत्युच्त्वा त्रिःप्रदधिणीकृत्य वदन्दे । बालेरुपरि सुराः पुष्पवृष्टिं व्यधुः । रावणः पुनर्बलिं नत्वा मस्तचैत्यं गत्वा सान्तःपुरो विधिना पूजां विधाय ।

समाकृत्य स्वसातन्त्रीं प्रमृज्य च दशाननः । महासाहसिको भवत्या मुजवीणामवावयत् ॥१२॥

दशास्य उपवीणयत्यन्तःपुरे गायति धरणेन्द्रः समागतोऽहोऽर्चयित्वा नत्वा गीतरञ्जितस्तुष्टोऽस्मिन्, वृणीष्वेति रावणं प्रोवाच । स्वाभिभक्तस्य तवैतद्युक्तम् । मम त्वाददानस्य भक्तेरपकर्ष इत्युक्तवति रावणेऽत्यन्तं तुष्टो नागेन्द्रोऽमोषां शक्तिं रूपविकारिणीं विद्यां दत्त्वा स्वाश्रयं जगाम । दशास्योऽपि जिनाभत्वा रत्नावलीं व्यूढ्य लङ्कां प्राप । बालेरपि तदैव केवलज्ञानमुत्पेदे । क्रमेण मुक्तः ।

इतश्च वैताढ्ये ज्योतिःपुरे ज्वलननिखसुता तारा चक्राङ्गखेचरसुतसाहसगतिना सुग्रीवेण च ययाचे । पित्रा नैमित्तिकादीर्यायु-
कृतां श्रुत्वा सुग्रीधाय सा ददे । तारायामद्भुतजननन्दौ सुतौ । साहसगतिस्तारां जिहीषुः क्षुद्रहिमवति गत्वा रूपपरिवर्तिनीं शेमुषीं विद्यां साधयितुं प्रारम्भे ।

इतश्च रावणो दिग्गयात्रायै चालितो द्वीपान्तरवासिनः खेचरानरेन्द्रांश्च वशीकृत्य पाताललङ्कां गतः खरेण प्रभृतैरपूजि । चतुर्द-
शसहस्रखेचरेधरेण सह रावणः श्रमं प्रति च चाल । सुग्रीवोऽपि तत्पृष्ठतः । दशास्यो रेवातटोषितः शुचिर्मणिपट्टे न्यस्तं रत्नमयं

पिग्यं रेवाग्भोभिः संनप्य तदम्बुजैः पूजयन्नकस्माद्वाग्धिवेलासममहापूरेण हृतायां पूजायां शिरच्छेदं मन्यमानः क्रुद्धो रेकोऽयं पूजा-
धिपं कृतवान्मिथ्यादृष्टिनरः खेचरोऽसुरः सुरो वेत्यभिदधौ । कश्चित्खेचरो न्यवेदयत् । इतः परस्तान्माहिष्मतीपुर्यस्ति । तदीशः
सहस्रांशुर्नृपो नृपसहस्रैः सेव्यो महाभुजो रेवायां जलक्रीडायां सेतुवन्धेन वारि बद्ध्वा राज्ञीसहस्रेण खेलति । द्वयोरपि तीरयोस्त-
स्यात्तरक्षा लक्षसंख्याः सन्ति । ते च तस्य महौजसः शोभामात्रम् । तेन स्त्रीसहस्रान्वितेन पर्यस्यमानं पय उल्लुठितम् तब देव-
पूजां प्लावयामास । पश्याभिज्ञानम्, एतानि तत्स्त्रीणां निर्माल्यानि, तदङ्गरागैराविलमिदं पयः । दशास्यः क्रुद्धः । रे तेन स्वाङ्गदू-
षितवारिभिर्दूषितेयं पूजा । दशास्येन तद्वन्धनार्थमादिष्टा रक्षोभटा नमस्याः क्षितिस्थान्सहस्रांशुभटान्मोहयन्त उपदुद्बुधुः । सहस्रांशुस्त-
त्तया दृष्ट्वा घनुरधिज्यं विधाय तान्शूरैर्व्यवर्तयत् । दशास्यस्तान्यावृत्तान्वीक्ष्य स्वयं गत्वा चिरमर्त्त्युद्धा दीर्वीयेणाजेयं तं वि-
धया मोहयित्वा जग्राह । स्वसैन्ये निनाय । संसद्यासीनधारणश्रमणं शतबाहुं दृष्ट्वा न्यत्वाऽऽसने स्वयं दत्त आसयित्वा भूमौ नि-
पण्णो वद्व्राज्जलिरागतिहेतुं पप्रच्छ । अहं माहिष्मत्यां शतबाहुर्नृपः सहस्रांशो राज्यं न्यस्य प्रावजमिति मुनिनाऽर्चोक्ते विनयी किं
श्रीपूज्यात्मजोऽयमित्यूचे । आमेति मुनिनोक्ते दशास्यः प्राह । मया पूजाभ्रंशादयमाकृष्टः । ततो मन्येऽमुनाप्यज्ञानादेतत्कृतम् ।
त्वत्पुत्रः किमहं दशातनां कुर्यादित्युक्त्वा सहस्रांशुस्तत्रानैषीत् । तेन त्रपावता पिता नतः । दशास्येनोक्तं त्वं त्रयाणामस्माकं तुर्यो
पंधुरसि । सहस्रांशुराह व्रतं श्रियन्ते । इत्युक्त्वा रावणाय स्वांगजं समर्प्य चरमदेहस्तातान्ते व्रत्ययोष्यायामनरण्यनरेन्द्राय सुहृदे
दीक्षां गृहीतामजिज्ञपत् । स्मृतयुगपद्व्रतसङ्केतो दशरथं राज्ये न्यस्य व्रतं ललौ । अथ रावणः शतबाहुसहस्रांशु नत्वा सहस्रांशु-
मुतं राज्ये न्यस्य गगने चचाल । तदा च नारदपिपट्टिधातादिजर्जरोऽन्याय इति प्लुक्नुर्वन् दशास्यमित्याह । राजपुरे मरुत्ताख्यनृपो

मिथ्यातन्त्रं कुर्वाणोऽस्मि । तयाऽऽरतः पश्यन्ट्वा मया ज्योम्नोऽवतीर्य किमिदमित्युक्तो मरुतः प्राह । यज्ञोऽयं ब्रह्मणोदितः ।
रक्षन्तेऽदि देवदुस्ये यदसौ होतव्याः । महाधर्मोऽयम् ।

ततस्तस्याऽहमित्याऽऽह्यं ध्रुवैर्दिरूरीरिता । आत्मा यथा तपो बद्धिर्ज्ञानं सत्पिः प्रकीर्तितम् ॥१३॥

कर्माणि समिधः क्रोधादयस्तु पशवो मताः । सत्यं यूपः सर्वप्राणिरक्षणं दक्षिणा पुनः ॥१४॥

अिरत्नी तु त्रिवेदीयमिनिवेदोदितः क्रतुः । कृतो योगविज्ञेयेण मुक्तं भवति साधनम् ॥१५॥

छागवयादिना तु नरक एव । वद्राजन् ! उत्तमोऽसि, युद्धिमानसि, व्याघोचितं कर्म मा कार्षीः । प्राणिवधेनापि चेत्स्वर्गस्तदाऽयं
जीरत्नोऽस्वैरपि दिनैः शून्यः स्यात् । इति मद्वाक्यात्कुदैर्द्विजैर्देवादिभिर्हन्यमानो नन्द्या त्वां प्राप । ततस्तान्पशून्त्रायस्वेति । ततो
दद्यात्तदिदृश्या विमानादुत्तीर्णो मरुतेन पाद्यासनादिनाऽर्चितः । अरे धर्मोऽर्हिसातः । तद्यज्ञं मा कार्षीः । चेत्करिष्यसि तदा तथाऽत्र
मनुगुप्तौ यातः परत्र च नरकैः । इति दद्यात्सेनोक्तो मरुचो मखं व्यसाक्षीत् ।

अमी पशुपचात्मानो यक्षाः कुक्षो जज्ञिरे ? इति रावणपृष्टो नारदोऽवक् । चेदिषु शुक्तिमतीनद्या शोभिता शुक्तिमती पुरी ।

गतेऽप्यनेकेषु भूषेषु सुव्रतान्मौनिसुव्रतेः । अभिचन्द्रोऽभवत्तस्यां राजा तत्तनयो वसुः ॥१६॥

वसुः सत्यवाक्त्वेन ख्यातः ।

पाम्बे क्षीरकदम्बस्य गुरोः पर्वतकः सुतः । राजपुत्रो वसुश्चाहं चापठाम त्रयोऽपि हि ॥१७॥

अस्मात्तु निशि हुमेषु गुरुधारणश्रमणाभ्यामित्युच्यमानं शुश्राव । एयमेकः स्वर्गं यासति, द्वौ नरकम् । ततो गुरुः परीक्षेच्छुरस्मा-

कमेकैकं पिष्टकुचकुटं समर्प्य यत्र कोऽपि नेक्षते तत्राऽमी वक्ष्या इत्याह । वसुपर्वतकौ शून्यदेशे जप्ततुः । अहं पुराद्वाहिर्दूरे गत्वा गुरुवचो व्यचारयम् ।

असौ पश्यत्यहं पश्याम्यमी पश्यन्ति खेचराः । लोकपालाश्च पश्यन्ति ज्ञानिनोऽपि हि ॥१७॥
इति । तन्नूनं दयालवो गुरवोऽस्मत्प्रज्ञां परीक्षन्ते । व्याघृत्य गुरूणां न्यवेदयम् । गुरुभिरालिङ्गितः, स्थाधितः । वसुपर्वतकौ स्वघृत्त-
शंसिनौ प्रति गुरुराह । रे पापौ युवामपश्यतम् ? खेचरादयोऽपश्यन् ? कथं हताविति । गुरुः पुत्रस्य पुत्रादप्यधिकस्य च वसोर्नरक-
गतिद्वानान्निविण्णो दीक्षां जग्राह । पर्वतस्तत्पदेऽभूत् । अहं स्वस्थानमगमम् । अभिचन्द्रेऽप्याचत्रते वसुः क्षमामपालयत् । सत्यवा-
दीतिप्रसिद्धः सत्यमेव जगाद । अथ विन्ध्यनितम्बे व्याधेन मृगाय क्षिप्तन्तरा स्खलिते बाण आकाशस्फटिकशिला पाणिस्पर्शाद-
बोधि, चिन्तितं च । मया मृगोऽस्यां संक्रान्तः परतश्चरन्ददृशे तदसौ वसुनृपस्य योग्या । तेन रहो ज्ञापितो राजा शिलां जग्राह ।
तस्मै च धनं ददौ । राजाच्छन्नं तथा स्वासनवेदिकां घटयित्वा शिल्पिनोऽघातयत् । तस्यां वेदौ न्यस्तं सिंहासनं सत्यप्रभावात्मनः-
स्थितमिति जनोऽजानात् । सत्येन तुष्टा देवताऽस्य सान्निध्यं कुर्वन्तीतिप्रसिद्धया भीता नृपा वशं ययुः । अन्यदा तत्र गतोऽहं
पर्वतकं शिष्याणां ऋग्वेदं व्याख्यानयन्तमैरण्यमित्यत्र भ्रुवाणां प्रातर्भ्रान्तिरियं त्रिवार्षिकाणि घान्यानि न जायन्त
इत्यजा गुरुणाऽप्याख्याता इत्यवोचम् । पर्वतकः प्राह । तातेन नैवं व्याख्यातम् । निघण्डुव्यप्यजा मेपा इत्युक्तत्वात् ।

अवोचमहमप्येवं शब्दानामर्थकल्पना । मुख्या गौणी च तत्रेह गौणीं गुरुरचीकथत् ॥१८॥
मुधा मा पापमर्जय । पर्वतेनोक्तम् । गुरुणाऽजा मेपा उक्ताः । जिह्वाच्छेदः पणः । वसुः सहाभ्यायी प्रमाणम् । तच्चाहं प्रत्यश्रौषम् ।

माता पर्वतं रहः प्रीचे । गृहकर्मव्यग्राऽप्यहं त्वत्पितुरजाखिवार्षिकं धान्यमित्यश्रौषम् । त्वमत्रिमृश्य पणं वपधाः । पर्वतोऽवदत् ।
 कृतस्याऽकरणं नास्ति । अम्बा गत्वा नृपं पुत्रमिधां यथाचे । राज्ञा सादरं पृष्टा तं ब्रूतान्तं निवेद्याज्जान्मेवान्वदेरित्यर्थोपामास । वसु-
 गुरुवचोऽन्यथात्वं कूटसाक्ष्यं च महापापमित्यादि ब्रुवणो गुरोः स्रुतं बहुकुरु सत्यव्रतं वेति सरोपं तयोक्तस्तद्वचोऽमंस्त । ततः पर्वतो
 ऽहं च सभ्येष्वामीनेषु स्वं स्वं पक्षमशंसाव । विप्रशृद्धैः सत्यश्रावणायां कृतायां पर्वतपक्षं स्थापयन्कुद्धाभिर्देवताभिराकाशस्फटिकासन-
 वेदिकाटलनाद्भूमौ पतितो निपातितो वसुनरकं ययौ । वसोः सुताः पृथुवसुः, चित्रवसुः, वासवः, शक्रः, विभावसुः, विश्वावसुः,
 सरः, महाक्षर एते वैतुके पदे निषण्णा देवताभिस्तत्कालमहन्यन्त । सुवसुनं वमः स्रुनुर्नन्दा नागपुरं ययौ । दशमस्तु बृहद्ब्रज्जो मथु-
 राम् । पर्वतस्तु पारैर्वहुधा हसित्वा पुर्यां निर्वासितो महाकालासुरेण सञ्जगृहे ।

कोऽयं महाकाल इति दशस्यपृष्टो नारदः प्राह । चारणयुगलपुरेऽयोधनो राजा । दितिः प्रिया । सुलसा सुता । तस्याः
 स्वयंवरे नृपा आययुः । सर्वेषु सगरोऽधिकः । सगराज्ञया मन्दोदर्याह्वा द्वाःस्या प्रत्यहमयोधननृपावासं ययौ । कदाचित्सा छात्रा गृहो-
 द्यानकदलीगृहे दितिसुलसयोः संलापं सुश्राव । दितिः सुतामृचे । भरतयाहुन्वयोः सूर्यसोमो सुतो । सोमवंशे मातृव्रातृणविन्दुः ।
 सूर्यवंशेऽयं त्वत्पिता । त्वत्पितुः स्वसा सत्ययशास्तृणविन्दोर्माया । मधुपिङ्गः सुतः । अहं त्वां तस्मै दीयमानामीहे । त्वत्पिता तु
 स्वयंवरवराय दित्सति । ततस्त्वया मन्मनःशल्योद्वाराय मद्ब्राह्मणो वरणीयः । सुलसाऽपि तन्मेने । मन्दोदरीतो ज्ञातवृत्तः सगरः
 स्वपुरोधसे विश्वभूतयेऽकथयत् । सोऽपि सद्यः कविस्तथा राजलक्षणसंहितां चक्रे, यथा सगरोऽत्थिलराजलक्षणपुक्तो, मधुपिङ्गलस्तु
 तद्रहितः स्यात् । तत्पुस्तकं च पुराणवत्पेडायां क्षिप्तम् । अन्यदा राजाज्ञया संसदाकृष्टम् । तत्रादौ सगरेणोक्तं यो निर्लक्षणः स

वस्यस्त्याज्यश्च । वाच्यमाने पुस्तके मधुपिङ्गले निर्लक्षणत्वाच्छजिते निर्गते सुलसा सगरं चक्रे । मधुपिङ्गो चालतपसा महाकालाहः
पट्टिसहस्रशोऽमुरो जातः ।

अबधिना सगरचेष्टितं ज्ञात्वा सगरमन्याश्च राज्ञो जिघांसुः शुक्तिमतीनद्यां विप्रवेपः पर्वतं दृष्ट्वाऽवादीत् । शाण्डिल्यो नामाऽहं
त्वत्पितृमित्रमहं क्षीरकदम्बश्च सहाध्यायिनो । नारदेन जनैश्च धर्षितं त्वां श्रुत्वा समागमम् । गन्धर्विश्च मोह्यस्त्वत्पक्षं पूरयिष्ये । इत्यु-
च्चाऽसौ पर्वतयुतः कुथमेण जनं मोहयामास । जने व्याधिभृतादिदोषानजनयत् । पर्वतोऽपि शाण्डिल्यानुज्ञया रुक्शान्तिं कृत्वा जना-
न्त्यमतेऽतिष्ठित् । एवं सगरस्यापि पुरान्तःपुरादौ तद्विकृतरोगपीडिते सशाण्डिल्यपर्वताश्रयाद्रोगशान्तिर्जज्ञे । सौत्रामण्यां सुरापानम् ।
गोसवेऽगम्यागमनम् । मातृमेघे पितृमेघे च तद्वयः । कूर्मशृणोपर्यशौ जुहुकाख्याय स्वाहेत्युत्वा होमः । कूर्माभावे खलतेः पिङ्गला-
मस्य जले मुखदमेऽवतीर्णस्य द्विजस्य कूर्ममे मूर्धनि होमः । यज्ञे मांसादनम् । सर्वं पुरुषमेवेदं ततः कोऽहन्ता । तेन यथेच्छं यज्ञे
हितनं कार्यमित्याशुपदैर्यैः सगरं स्वमतस्यं कृत्वाऽन्तर्वेदिकुरुक्षेत्रादिषु स मखानकारयत् । राजस्ययादीनप्यकार्षित् । यज्ञहताश्च सोऽसुरो
विमानस्यानदर्शयत् । सप्रत्ययो लोको निःशङ्कं यज्ञांश्चक्रे । अन्यदा मया दिवाकरखेचरेण यज्ञपशुषु हारितेषु सोऽसुरस्तद्विधाघाताय
ऋषमप्रतिमामस्थापयत् । ततः स खेचरोऽहं च क्षीणोपायावन्यतो जग्मिब । ततस्तेन यज्ञेषु भावितः सगरः सुलसायुक्तो यज्ञानले
जुहुवे । कृतकृत्येन तेन चासुरेण स्वास्पदेऽत्राजि । एवं पर्वतात्यष्टृता हिंसात्मका मत्वास्त्वयैव निषेध्याः । रात्रणस्तत्स्वीकृत्य मरुता-
भारदं क्षमयित्वा विसर्जज ।

मरुतेन कोऽयं कृपालुरितिपृष्टो रावणः प्राह । ब्रह्मरुचिस्तापसः । तद्भार्या कूर्मो गुण्यर्पभूत् । तत्र साधवः समीयुः । एकेन साधुना

तापसः प्रवीक्ष्य मग्नान्तिः । कूर्मो भ्रातृकाऽभूत् । सा जाते सुते नारदे जृम्भकामरैर्हते दुःखात्प्रववाज । नारदो देवैः पालितोऽप्या-
पितृशस्त्रो दत्तनमोगामिविद्योऽणुवतघरो यौवनं प्राप । शिखाधारणाञ्च शृङ्गी न संयतः ।

कलह प्रेक्षणाकांक्षी गीतन्तृपकृतहली । सदा कन्दर्पकौकुच्यमौल्वर्यात्पन्तवत्सलः ॥१९॥

वीराणां कसुकानां च सन्धिविग्रहकारकः । छत्रिकाक्षधृसीपाणिरारूढः पादुकासु च ॥२०॥

देवैः संवर्धितत्वाच्च देवर्षिः प्रथितो भुवि । प्रायेण ब्रह्मचारी च स्वेच्छाचार्येण नारदः ॥२१॥

इति श्रुत्वा मरुत्तनृपेण रावणः क्षमयित्वा कनकप्रभां कन्यां दत्त्वा विसृष्टो मधुरां ययौ ।

मधुरानृपो हरिवाहनः शूलभृता मधुना सुतेन सह भक्त्योपस्थितः । रावणेन कुतोऽदः शूलमित्यग्रच्छि । पित्रा सभूतं ज्ञमादिष्टो
मधुः प्राह । प्राग्जन्मसुहृदा चमरेन्द्रेण ममार्षितम् । उक्तञ्च-घातकीखण्डैरावते शतद्वारे सुमित्रो राजाङ्गजः, प्रभवथ कुलपुत्रकः
सुहृदौ । सुमित्रो राजाऽभूत् । राज्ञा च प्रमथोऽप्यात्मतुल्यधौ । अन्यदा नृपोऽश्वहतः पक्षीपतिसुतां वनमालां विवाहाययौ । प्रभवं

तद्वृषदर्शनात्कृशं निर्बन्ध्यात्पृथ्वा विज्ञाय तां तदावासे प्रहित्य निवृणोऽहं त्वं मे माताऽसीति जल्पतं स्वशिरश्छिन्दानं कथंचित्स्वस्थी-
चकार । तौ चिरं राज्यं चक्रतुः । सुमित्रः प्रव्रज्येयाने सुरो भूत्वा व्युत्वा त्वं मधुः । प्रभवोऽपि भवं भ्रान्त्वा बालतपसा चमरेन्द्रो-
ऽहम् । आयोजनद्विसहस्रया एतच्छूलं कार्यं कृत्वा निवर्तत इति । रावणस्तच्छ्रुत्वा मधवे मनोरमां कन्यां ददौ । लङ्काप्रयाणादष्टाद-

शतु वर्षेषु मेरौ पाण्डके चैत्यान्यानर्च ।

कुम्भकर्णाद्या रावणाज्ञया दुर्लङ्घपुरे प्राग्दिक्पालं नलकूबरं ब्रह्मीतुं ययुः । आशालीविधया कृतं योजनशतमानं वह्निमयं वप्रे

सर्वतो वद्विमयश्चमवष्टभ्य स्थितं तं द्रष्टुमप्यशक्ता व्यावृत्त्य रावणाय व्यजिज्ञपन् । रावणोऽप्यागतोऽनुपायः सचिन्तोऽनुरक्तया
नलकूपरपत्न्योपरम्भया दूतीमुखेनाऽभाणि । उपरम्भा त्वद्रूपे रक्ता वप्रशिक्षामाशालीविद्यां त्वद्वशां करिष्यति । पुरं ग्रहीष्यसि ।
सुदर्शनं चक्रमत्र ते सेतस्यसि । रावणेक्षितो विभीषणस्तत्स्वीकृत्य तां विसर्ज । रावणः क्रुद्धो विभीषणमाह । अरे कुलविरुद्धं किं
मेने । वचसाऽपि त्वयाऽयं नवः कुलकलङ्कश्चे । आर्य ! न बाह्यात्रं कुलकलङ्काय । सा विद्यां यच्छतु, वैरीवश्योऽस्तु, तां वाचो-
युक्त्या त्यजेरिति वदत्येव विभीषणे साऽऽगत्य तां पुरे वप्रीकृतां विद्यां व्यन्तराधिष्ठितानि च शस्त्राणि ददौ । दशस्यस्तया विद्य-
याऽभिचम्रं संहृत्य पुरं विवेश । वैरी सन्नद्धो विभीषणेनाऽग्राहि । तत्र च देवासुरैरप्यजड्यं शक्रसत्कं सुदर्शनं चक्रं रावणः प्राप ।
तं रिपुं नतं तत्रैव संस्थाप्य स्वं भर्तारं भज, विद्यादानाद्गुरुरसीत्युपरम्भां विसृज्य रथन् पुरमभि चचाल ।

तमायान्तं श्रुत्वा सहस्रारः सुतमिन्द्रं सस्नेहमूचे । त्वं विक्रमी वंशोन्नतिकरः सम्प्रति तु नीतीनामप्यवकाशो देयः । सरमाद्या
एकान्तविक्रमान्मयन्ति । पृथ्वी वीरप्रभूः । मानो न कार्यः । अधुना दशस्यो वीरः सहस्रांशुबन्धको हेलोदधुनाष्टापदो मरुत्तक्रतु-
कालो जम्बूद्वीपेऽयक्षेत्रेणाऽप्यक्षोभितो नागेन्द्राख्यशक्तिर्भ्रातृद्वयोत्कटो यसस्यापि यमस्त्वत्पत्ति वैश्रवणं पत्नीकृत्य सुग्रीवधृता-
ज्ञोऽनुजवदुर्लभपुरेश्वरनलकूपरस्त्वां प्रत्यापतन्प्रणिपाताच्छमनीयः । अस्मा इमां रुषिणीं कन्यां यच्छेत्सुक्ते कुद्धे शुक्रे कथमस्मै
वक्ष्याप कन्या दीयते ? एतद्गृहैर्हतं तातं विजयसिंहं स्मर । यदेतत्पितामहस्य मालिनो मया कृतं तदस्यापि करिष्ये । स्नेहात्का-
तरो मा भूरिति वदत्येव दशस्यै सैन्यः पुरं वेष्टितम् । दूतेन स्वसेवार्थं भणितेऽपि शुक्रे मदममुञ्चति दशस्यः सन्नद्धोऽभूत् । इन्द्रो-
ऽपि सन्नद्ध पुराभिर्ययौ । महारणे दशास्येन्द्रौ श्रुबनालङ्कैरारावणस्थौ समयुष्यताम् । अथ मन्त्रास्त्रयुद्धं कृत्वा दशस्यः स्वे मादैरावणं

गत्वा तन्महामात्रं हत्वा शक्रं बद्ध्वा सैरावणं स्वानीके नीन्ये । श्रेणिद्वयेश्वरीभृतो निवृत्य लङ्कां प्राप्सुः । शक्रं कारायां चिक्षेप । सह-
स्रातो दिक्पालान्वितो लङ्कायामेत्य बद्धाञ्जलिर्दशास्यं नत्वा बभाये । कैलाशोद्धर्त्ता त्वया जिता इति न जिहीमः । त्वयि ततो
याञ्च्चाऽपि न त्रपाहेतुः । पुत्रमिशां देहि । यद्ययं सदिकपालपरिवारः क्षणे क्षणे लङ्कां तृणकाष्ठानिगृहीतां सर्वतः कुरुते । प्रातः प्रातः
दिव्यगन्धैर्जलैरभितोऽप्यभिमिश्रति । मालिकवत् देवतावसरादिषु पुष्पाण्युचित्य ग्रथित्वा पूरयति तदाऽसुं शक्रं सुञ्जं । एवं कर्माणि
कुर्वन् राज्यं स्वं गृह्णातु । तथेति सहस्रारेणोक्ते मुक्तः शक्रोऽन्यन्तमुद्धिग्नो रथन् पुरमेतस्य तस्यौ ।

निर्वानसंगमं नाम ज्ञानिने तत्राऽऽगतं रावणात्केन कर्मणाऽयं न्यत्कार इत्यप्राक्षीत् । ऋषिर्वभापे । अरिञ्जयपुरे खेटेशज्वलन-
सिंहपुत्र्या अहल्यायाः स्वयंवरेऽनेके खेचरेशा आययुः । चन्द्रावर्तपुरेऽथ आनन्दमाली तत्राऽऽगात् । सूर्यावर्तपुरेश्च त्वं तद्धितप्रभः ।
त्वां सहायातमिति त्यक्त्वा कन्याऽऽनन्दमालिनमवृणोत् । तव च पराभवोऽभूत् । अन्यदाऽऽनन्दमाली गृहीतव्रतो विहारन्याव-
तत्रि त्वया दृष्टे । पूर्वाभिभवस्मृतस्त्वया वद्धा तद्धितोऽपि व्यानाम्नाचालीत् । तद्भ्राता कल्याणगुणधरो मुनिमुक्ततेजोलोचयस्त्व-
त्पत्न्या मत्पश्चिन्ना क्षमितस्तेजोलोच्यो सञ्जह । त्वमपि मुनिपराभवपापाद्भवं भ्रान्त्वा शुभं कर्म कृत्वा शक्रोऽभूः । रावणात्पराभव-
स्तरकर्मकृतः । दत्तवीर्ये सुते राज्यं न्यस्य व्रतं गृहीत्वा शक्रः सिद्धः ।

अन्येद्युर्दशास्योऽनन्तवीर्येऽपि नन्तुं स्वर्णतुंगे शैले ययौ । स केचली रावणेन कुतो मे मृतिरिति पृष्टः, पारदुद्रिक्कदोषेण भवि-
ष्यतो वासुदेवादित्याह । रावणः परस्त्रियमनिच्छन्तीं न स्मयिष्यामीत्यभिजग्राह, पुष्पकासीनश्च लङ्कां प्राप ।

॥ इति श्रीहोमचन्द्ररचिते त्रिपटिशलाकापुरुषचरिते सप्तमे पर्वणि रावणदिग्विजयो नाम द्वितीयः सर्गः ॥

॥ तृतीयः सर्गः ॥

वैताल्य आदित्यपुरपत्तने प्रह्लादनृपकेतुमत्योः पवनञ्जयः सुतः । इतथात्रैव भरत उपसमुद्रं दन्तिपर्वते महेन्द्रनगरे महेन्द्रः
स्वैचरेणः । तस्य हृदयसुन्दर्या पत्न्यामरिन्दमादिपुत्रत्रयोद्विषञ्जनासुन्दरी पुत्री । पित्राज्ञया मन्त्रिषु तदर्धमनेकलेचररूपाणि पट्टेज्या-
लेख्य दर्शयन्तु हरिण्याभाङ्गजविद्युत्प्रभस्य प्रह्लादात्मजपवनञ्जयस्य च रूपं दृष्ट्वा रूपवतोः कुलिनयोर्द्वयोर्मध्येऽस्याः को वर इति
राज्ञोक्ते मन्त्र्यभ्यधात् । नैमित्तिकैरष्टादशाब्दायुर्मोक्षिगमी विद्युत्प्रभः प्रोचे । पवनञ्जयस्तु चिरायुर्योग्यो वरस्तदस्मै सुतां देहि ।

अत्रान्तरे नन्दीश्वरे यात्रायै स्वेचरा ययुः । तत्र गच्छन्प्रह्लादो महेन्द्रं स्वसुताय कन्यां ययाचे । महेन्द्रस्तदप्रेऽप्यभिष्टमिति
प्रतिपदे । तृतीये दिवसे मानससरोवरे विवाह इत्युक्त्वा स्वस्थानं तौ प्रापतुः । ततः स्वजनैः सह मानसे गत्वाऽऽवासं चक्रतुः । पवन-
ञ्जयो मित्रं प्रहसितं कन्यास्वरूपं पप्रच्छ । सोऽपि तद्रूपं ववसामगोचरं रम्भादिभ्योऽप्यधिकं वर्णयन् पवनञ्जयं तदैव तद्दिदृक्षोस्तु-
चक्र । ततः समित्रः पवनञ्जयो निश्शुत्पस्य सप्तभूमिके प्रासादे छत्रीभूय तौ द्रष्टुमारमे । तत्रैका सखी प्राह । घन्यासि यस्याः पव-
नञ्जयः पतिः । द्वितीयाऽवदत् । चरमदेहं विद्युत्प्रभं मृत्त्वा को वरः श्लाघ्यः । पुनः प्रथमा स्नाह । विद्युत्प्रभः स्वल्पायुः । न युक्तो
वरः स्वामिन्याः । द्वितीयोचे । स्तोकमप्यमृतं श्रेयः विषस्य तु मारोऽपि न । पवनञ्जयोऽचिन्तयत् । अस्याः प्रियमिदम् । यन्नो न
निपेयति । ततः क्रुद्धो खड्गकरः प्रादुर्भूय ययोर्हृदि विद्युत्प्रभस्तयोर्द्वयोरपि क्षिरश्छिनत्तीति वदंश्चवाल । प्रहसितस्त्वं बाहौ धारय-

न्सापराधाऽपि स्त्री अवश्यैव किं पुनरियं निरपराधेति निषिद्ध उत्पत्य स्वावासं गतो दुःखितो जाग्रत्तस्थौ । प्रातर्मित्रं प्रोचे । अनया विरक्तया किम् । तदेहि स्वपुत्रीं यामः । मित्रमाह । प्रतिपन्नं नोछद्मम् । गुरुभिः प्रतिपन्नस्य तु का कथा । निदोषा चेयम् । स्वस्य तस्याश्च पितरौ स्वतन्त्रतया गच्छन् किं लज्जयसि । मित्रवचसा स्थितत्वां परिणिन्ये । ग्रहादो बधूवरमादाय महेन्द्राक्षितः स्वपुत्रीं प्राप । अञ्जनसुन्दर्याः सप्तभूमिकं प्रासादमर्पयामास । पवनञ्जयस्तु तां वाचाऽपि न संभावयामास । साऽपि पर्यङ्कस्य पार्श्वद्वयमाग्रीती वर्यवदीर्घा निशाः कथञ्चिन्निनाय । बान्धवन्तरन्यस्तसुखी कान्तालेखनैरेवाहान्यतिवाहयति स्म । सखीभिर्मुहुर्भण्यमाणाऽपि तूष्णीमेव तस्थौ ।

अथ रावणदूतः ग्रहादं प्रोचे-वरुणो रावणेन वैरायते । नमस्कारं याचितो दोर्दण्डो पश्यन्निदं जल्पति । को रावणः ? तेन किं सिध्यति ? नाहमिन्द्रो, न कुबेरः, न नलकूबरः, न सहस्रांशुः, न यमः, न कैलासाद्रिः, किन्तु वरुणोऽहम् । यद्यस्य देवताधिष्ठितै रत्नैर्दर्पः, तदायातु तदप्ये हरिष्ये । क्रद्धो रावणो गत्वा तत्पुरं वेष्टितवान् । वरुणोऽपि राजीवपुण्डरीकादिसुतयुतः पुराभिः सुत्य युयुधे । वरुणात्मजैः स्वरदूषणयोर्विद्धा नीतयोः रक्षःसैन्ये भग्ने वरुणो निजपुत्रीं विवेज । रावणः खेचरेशाहृतये दूतान्प्राहिणीत् । अहं तुभ्यं प्रहितः ।

ततः ग्रहादं चलन्तमाग्रहाञ्चिपिन्द्या पवनश्चाल । अञ्जना पत्युर्पत्नीं श्रुत्वा प्रासादादवरुणं सम्भ्रमवष्टम्य चं द्रष्टुं निनिमेषा तस्थौ । पवनस्तां कृशां निर्विलेपनां सुलितालकच्छन्नमालां नितम्बन्यस्तस्थभुजलतां धूसराधरां बाष्पधौतमुखीं पुरःस्थां दृष्ट्वा दध्यौ । अहो निर्हीत्वं, निर्भीत्वं, यदि वा पुराऽपि ज्ञातमदः परं मया गुर्वज्ञाभङ्गभीतिरुद्देयम् । साऽपि पादयोः पतित्वा जजल्प । त्वया

सर्वोऽपि सम्मापितोऽहन्तु न कदाचित्थापि विब्रप्यसे न विस्मर्याऽहम् । पवनोऽपि तामत्रमत्यैव ययौ । साऽप्यन्तर्गृहं गत्वा दुःखिनी भूमौ पपात । पवनस्तत उत्पत्य मानससरः प्राप्नो निशि विधया विकृतसौघमध्यासीनः पर्यङ्कस्थक्रवाकौ प्रियवियोगादुःखितां क्रन्दन्तीं वीक्ष्य सा कथं भविष्यतीति ध्यायन्प्रहसितायाऽऽचख्यौ । तेन च प्रेरित उत्पत्याऽञ्जनावेदमनि द्वारि तिरोहितस्तस्थौ । प्रहसितस्तु तदोकःप्रविष्टस्तामल्याभ्यसि शुफरीमिव पर्यङ्के वेष्टन्तीं चित्तसन्तापस्फुटद्वारमौक्तिकां मुक्तदीर्घनिःश्वासांमीपांतनिःसह-सस्तुजमभ्रतलकङ्कणां सख्याऽऽध्यास्यमानां शून्यदत्तदृशं शून्यचिच्छां ददर्श । साऽपि तं दृष्ट्वा कस्तवं ? परस्त्रीगृहं मास्थाः, सखि ! एनं दोषा धृत्वा वहिः क्षिप । अत्र पवनञ्जयं विनाऽन्यस्य न प्रवेशाऽधिकार इति वदन्ती तेन नत्वा स्वामिनि ! वर्धप्यसे, पवनः समा-याति । तन्मित्रमहं पुरःसरः समागममित्युक्ता । प्रहसित ! देवेन हसिताऽहं त्वं मा हसीः । नाऽयं नर्मक्षणः । यदि वा मत्कर्मणामेवा-ऽयं दोषः । यत्तादृशोऽपि कान्तो मां त्यजति । मग पाणिग्रहादनु द्राविंशतिः समा व्यतीतास्तथाऽपि जीवामीतिवादिनी संक्रान्तदुः-खेन पवनेन प्रविश्य सगद्गदं बभणे । मया निर्दोषाऽप्यज्ञत्वाच्यक्ताऽसि । मद्भाग्यैर्जीविताऽसि । साऽपि प्रियं ज्ञात्वा सत्रपा पर्येङ्के-पावष्टम्भादुत्थिता कान्तेन वलयितदोषा गृह्णताऽधिपर्यङ्कपुपवेशिता मदागः क्षयस्वेत्युक्ता तत दास्यस्मि मय्यनुचिता क्षामणेत्य-भाषत । सख्यां मित्रे च गते स्वैरं रन्त्वा प्रातर्हत्वा त्रिये ! खेदं माकार्षीः, सुखं तिष्ठ । दशास्यकृत्यं सम्पादायामीत्यापृच्छन् प्रिय-स्तयाऽवाचि । शीघ्रमागच्छेन्नमस्त्रीवितं वाञ्छसि । अन्यच्चाद्य ऋतुस्नाताऽहं यदि गर्भस्त्वत्परोक्षे भवेत्तदा खला अपवदन्ति । पवनो जगौ शीघ्रमेप्यामि । कथं क्षुद्राऽवकाशो भविता ? अथवा मत्सङ्गसूचकं मन्त्रामाङ्कमङ्गुलीयं गृहाण । तत्समर्प्य मानसतीरस्थे स्वसैन्ये

ययौ । ततोऽपि लङ्कां गत्वा दशस्यं ननाम । रावणोऽपि पातालं प्रविश्य ससैन्यः प्रतिवरुणं ययौ ।

इतश्च सगर्भाऽज्ञानसुन्दरीं केतुमत्या श्वश्र्वा साधिक्षेपं कुलकलङ्कारिणीति निर्भर्त्सिता दक्षिताङ्गुलीयाङ्गुलीयमात्रेण प्रतारयसि ? यस्त्वन्नामाऽपि नाऽग्रहीत् तेन कथं सङ्गमः ? मद्गृहान्निर्गच्छ । गच्छ पितृगृहमित्युक्त्वा सखीयुता यानमारोप्यारक्षनरैर्महेन्द्रनगरोपान्ते मुमुचे । सा तत्र कष्टां रात्रिं नीत्वा प्रातर्भिक्षुकीव पितृगृहद्वारं ययौ । अतिहारानुपुक्त्वा सखी तं हृतान्तमाचख्यौ । प्रतिहारज्ज्ञातवृत्तः पिता स्त्रीणामचिन्त्यं चरितमिति चिन्ताप्रपन्नः । प्रसन्नकीर्तिना सुतेनोच । निर्वास्यतामियं कुलदूषिकेति । मद्दोःसाहो मन्नुवाच । श्वश्रूःखे पुत्रीणां पितृगृहं शरणम् । क्रूरा श्वश्रूनिर्दोषामप्यमूं कंचिदोपमुत्पाद्य निर्वासयेदपि । दोषादोषव्यक्तिं यावच्छुभ्रं पात्यताम् । राजाऽवदत्-भर्तुर्द्वेष्येयम् । तस्मादेव तत्कथं गर्भः सम्भाष्यते । सुखमस्या नेक्षे । राजाऽऽज्ञया द्वाःस्थस्तां निरवासयत् । क्षुत्तृक्षलान्ता रुदती दर्मपाटिताद्वितला तरो तरो विश्राग्यन्ती सख्या सह सा चचाल । पूर्वाऽऽयातनृयपुरुषैर्निषेधात्कापि ग्रामपुरादौ नावसानं प्राप । एकस्यां महाटव्यां तरुमूलनिपण्णा श्वश्रूयितृमातृभ्रातृभर्तृपालम्भमयं रुदन्ती सख्या सम्बोध्याप्रतो नीता । गुहान्तर्घ्यानिस्सममितगतिचारणश्रमणं प्रेक्ष्य ननाम । ध्यामान्ते धर्मलाभयन् मुनिः सख्याऽञ्जनादुःखनिवेदनपूर्वं कोऽस्या गर्भेऽभवत् । केन च कर्मणिदृशी दशेति पृष्टोऽवदत् ।

जम्बूद्वीपमरते मन्दरपुरे त्रियनन्दीवणिकुसुतो दमयन्तः साधुभ्यो गृहीतसम्यत्तव विविधनियमो द्वितीयकल्पे सुरः । च्युतो मृगाङ्कपुरेशहरिचन्द्रसुतः सिंहचन्द्रः श्रितजिनधर्मः सुरीभृतो वैताढ्ये वारुणे नगरे सुकण्ठसुतः सिंहवाहनो राज्यं भुक्त्वा श्रीविमलतीर्थे लक्ष्मीधरैर्पलब्धव्रतो लान्तकेऽमरीभूय च्युत्वा त्वत्सख्याः कुक्षाववतीर्णः । चरमदेहोऽयं दोष्मान् ।

अन्यच्च कनकपुरे कनकशराजस्य कनकोदरीलक्ष्मीवत्यौ प्रिये । लक्ष्मीवती श्राविका रत्नभयं जिनिविग्धं सदाऽऽनर्च । कनकोदर्या मातसर्पात्तद्विम्बमवकरान्तश्चिक्षिपे । अन्यदा जयश्रीगणिन्या तद् दृष्ट्वा प्रबोधिता सातुतापा ता तद् विग्धं प्रमृज्य क्षमयित्वा यथास्थानं न्यवेक्षयत् । तदादि सम्यक्त्वधरा मृत्वा सौधर्मे देवी ततश्च्युत्वा त्वत्सखी त्वं च तत्र भवे अस्या जामिस्तत्कर्मणोऽनुमन्त्री । तत्पाकं सहाऽनुशङ्गे । भुक्तप्रायश्च कर्म । जैनो धर्मो शुद्धताम् । मातुलोऽकस्मादागत्यैनां स्वगृहे नेष्यति । पत्या सद्भोऽचिराद्वाविध्यतीत्युत्साऽऽर्हते धर्मे ते संस्थाप्य युनिर्नभसोत्पपात ।

तत्र च महाकूरः सिंहस्तयोर्भयं जनयन् शरभरूपेण तद्गुहेऽशमणिचूलाख्यगन्धर्वेण नाशितः । गन्धर्वः स्वं रूपं प्रपद्य सप्रियस्तयोः प्रमोदायार्हद्वगुणस्तुतिं जगौ । ते तत्रस्थे तेन कृतसान्निध्ये युनिसुव्रतप्रतिमां संस्थाप्य पूजयतः स्म । अञ्जना सच्छाधणं सुतमदहत । सखी छतिकर्मण्यकृत । सुतमङ्कमारोप्य रुदतीं हनूपुरेशः प्रतिष्पूर्यः लेखरस्तां प्रेक्ष्य पृष्टश्चातद्युक्तो रुदन् त्वन्मातुर्भ्राताऽहं दिष्टया त्वां जीवन्तीमपश्यमिति वदन् सहाऽऽयातं दैवज्ञं खनोर्जन्मादि पप्रच्छ । सोऽवदत् राजाऽवश्यं भावी । भवेऽत्रैव सेत्स्यति । अथ चैश्वर्यहलाष्टमी, रविर्दिनेशः, श्रवणो धिष्ण्यम्, मेये रविस्तुङ्गः ।

चन्द्रमा मकरे मध्ये भवने समवस्थितः । लोहिताङ्गो वृषे मध्यो मीने विधोः सुतः ॥२२॥
ककै गुरुरुचः । मीने दैत्यगुरुस्तुङ्गः शनिधुतः । मीनलग्नोदये ब्रह्मयोगे सर्व्वमिदं शुभम् ।

प्रतिष्पूर्यस्तां ससखीं साङ्गजां विमानमसोप्य स्वपुरं प्रतस्थे । बालो विमाने लम्बमानोच्चरत्नगालम्बकिङ्किणीजिघृक्षुर्मातु-
रुत्सह्यादुत्पतिवो गिरिर्मूर्ध्नि पपात । स गिरिस्तप्पावनिर्घोतवश्चात्कणशोऽभवत् । प्रतिष्पूर्यो हृदयमाधत्वा रुदत्या अञ्जनायास्तं बालम्

नुत्पत्य लात्वाऽथ ताङ्गमार्पयत् । हनुरुहं स्वपुरं ययौ । हनुरुहपुरे जातमात्राऽऽगतत्वाच्चत्वनोर्हन्मानित्यभिधा मातुलेन चक्रे । विमानपतिनानेन शैलशूर्णित इति श्रीशैल इत्यपराख्या । प्रतिदिनं ववृधे । अञ्जना तु दोषः कथमुचरिष्यतीति सदा दध्यौ ।

नपतिनानेन शैलशूर्णित इति श्रीशैल इत्यपराख्या । प्रतिदिनं ववृधे । अञ्जना तु दोषः कथमुचरिष्यतीति सदा दध्यौ । इतश्च पवनो बरुणेन सन्धिं कृत्वा खरदूष्णौ मोचयित्वा तोषितरावणः स्वपुरमागतः । पितरौ नत्वाऽञ्जनावासं गतस्तामदृष्ट्वा पित्राऽपि निर्वासितां श्रुत्वा कस्याधिरिस्त्रियः सकाशाज्ज्ञातवृत्तः प्रियोत्कः श्वशुरपचनं ययौ । तत्राऽप्येकस्याः स्त्रियः पार्श्वे पृष्ट्वा पित्राऽपि निर्वासितां श्रुत्वा पुनररवज्राहत इव शैलवननादिषु आगम्यंस्तदुदन्तमप्राप्य विषण्णः प्रहसितमित्रमवदत् । सखे ! गत्वा पित्रोः कथय । अञ्जना न दृष्टा पुनरप्ये गवेपयन्यदि न दृश्ये तदाऽग्निं विशामि । स गत्वाऽकथयत् । केतुमती तच्छ्रुत्वा मुमुच्छ । संज्ञां लब्ध्वोवाच । प्रहसित ! त्वया स एकाकी किं वनेऽमोचि ? अथवाऽहमेवाविमृश्यविधायिनी । मयाऽत्रैव साध्वीदोषारोपफलं लेभे । एवं रुदतीं तां निवार्य प्रह्लादः सबलः सुतान्वेषणाय चचाल । सर्वविधाधरेन्द्राणां पार्श्वेऽञ्जनापवनशुद्धये नरान्ग्राहयेत् । स्वयं च सर्वत्राऽन्वेषयन् भूतवनं गतः । चित्ताग्निं ज्वालयन्तं पवनं ददर्श । शुश्राव च । हे वनदेव्यः ! प्रह्लादकेतुमतीसुतोऽहम् । मत्पत्नी महासत्यञ्जना निर्दोषाऽपि मया खेदैवैवरात्रिं समिताऽर्पिताभिज्ञाना जातगर्भा दोषशङ्कया गुरुभिर्निर्वासिता क्वाऽप्यस्वीति न ज्ञायते । ममैवाञ्जानदोषोऽयम् । तदप्राप्तौ स्वां तनुमत्राग्नौ जुहोमि । यदि पश्यथ, तदाऽदो ज्ञापयध्वम् । त्वद्वियोगात्तव पतिरग्नौ विवेश ।

राजा तच्छ्रुत्वा तमग्नौ शम्पां दित्सन्तं बाहुभ्यां दधार, कोऽयं मम कान्तावियोगातिप्रतीकारविघ्न इत्युक्तवन्तं तमुवाच । वत्स ! त्वत्पिताऽहम् । त्वन्मात्रैकमविमृश्य कृतं त्वं द्वितीयं मा कुर्याः । महस्रशो विद्याधरा मदादिष्टास्तामन्वेषयन्ति । अत्रान्तरे केऽपि खेचराः पवनाञ्जने गवेपयन्तो हनूपुरं ययुः । अञ्जना तेभ्यः पवनस्याग्निप्रवेशप्रतिज्ञां श्रुत्वा मुमुच्छ । उपचारैर्लेन्यसंज्ञाऽ-

रोदीत् । नार्यः पतिव्रता वह्निं विशन्तीति युक्तम् । स्त्रीसहस्रभोक्तृणान्तु नराणां क्षणिकः कान्ताशोकः । तत्कुतोऽग्निप्रवेशः । प्रिय ! तदिदं साम्प्रतं विपरीतं जज्ञे । नाऽयं शशुरयोर्दोषो, न वा पित्रोः किन्तु ममैव कर्मदोषोऽयमिति रुदतीं तां बोधयित्वा ससुतां विमानमारोप्य प्रतिस्वर्यः पवनान्वेषणं कुर्वन् तत्रेयाय । प्रहसितः साञ्जनं तमायान्तं हृष्ट्वा जयपूर्वं प्रह्लादपवनयोराचख्यौ । प्रतिस्वर्याञ्जने प्रह्लादं नेमतुः । प्रह्लादः प्रतिस्वर्यमालिङ्ग्याङ्गन्यस्तपौत्रो जगाद । साधु साधु त्वमेव मे बन्धुः । मां शोकान्धेरुदधरः । पवनोऽपि सुसुदे । सर्वे हनुपुरं जग्मुः । महेन्द्रोऽपि सप्रियस्तत्राऽऽययौ । महोत्सवं कृत्वा सर्वे स्वं स्वनं प्रापुः । पवनस्तु सपुत्र-कलत्रस्तत्रैवाऽस्थात् । हनूमान् गृहीतकलः साधितविद्यो यौवनं प्राप ।

इतश्च रावणः सन्धिदूषणमुत्पाद्य वरुणं जेतुं प्रतस्थे । दूताहूता पवनप्रतिस्वर्यौ निवार्य सादरं ससैन्यो हनूमान् रावणसैन्यं प्राप । रावणोऽपि तं नमन्तं स्वाङ्गे निदधे । वरुणापुर्या अभ्यर्णे स्थिते रावणे वरुणः सुतशतान्वितो निर्ययौ । वरुणः सुग्रीवाद्यैरुणसुताश्च रावणेन युयुधिरे । हनूमान् रावणं खेदयतो वारुणीन् विद्याया संस्तभ्य बबन्ध । वरुणस्तद् हृष्ट्वा हनुमते घावन्नन्तरा रावणेन स्खल-यित्वा बोधयित्वा वद्धः । स्वसैन्ये नीतः । प्रणतः सपुत्रो सुमुचे । वरुणेन हनुमते स्वपुत्री सत्यमती दत्ता । रावणो लङ्काप्राप्तो हनुमते चन्द्रणखात्मजामनन्तकुसुमाख्यामदत्त । सुग्रीवः पद्मरागां नलो हरिमालिनीमन्येऽपि सहस्रसंख्याः कन्या हनुमते ददुः । हनूमान् हनूपुरं परेऽपि स्वं स्वं स्थानं प्रापुः ।

॥ इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते त्रिपट्टिशलाकारुपचरिते गद्यबन्धे सप्तमे पर्वणि हनुमदुत्पत्तिवरुणसाधनो नाम तृतीयः सर्गः ॥

॥ अथ चतुर्थः सर्गः ॥

इत्थं मिथितापुत्रां हरिवंशे यामवकेतुविपुलासुतो जनको राजा । इत्थायोध्यायामिक्ष्वाकुचंशान्तर्भूताऽऽदित्यवंशे श्रीशुनिसुव्र-
ततीथ विजयो राजा हिमचूलासिद्धीं, यज्ञयादुपुरन्दरौ मुतो । इत्थं नागपुर इमवाहननृपसुतां मनोरमां परिणीय यज्ञयादुलुदयसुन्द-
रेण श्यालेनान्वितः स्वपुरं यान्गुणमागरमुनिं तपस्यन्तं दृष्ट्वा दृष्टवाहनो वन्द्योऽयं महात्मेति वदन्श्यालेन प्रयज्यामादित्ससे ? इत्यु-
क्तमिदं सस्येतदित्याह । उदयो नर्मणाऽप्यादीत । सहायोऽस्मि । कुमारणेकोक्तं सन्धां मा त्याक्षीः । तेनाऽऽमेत्युक्ते कुमारो वाहनादु-
चीर्य यमन्ताद्रिमारुरोह । श्यालः प्राह । नमोऽस्तु मा प्रयाजीः । भोगान्धुश्च । त्वां विना मनोरमा कथं जीविष्यति । चारित्रं
मन्यद्भोः फलम् । नमोऽस्तिरप्यस्मासु तान्त्रिकी यभूव । त्वत्स्वसा च चेन्कुलीना तत्प्रव्रजिष्यति । नो चेदस्याः शिवः पन्थाः । मम
तु भोगैरलम् । त्वयाऽपि सन्धा पाल्येत्युक्त्वा मुनिमुपगम्य कुमारः प्रववाज । श्यालो मनोरमा पञ्चविंशतिश्च कुमाराः प्राव्रजन् ।

विजयनृपस्तच्छ्रुत्वा वैराग्यापन्नो राज्ये पुरन्दरं न्यस्य निर्वाणमोहमुनिपाशं व्रतं ललौ । पुरन्दरोऽपि पृथिवीकुक्षिजं कीर्तिधरं
नृपं कृत्या क्षेमं करपिपाशं मुनिरभूत् । कीर्तिधरो राजा महदेव्या पत्न्याऽरंस्त । प्रव्रजिषुर्मन्त्रिभिः सुतोत्यत्तिं यावत्पत्नीक्षितः । सहदे-
वीकुक्षिचं मुकोसलं चालं राज्ये न्यस्य विजयसेनयस्त्रियादान्ते दीक्षामवाप । स गुर्वज्ञैर्यैकाकिविहारी मासोपवासपारणे मध्याह्नेऽयो-
ध्यायां यत्राम । सौधाग्रस्या सहदेवी तं दृष्ट्वा दध्यौ । अस्मिन्पत्यौ प्रव्रजिते पतिहीनाऽभवम् । यथेनं दृष्ट्वा मुकोशलोऽपि प्रव्रजेत्

तदा निर्वाणं स्यात् । ततो निर्वास्योऽयम् । इति ध्यात्वा निर्मन्तुर्भर्ता व्रती तयाऽन्यलिङ्गिभिः सार्धं निवांशत । सुकोमलस्तदुःख-
दुःखितां रुदतीं स्वधर्त्रीं दृष्ट्वा पृष्ट्वातवृत्तस्तावन्ते गत्वा व्रतं ययाचे । स्वपत्नी चित्रमाला गुर्वी सचिवैः सहैत्याजराजकं राज्यं
त्यक्तुं नार्हसीति वदन्ती तव गर्भस्थः सुतो मया राज्येऽभिपिक्त इत्युचे । लोकं संभाष्य तावन्ते प्रव्रज्य तपस्तेपे । तौ पितापुत्रौ निर्ममौ
निष्कपायौ भुवि बिजह्रतुः । सहदेवी सुतवियोगात्स्विन्ना साऽऽत्तच्छ्याना मृत्वा गिरिगह्वरे व्याघ्रयभूत् । तौ च मुनी एकदैकस्याद्रेर्गु-
हायां वर्षारात्रमसीत्य कातिके मासे प्राप्ते पारणाय प्रयान्तौ मार्गे व्याघ्रया दृष्टौ । दूराद्वावन्तीं व्यात्तवक्त्रां तां दृष्ट्वा तौ कायोत्सर्गेण
तस्थतुः सा प्रथमं सुकोशले पपात । पृथ्व्यां च तमपातयत् । चटच्चटितिनैखधर्म दारयन्ती रुधिरं पपौ । व्रटच्चटिति रदैस्त्रोटयन्ती
मांसं जग्रसे । कटत्कटिति कीकशान्यपि चक्ष्वाद । मुनिः शुक्लस्यानात्केवली मोक्षं ययौ । कीर्तिधरोऽपि जातकेवलः क्रमात्परं पदं
प्राप । सुकोशलप्रिया चित्रमालापि हिरण्यगर्भं सुतं सुपुत्रे । तस्य यौवनप्राप्तस्य मृगावती प्रिया बभूव । हिरण्यगर्भः पलितदर्शना-
नघुपुं सुतं राज्ये न्यस्य विमलमुन्यन्ते व्रतं जग्राह । नघुपोऽन्यदा सिहिकादेवीं राज्ये मुत्तवोत्तरापथे भूपालाञ्जेतुं ययौ । दक्षिणाप-
थमुपैर्वैरिभिरयोध्यायां रुद्धायां सिहिका पुंवदभिषेकानापूर्वं तान्जगाय । आयातो नघुपस्तन्महिलानुचितं कर्म श्रुत्वा नूनमसतीय-
मिति परिजज्ञे । नघुपस्यान्यदा दाहज्वरः । कथञ्चिदनुपशान्तस्तथा सत्यश्रावणापूर्वं तोयाभिषेकादुपशमितः । सुरास्वस्यां पुष्पाणि
वधुषुः । तदादि राजा तां बहु मेने । नघुपः सोदासाय सुताय राज्यं दत्त्वा प्रवव्राज । अन्यदा मन्त्रिणोऽर्हतामष्टाद्विकामहोत्सवेऽमारि

१ व्याघ्री तस्य दन्तकरवशोमुखमुज्जगदीन्यद्गानि सहस्रशानि स्नेहलक्ष्णा पश्यति तावज्जातिस्मृतिर्जज्ञे । स्वं निनिन्द, रुरोद । केवलिकीर्तिधरोऽदिनत्रयमनशनं
कृत्वा पयनमस्कृतिं प्राप्य सुतो जज्ञे । इति ग्रन्थान्तरे ।

नतोप्य सोदासमृषुः । त्वत्पूर्वैर्दृष्टाद्विक्रोत्सवे मांसं नाऽस्वादित् । त्वमपि मा स्म खादीः । सोदासः हृदमवदत् । छत्रं मांसमाने-
यम् । यदोऽपि शुष्याममायां मांसाऽप्राप्तेर्नृपाद्रीतो मृताऽर्भकं दृष्ट्वा संस्कृत्य तस्मै ददौ । सोऽपि तद्रसप्रीतः कस्य जीवविशेषस्ये-
दमिति प्रश्नाज्ज्ञातुमांसो मम सदा नृमांसं देयमित्याह । यदो डिम्भान्जहार । मन्त्रिणस्तज्ज्ञात्वा नृपं धृत्वाऽरण्ये त्यक्त्वा तरसुते
मिहयं राज्येऽभ्यपिञ्चन् । सोदासोऽपि आग्न्यनुधुनेर्मघमांसपरिहारप्रधानं घर्मं श्रुत्वा श्राद्धीभूतो भवाद्रिभयांचकार । महापुरेऽपुत्र-
नृपपुत्रौ पञ्चदिव्यामिपिक्तौ ममाज्ञां मनुष्वेति सिंहस्थाय दूतं प्रादिणोत् । दूते तिरस्कृते मिथोऽभिपेने युद्धे सोदासः सिंहस्थं
जित्वा गृहीत्वा राज्यद्वयं दत्त्वा स्वयं दीक्षां स्वीचकार ।

सिंहरघटनुव्रज्यो राजा । ततश्चतुर्मुखः, हेमरथः, शतरथः, उदयपृथुः, वारिरथः, इन्दुरथः, आदित्यरथः, मान्याता, वीरसेनः,
प्रतिमन्युः, पद्मबन्धः, रविमन्युः, वसन्ततिलकः, कुबेरदत्तः, कुन्युः, शरभः, द्विरदः, सिंहदशनः, हिरण्यकशिपुः, पुञ्जस्यलः, ककु-
त्सः, रघुः, एवं नृपेषु केषुचित् सिद्धेषु केषुचित्स्वर्गतेष्वनरण्यो राजा । तस्य पृथ्वीदेव्यामनन्तरथदशरथौ सुतौ । अनरण्यो रावणजिते
सहस्रांशौ गृहीतव्रते तत्सल्यान्मासजाते दशरथे राज्यं न्यस्यानन्तरथसहितो व्रतं जग्राह । अनरण्यो मोक्षं ययौ । अनन्तरथो भुवि
विजहार । दशरथो बालोऽपि वयसा विक्रमेण च सर्वराजस्वधिकं राजा । तत्र राजानि ईतयोऽष्टष्टपूर्वा आसन् । आर्हतं धर्मं दधौ ।
दशस्यलपुरे दशसुकोशलनृपामृतप्रभापुत्रीमपरान्जितामुद्वान् । तथा कमलसङ्कुलपुरेशुबन्धुतिलकात्मजां मित्राकुक्षिजामादिनाम्ना केकयीं
मित्राभूः सुशीला चेति सुमित्रेत्यपरनाम्नीं पर्यणेषीत् । अन्यां च सुप्रभासुपायत । धर्मार्थवाधया कामं भजे ।

रावणसितवण्डं भरतं शुञ्जानो मम स्वतः परतो वा विपचिरिति नैमिचित्कमन्वयुङ्क्त । जानक्याः कारणेन दाशरथेर्भविष्यति मृ-

त्युरिति तेनोक्ते जनकदशरथौ हत्वाऽस्य सत्यवचसोऽपि वचोऽनृतं करिष्य इति विभीषण आह । रावणेनामेत्युक्तश्च स्वगृहं ययौ । नारदः श्रुतवृत्तो दशरथं गतस्तेन 'कृतप्रतिपत्तिः कुतःस्थानादायातोऽसीति पृष्टः प्राह । पूर्वविदेहेषु पुण्डरीक्रिण्यां श्रीसीमन्धरस्य दीधामहमहं दृष्टुं गतः । ततो मेरौ देवान्नत्वा लङ्कायां शान्तिमनमम् । रावणगृहे नैमित्तिकाज्ञानकथ्ये त्वत्सुताद्भाविनं रावणवध-
मश्रौपम् । विभीषणस्त्वां जनकं च हन्तुं कृतप्रतिज्ञः समेव्यतीति साधर्मिकप्रीत्या तवाऽऽख्यातुमायासीपम् । नारदोऽभ्यर्च्य विस्तृष्टो जनकायापि तथैवाख्यत् । जनकदशरथावलम्ब्यौ महीं ओमतुः । मन्त्रिभिस्तु स्वस्वराज्ये राजालयान्तर्लेप्यमयी ध्वान्ते स्वस्वामिमूर्ति-
न्यस्यत् । विभीषणः संसरम्भो लेप्यमय्या दशरथमूर्तेः शिरो ध्वान्तेऽसिनाऽच्छिनत् । नगरे कलकलोऽन्तःपुरान्तराक्रन्दच्चनिर्जित् । सामन्ताः सन्नदा दधाबिरे । गूढमन्त्रा मन्त्रिणो मृतकार्यं चक्रुः । विभीषणस्तं मृतं ज्ञात्वा जनकवधे कृतायज्ञो लङ्कां प्राप । जनकद-
शरथौ च भ्राम्यन्तौ मिलितायुत्तरापथं जग्मतुः । तत्र कौतुकमङ्गले पुरे शुभमते राज्ञः पृथ्वीश्रीकुक्षिजायाः सर्वकलाकुशलाया द्रोण-
मेघस्त्वसुः कैकेय्याः स्वयंवरे जग्मतुः । तत्र तया दशरथे वृते हरिवाहणाद्याः क्रुद्धाः सन्नदाः क्षार्पटिकादेकाकिनोऽस्मादिमामाच्छिन्दुम
इत्यूलुः । शुभमतिनृपो दशरथपक्षे सन्नदः । पत्याज्ञया कैकेय्यां सारथ्यं कुर्वाणाय दशरथो रिपूञ्जिगाय । वरं याचस्वेति कैकेयी
वदनसमये याचिष्य इति तयोचे । ततो हठात् हतैः परसैन्यैरसंख्यपरिवारो दशरथः कैकेयीयुतो राजगृहं गतः । जनकः स्वपुरीं ययौ ।
दशरथस्तु तया शङ्कयाऽयोध्यां न ययौ, किन्तु मगधेशं विजित्य तत्रैव स्थितोऽपराजितामुख्यमन्तःपुरमानीनयत् ।

अन्येद्युरपराजिता गजसिंहन्दुरवीन् स्वप्ने निशाशोपे दृष्ट्वा ब्रह्मकल्पाच्छ्रुतं देवं गर्भे दधार । सुतं सुपुत्रे । राजा दानं ददौ ।
महोत्सवं चक्रे । तदा तत्प्रभावान्नुपा अचिन्तितानि प्राप्नुतान्युपनिन्युः । पद्म इत्याख्या पित्रा चक्रे राम इत्यपि प्रथितः । सुमित्राऽपि

गजसिंहार्कचन्द्राप्रिश्रीसमुद्रान् स्वप्ने ददर्श । जातस्य सुवस्य नृपो महामहर्षेर् नारायण इति संज्ञां चकार । लक्ष्मण इत्यपराध्या-
 भूत् । तौ घात्रीभित्तित्यमानौ भूषजामद्वादङ्कं सञ्चेरतुः । क्रमाद्धर्ममानौ नीलपिताम्बरौ दोर्बलेनाऽप्यरिबलं तृणाय मन्यमानौ शुस्त्र-
 क्रीडलं कौतुकायैव मेनाते । दशरथस्त्वयोर्बलेन स्वं देवासुरादीनामप्यजय्यं मन्यमानोऽयोध्यां ययौ । अथ कैकयीसुप्रभाभ्यां भरत-
 नुनुमौ गुणुवाते । तौ च मिथोऽत्यन्तं स्नेहलौ ।

इवथ जम्बूद्वीपमरते दारुग्रामे वसुभूतिर्द्विजः । प्रियाञ्जुकोशा । अतिभूतिः सुतः । तत्पत्नी सरसा । तस्यां कयानालयद्विजेन
 हतायामतिभूतिस्तदन्वेपणाय इमां पत्राम् । सुवस्तुशोधेऽनुकोशावसुभूती च चेरतुः । सुतस्तुये अष्टधा व्रतं गृहीत्वा सौधमे देवौ
 जातौ । न्युत्वा वैताश्ये रथनूपुरे चन्द्रगतिपुष्पवत्यौ राजा राज्ञी चाभूताम् । सरसाऽपि प्रव्रज्येक्षाने देवी । तद्वियोगार्तोऽतिभूति-
 र्भवं आन्त्या हंसपोतो जातः । इयेनेन मक्ष्यमाणः साधुदत्तनमस्कारो दशवर्षसहस्रायुः किञ्चरेषु सुरो भूत्वा विदग्धपुरे प्रकाशसिंहतृ-
 पस्य सुतः कुण्डलमण्डितोऽभूत् । कयानोऽपि मोगासक्तो भवं आन्त्या चक्रपुरे चक्रचक्रनृपरोधसो धूमकेतस्य सुतः पिङ्गलो जात-
 रागां सहास्यायिनीं नृपपुत्रीमतिमुन्दरीं हत्वा विदग्धनगरे गतस्तृणकाष्ठादिविक्रयादात्मानं जीबयामास । कुण्डलमण्डितस्तामति-
 मुन्दरीं हृष्टा मिथो रागे जाते हत्वा पितृभिया दुर्गदेशे पल्लीं कृत्वा तस्थौ । दशरथभुवं लुण्ठयंस्तत्तामन्तचन्द्रः कालेन मुक्तः पितृ-
 राज्याय मर्ही आम्प्यन्मुनिचन्द्रमुनेः शुवधर्मः श्राद्धीभूतो राज्येच्छुरेव मृत्वा मिथिलायां जनकपत्न्या विदेहाया गर्भे सुतत्वेनावतीर्णः ।
 सरसाऽपि भवं आन्त्या पुरोहितसुता वेगवती नाम्नी भूत्वा प्रव्रज्य ब्रह्मलोके गत्वा च्युत्वा विदेहाया गर्भे कुण्डलमण्डितजीवयुगमत्वेन
 गुवाञ्जावतीन् । पिङ्गलस्त्ववतिमुन्दरीवियोगार्चः कदाचिदार्यगुप्ताचार्याद् व्रत्यपि तस्यां रागममुञ्चन्सौधमे देवोऽभूत् । विदेहया

प्रयत्नमपत्यपुमं परयन् जातमात्रं कुण्डलजीवं वैराजहार दृश्यौ च शिलायामास्फाल्य हन्मि, अथवा पूर्वजन्माचित्तदुष्कर्मणः फलं मया भूयस्यु मयेष्वन्वभावि । दैवाच्छ्रामण्यं प्राप्येयवी भूर्लब्धा भूयो भ्रूणं हत्वाऽनन्तभवः कथं स्याम् । इत्थं ध्यात्वा कुण्डलादिभूषणैर्भूषयित्वा वैतादये दक्षिणश्रेणौ रथनूपुरपत्तने तं बालं पतञ्ज्योतिर्ग्रमप्रदं शनैर्मुमोच । चन्द्रगतिर्दृष्ट्वा किमेतदिति सम्भ्रान्तस्तन्निपातानुसारेण नन्दनोपवनं ययौ । सोऽपुत्रस्तं लात्वा पत्न्यै समर्प्य गृहगर्भां पत्नी सुतं स्मृतेति घोषयित्वा जन्मोत्सवं विधाय मामण्डलसम्बन्धान्नामण्डलालयं चकार ।

इत्थं तत्राऽपहृते विदेहायां स्वत्यां जनकोऽन्वेषयन्नपि तत्प्रवृत्तिं न प्राप ।

अनेकगुणसस्यानां प्ररोहोऽत्रेति मैथिलिः । दुहितुर्युग्मजातायाः सीतेति विदधेऽभिधाम् ॥२३॥

कालेन शोकस्तोकतामचकलत् । सीतायां यौवनस्थायी तद्योग्यः कोऽपि बरो न लेभे । तदाचार्यवर्धेरान्तरङ्गतमाद्यैर्नैर्देश उपद्रवमाणे जनको दशरथाऽहृत्यै दूतं ग्राहणीत् । दशरथो दूतमूचे । मत्सुहृदो राष्ट्रपुरादौ कुशलम् ? दूतो वभापे-मद्भर्तुस्त्वमेवासाधारणः सुहृ-तेनाद्य कटे स्मृतोऽसि । वैतादद्याद्रेर्दक्षिणतः कैलासस्य चोचरेणानार्यां देशाः । तत्राऽर्धवर्षदेशे मयूरमालनगर आतरङ्गतमो म्लेच्छराजः । तत्तनयाः शुक्रमङ्गनकाम्बोजादीन् सहस्रशो देशान्युज्जते । अधुनाऽन्तरङ्गस्तैः पस्वितो जनकशुभं वभञ्ज । चैत्यान्युपा-द्रवत् । तत्त्वमिष्टयोर्जनकयर्मयोद्वाणं कुरु । रामः सानुजस्तातं प्रयान्तं निवार्य मिथिलां जगाम । म्लेच्छै रामसैन्ये भग्ने रामो दुरा-पाती ददापाती श्रीग्रवेष्ठी, दुपितविस्मितान्युगपदस्त्रवर्षैरन्यीकुर्वतो म्लेच्छेश्वरान्दिशो दिशमनाशयत् । जनको रामाय सीतां ददौ । तदा च नारदः सीतारूपदिदृक्ष्य कौतुकादायातः कन्यावेश्म विवेश । सीता तं पिङ्गकेशं पिङ्गनेत्रं तुन्दिलं छत्रिकाधरं वण्डपाणिं

मन्मथीनमयीनाम्नं स्फुरच्छिद्यस्वं मीपणं वीक्ष्य भीता सकम्पा हा मातरिति रुदती गर्भगृहान्तः प्रविवेश । दासीद्वारपालाद्यैस्तुमुलका-
रिभिः कण्ठे शिलायां बाहोश्च धृत्वा रुदये । हतेति भाषिभ्यो नृपपुम्भ्यः कथञ्चित्स्वं मोचयित्वोत्पत्य वैताडयं प्राप्तो दण्ड्यो । चन्द्र-
मतिग्रनो भ्रमण्डलस्यैतद्रूपं पटे लिखित्वा दर्शये । यथैष हठादपहरति । तथैव चकार । भ्रमण्डलं भोज्यपेयादिविमुखं विधुरं वीक्ष्य
तत्पिता किमाधिकर्षाधिको, अपमानं वेत्यादि हेतुं पृच्छंस्तत्सुहृद्भ्यो ज्ञातवृत्तो नारदमाहूय साकाकस्य सुतेत्यादि पृच्छन्वारदेना-
भापि । जनकसुता सीता । तद्रूपं केनापि लिखितुं न शक्यते । न देवीपु न नागीपु न नारीपु तद्रूपम् । सुरनरैरप्यननुकार्यं च । अथवा बहु किं
यथा लिखितुं न शक्यते तथा वषट्मपि न । त्वत्सुतस्यैव योग्येति । राज्ञा सुतं तवैवेयं पदनी भवितेत्याश्वासयन्वारदं विससर्ज ।
नपलगतिना खेचरेण निशि जनकमपहृत्य तन्नाऽऽत्ताय्य स्नेहपूर्वमाश्रित्योपवेश्य ससौहार्दं वभाण । त्वत्सुता लोकोत्तरगुणा ।
रूपनाथ भ्रमण्डलः । द्वयोर्मणोऽस्तु । जनकोऽयं कृत्वा । कन्यादानं सकृत् । चन्द्रगतिः प्राह । सौहार्दाय याचितोऽसि ।
तां हर्तुमपि क्षमोऽस्मि । यद्यपि रामाय कल्पिता तथापि रामोऽस्मान्परालित्य परिणेष्यति ।

वसन्तवर्तर्णयाचते धनुषी देवताज्ञया । सदा यक्षसहस्राधिष्ठिते दुःसहतेजसी ॥२४॥
पूजयेते नः सदा गोत्रदेवतावन्निकेतने । कृते भविष्यतो रामशार्ङ्गिणोस्तद्रुग्दहाण ते ॥२५॥
आभ्यामारोपयत्येकमपि दाशरथिः स जेत । वयं जितास्तदा तेन स उद्धहतु ते सुताम् ॥२६॥
यलादिति प्रतिज्ञा ग्राहयित्वा ससुतः सचापो जनकं तद्गृहे मुत्तवा स्वयं मिथिलाया बहिरवासीव । जनकस्तदैव निशि विदेहाया-
सर्वमाचक्षे । देवी रुरोद । देव ! सुतापहारान्न वसः, सुतामपि हरिष्यसि । परेच्छया प्रतिज्ञातं चापारोपणं रामेण चेन्न सिद्ध्यति

तदाऽनिष्टो वरः । जनको देवीं बलवानयं राघव इति सम्बोध्य प्रातस्ते चापरत्ने अर्चयित्वा मण्डपे सुमोच । सीतास्वयंवरायाहूताः
 खेचरभूचरेणा अधिमञ्चमुपविविशुः । सीता सखीयुता चापपूर्वां विधाय रामं ध्यायन्ती तत्र तस्थौ । भामण्डलः सीतारूपेक्षणान्मा-
 एनमन्यथो यभूव । योजनयोरेकमप्यातोपयति स भूचरः खेचरो वा सीतामुद्रहत्विति घोषणायां रौद्राहिवेष्टिते स्फुलिङ्गज्वालाकलिते
 ते घनुषी स्फाटुं ग्रीहीतुं चाशक्तेषु त्रपावनतेष्वन्येषु रामो वज्रावर्ते शान्तोरगानलं पाणिना स्पृष्ट्वाऽध्ययःपीठं संस्थाप्य नामयित्वाऽ-
 धिज्यं कृत्वा रोदसीं ध्वनयन्नास्फालयामास । सीता तत्कण्ठे वरमालां चिक्षेप । लक्ष्मणोऽपि रामाज्ञयाऽर्णवावर्तमधिज्यं विदधे ।
 खेचरैर्दत्ता अष्टादशकन्याश्च पर्यर्णयीव । खेचराः खिन्नभामण्डलान्विता स्वं स्वं स्थानं ययुः । जनकसन्देशाद्दशरथेऽप्यागते रामसी-
 तयोर्विवाहोऽभूत् । भरतो जनकप्रातुः कनकस्य सुतां मद्रां परिणिन्ये । दशरथः सपरिवारः साकेतं प्राप ।

अन्यदा दशरथश्चेत्यमहोत्सवे शान्तिहोत्रं कृत्वा स्वात्राम्भः पूर्वं महिष्यै सौविदहेन प्राहिणोत् । पश्चाच्च दासीभिरन्यपत्नीभ्यः
 प्रजिघाय । दास्यो यौवनाच्छीघ्रगा राज्ञीनार्षयन् । ताश्चान्विदपत । सौविदहेतु वृद्धत्वान्मन्दगेऽप्राप्ते महिषी स्वापमानं मन्यती
 वस्त्रेणोद्वद्रुमारिमे । तदैवागतो राजा तामङ्गे निवेश्य मृतिहेतुं पप्रच्छ । तस्यां कथयन्त्यामेव कञ्चुकी समागतः । स्नानवारिणा तां
 मूर्दन्यभिषिपेच । राज्ञा चिरागमेतुं पृष्टो वार्षकापराधमाह । राजा तदेहस्वरूपं दृष्ट्वा दृष्यौ । यावदीदृशा न भवामस्तावन्मोक्षाय
 यतामहे । एवंमनोरथोत्रिपयंपराद्भुसुखः समयं निनाय । सत्यभूतिं चतुर्ज्ञानिनं समवसृतं श्रुत्वा नन्तुं सपरिवारो ययौ ।

अत्रान्तरे चन्द्रगतिर्मामण्डलान्वितो रथावर्तचले जिनाश्रत्वा निवृत्तस्तत्र तं मुनिं दृष्ट्वा व्योम्नोऽवतीर्य नत्वा निपसाद । मुनि-
 र्भामण्डलस्य सीताऽभिलाषजं तापं ज्ञात्वा देशनां प्रस्तुत्य तत्पूर्वभवान्युग्मजत्वं चाज्वदत् । भामण्डलो जातिं सम्भार । चन्द्रगतिर्यत्ना

वैराग्यं प्रापुः । सीता भामण्डलेन खसेति प्रणताऽऽशिषं ददौ । भामण्डलो रामं ननाम । चन्द्रगतिः सजायं जनकं खेचरैस्तत्राऽऽ-
 नाटय त्वत्सुतोऽयं भामण्डल इत्युक्त्वा तोषयामास । भामण्डलः पितरौ ववन्दे । चन्द्रगतिर्भामण्डले राज्यं न्यस्य तस्यैव मुनेः
 पार्श्वे प्रवयाज । भामण्डलः सत्यभूतिं तत्तपि पितरौ दशरथं सीतारामौ च नत्वा स्वपुरं जगाम ।

दशरथेन पूर्वभयान्मृष्टः सत्यभूतिर्जगौ । सेनापुरे त्वं वणिक् । कन्या उपास्ति संज्ञा । साधूनां प्रत्यनीका भूत्वा चिरं तिर्यगादिषु
 भ्रान्त्या नन्दपुरे वरुणो दानादिना यातकीखण्डोचरकुरुषु युग्मी, ततो देवोऽभूत् । व्युत्था पुष्कलावतीविजये पुष्कलापुर्यां
 नन्दीचौपनष्टमुतो नन्दीवर्धनोऽभवः । त्वत्पिता यज्ञोघरैररात्तदीक्षो ग्रैवेयके ययौ । त्वं राजा श्राद्धत्वं प्रपाल्य ब्रह्मलोकं प्राप । व्युत्था
 पश्चिमदिदेहे चैतादयोत्तरधेण्यां रत्नमालिखेचरेधितुः स्रुतः सूर्यजयोऽजायथाः । अन्यदा रत्नमाली वज्रनयनं विद्याधरेशं जेतुं गत-
 स्तत्पुरं सिंहपुरं सयालवृद्धं जिज्वालयिषुः प्राग्भवपुरोघसोपमन्युना सहस्रारादैर्यैवं प्रबोधितः । मा कृयाः पापम् । त्वं प्राग्भवे भूरि-
 नन्दनो नाम राजा । मांसनिवृत्तिं प्रत्यज्ञासीः । उपमन्युपुरोघसोक्तश्च भगवान् । अन्यदा स पुरोधाः स्कन्दनाम्ना पुंसा हतो गजो
 जातो भूरिनन्दनभुजा संगृहीतो रणे हतो भूरिनन्दनस्यैव सुतोऽरिहृदनोऽभूत् । जातिस्मृतोः प्रव्रज्य सहस्रारे देवः सोऽहम् ।
 भूरिनन्दनस्तु मृत्वाऽजगरोऽभूत् । द्रवदग्धो द्वितीयनरकपृथ्वीगतो मया प्रबोधितस्त्वं रत्नमालीनृपोऽभवः । रत्नमालीति श्रुत्वा
 युद्धनिवृत्तः कुलनन्दनसुते राज्यं न्यस्य सूर्यजयेन सह व्रती । द्वावपि महाशुक्रे सुरौ जातौ । सूर्यजयश्च्युत्वा त्वं दशरथोऽभूः । रत्न-
 माली तु जनकः । उपमन्युस्तु जनकाऽनुजः कनकः । यस्तु नन्दीवर्धनभवे त्वत्पिता नन्दीचोपः सोऽहं ग्रैवेयकाञ्च्युत्वा सत्य-
 भूतिरभवम् ।

दशरथस्तच्छ्रुत्वा जातसंवेगो गृहं गत्वा राज्ञीः सुतान्मन्त्रिणश्चापृच्छमाणो भरतेन बभाषे । त्वया समं चारित्रं लास्ये । अन्यथा हि मम दे कष्टे । त्वद्ग्रिहः संसारतर्पणं च । तदा कैकेयी स्वस्य पतिपुत्रवियोगं ध्यायन्ती सारथ्यावसरे दत्तं वरं ययाचे । राजाऽऽह । अतः निपेयं विना यन्ममाधीनं तद्याचक्ष । भरताय भुवं देहीति तयोक्ते राजा गृहतामित्युक्त्वा सलक्ष्मणं राममुवाच । मया पूर्वं दत्तो वरः कैकेय्या भरतराज्येन सम्प्रति ययाचे । रामोऽपि हयोज्ज्वलत् । मात्रा युक्तमर्थितं भरतोऽहमपि च निर्विशेषावेव । तातो मामिदं प्रसादादापन्नच्छे ।

अप्येकपन्दिने राज्यं तुष्टस्तातो ददात्वदः । निपेधेऽनुमतौ वा मे न स्वान्यं पत्तिमग्निनः ॥२७॥
इति रामवचः श्रुत्वा राजा यावत्सञ्चिन्वानादिशत्, तावद्भरतो ब्रवीति स्म । मया मूलत एव सह ब्रतमर्थितम् । राजोच्ये मत्सन्ध्यां सफलं कुरु । रामो भरतमाह । आदत्स्व राज्यम् । त्वं यद्यपि निर्गर्वस्तथापि तातं सत्यापय । भरतः पादयोः प्रपत्य राममाह । ताताऽऽर्ययो राज्यदानं युक्तं मम त्वादातुं न । रामस्तावमूचे मयि सत्यसौ न ब्रहीष्यति राज्यं तद्वनाय यामीत्युक्त्वा भरते रुदति चापतूष्णयो निययौ । राजा पुनः पुनर्मुमुञ्च । रामोऽपराजिता-देवीं नत्वा ग्राह । मद्वद्भरतं पश्ये । स्वसन्धासत्यापनाय पिता भरताय राज्यं ददौ मयि सत्यं न गृह्णाति तन्मया तूने गन्तव्यम् । माता मुमुञ्च । उपचारः प्रत्यागतचैतन्या विविधं विलपन्ती रामेण प्रवोस्य नेमं । अन्याथ मानुनत्वा निययौ । सीताऽपि दुरादश्रयं नत्वाऽपराजितां रामानुगमनादेशमयाचिष्ट । साऽप्यंक्रमारोप्य सीतां माह । वन्तसे कथं पादचारव्यथां सद्विष्यसे ? खिन्ना सती स्वभर्तुरपि खेदं करिष्यसि । स्वकान्ताज्जुगमेन कष्टागमेन च निषेधविधी-कृतं नोत्सहे । सीताऽप्याह । त्वद्भक्तिर्मे सहायिनीत्युक्त्वा नत्वा पौरीभिः कथमपीक्ष्यमाणा सतीति श्लाघ्यमाना निर्जगाम ।

लक्ष्मणो रामं गच्छन्तं दृष्ट्वा क्रुद्धो दृष्यौ । तातः प्रकृत्या क्रुद्धः । खियोऽनृजवः । यच्चिरं वरं धृत्वा साम्प्रतं याचते । राज्ञा मरताय दत्ते राज्यं तदहं भरतादलेन हत्वा रामे न्यस्यामि । अथवा महासच्चोऽयं त्यक्तं राज्यं नाऽऽदास्यते । तावस्य च दुःखं भविता । ततोऽहं राममेवाऽनुब्रजामि । ततो भूपं जत्वा सुमित्रामापप्रच्छे । राममनुयामि । साऽप्याह साधु साधु ज्येष्ठमनुयासि । रामो मां नत्वा दूरे गतो मा विलम्बस्व । लक्ष्मणोऽपि साधु साधु मन्माताऽसीत्युक्त्वाऽपरजितां ननाम । सा तं राममनुयामीति वदन्तं बभूव । वत्स ! मन्दभाग्याऽहं यन्वमपि मां मुक्त्वा यासि । ममाश्वासकृते तिष्ठ । लक्ष्मणः प्राह । रामस्य माताऽसि धैर्यं भज । मद्रन्ध्रदूरे गच्छति । मातर्विभं मा कथा इत्युक्त्वा चचाल । पौराः कैकेयीदैवयोराक्रोशदायिन उदश्रवस्तांस्त्रीननुययुः । राजाऽप्यनुयाति । अथोष्या उद्रसेवाऽभूत् । रामः कथमपि तातं मातृं न्यवर्तयत् । पौरानपि निवृत्त्य हुतं चचाल । ग्रामे ग्रामे पुरे पुरे जनैरवस्थातुं प्रार्थयमानोऽपि नाऽस्यात् ।

इतश्च भरतो राज्यं नाऽदत्त । कैकेयीं स्वं च जुक्रोश । राज्ञा दीक्षोत्सुको राममानेनं सामन्तान्मन्त्रिणश्च प्राहिणोत् । तैः पश्चिमायायी हुतं गत्वा प्राप्तो रामो निर्वर्तनाय प्रार्थितोऽपि न निवधते । तेऽपि सदैव चेदुः । पारियात्राऽटवीमध्ये गम्भीरानदीतीरे रामः सामन्तादीन्त्ये । निर्वर्तस्वम् । अतः वरं कष्टोऽध्वा भरतं मद्रतावद्वा उपाध्वम् । ते हृदन्तो न्यवर्तन्त । तैः साक्षिः प्रेक्षितो रामो नदीमुत्तीर्णः । सामन्तादिष्वयोष्यां प्राप्तेषु दशरथो भरतं प्रोवाच । रामलक्ष्मणौ नायातौ राज्यं गृहाण । दीक्षाविधं मा कार्षीः । भरतोऽभणत् । नादास्ये राज्यं रामं प्रसाद्य स्वयमानेभ्ये । कैकेय्यप्यवदत् । त्वया सत्यसंघेन भरताप दत्तं राज्यं परमेव न गृह्णाति । अस्य चान्यासो मातृणां ममापि च दुःखम् । मया पापिन्याजविमृश्य कृतम् । भरतेन सह गत्वा रामलक्ष्मणावनुनीयानेभ्ये । राजा-

उज्ञाता सपुत्राऽमात्या पदभिर्दिनैस्तद्वनं प्राप । रामाद्यास्तां नेमुः । भरतोऽपि रामं नत्वा प्राह । अयोध्यायां राज्यमलङ्कृत्य ममा-
पदादं हर । सौमित्रिस्तव मन्त्री भविता । अहं प्रतिहारः । शत्रुघ्नश्छत्रधरः । कैकेय्यप्यवदत् । आवृत्तलोऽसि आवृत्तचः कुरु । नाऽयं
त्वत्पितृदोषो न च भरतस्य किन्तु ममैव । रामः प्राह । सन्तः प्रतिज्ञां न त्यजन्ति । तातेनाऽस्मै राज्यं दत्तं मया चानुमतं द्वयोर्वा-
क् कथमन्यथा स्यात् । इत्युक्त्वा रामः सीताऽऽज्जीवैर्जलैः सर्वसामन्तसमक्षं भरतं राज्येऽभिषिषेच । विसृज्य च स्वयं दक्षिणां दिशं
प्रतस्थे । भरतोऽप्ययोध्यां गतः पितृभ्रातृशालनात् राज्यं स्वीचकार । दशरथः सत्यभूतेः पार्श्वे भूयसा परिवारेण सह प्राव्रजत् ।
भरतोऽप्यहर्हृत्पूजोद्यतो यामिकवद्राज्यं ररक्ष । रामो मार्गे चित्रकूटाद्रिमतीत्य कतिपयैर्दिनैरवन्तीदेशकदेशं प्राप ।

॥ इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते त्रिपट्टिशलाकापुलपचरित्रे पर्वणि रामलक्ष्मणोत्पत्तिपरि-
णयनवनवासगमनो नाम चतुर्थः सर्गः समाप्तः ॥

॥ अथ पञ्चमः सर्गः ॥

रामः शान्तां सीतां विश्रमयितुं वटमूले निपण्णस्तं देशं सर्वतो वीक्ष्य लक्ष्मणमूचे । देशोऽयं कस्यापि भीत्या सम्प्रत्येवोद्वसः । यदशुष्ककुलयान्युद्यानानि सेक्ष्य इदुवाच । सान्नानि च फलानि । कञ्चिन्नरं गच्छन्तं पप्रच्छ । देशोऽयं किमुचचाल, त्वं च कया सीति । सोप्यूचे अस्मिन्नवन्तीदेशेऽवन्त्यां पुरि सिहोदरो राजा । तस्य च प्रतिबद्धोऽस्मिन्विषये दशाङ्गपुरेशो वज्रकर्णः ख्यः । सामन्तः । स पापघ्नो गतो वने कायोत्सर्गस्थं प्रीतियर्धनं विदुषा किं वनेऽत्र तिष्ठसीत्युवाच । मुनिनोक्तम् । आत्महितार्थम् । वज्रकर्णः प्राह खाद्यपेयादिरहितेऽप्यारण्ये किमात्महितम् । मुनिस्तं योग्यं ज्ञात्वाऽऽत्महितं धर्मं जगौ । सोऽपि श्राद्धीभूतोऽर्हन्तं देवं साधूंश्च विना नान्यं न संयामीत्यभिजग्राह । दशाङ्गपुरं गतो दध्यौ । मया कृताभिग्रहेणानमस्कृतः सिहोदरो वैरी मविता । ततः स्वाहुलीये मणिमयीं श्रीमृनिसुव्रतप्रतिमां निवेदय स्वाहुलीयस्थं तद्विम्बं नमस्सिहोदरं वञ्चयामास ।

कश्चित्खलः सिहोदराय तदाऽऽचख्यौ । क्रुद्धः सिहोदरः । कोऽपि तत्कोपं वज्रकर्णाय न्यवेदयत् । कथं ज्ञातस्त्वया कोप इति पृष्ट्वाचष्ट । अहं कुन्दपुरे समुद्रसङ्गमवर्णिक्सुतो विद्युदङ्गो भाण्डमादाय क्रयविक्रयार्थमुज्जयिन्यां गतः । कामलतां वेश्यां दृष्ट्वा एकनिशां भोगाशया गतो दृढरागवद्द आलम्भार्जितं धनं पद्मभिर्मोसैर्व्यनीनशम् । साऽन्यदा मामूचे । सिहोदरमहिष्याः श्रीधराया ये कुण्डले तादृशे महां देहि । अहमर्थभावात्तदपहाराय रात्रौ त्वान्नं न्यौकस्यगाम् । तदा श्रीधरया सिहोदरः किमुद्विग्न इवेति

पृष्टः प्राह । यावद्वज्रकर्णो न हन्यते तावत्कुतो निद्रा । प्रातस्तं ससुहृत्सुतं हनिष्यामीति श्रुत्वाऽहं त्यक्तस्तेयः साधर्मिकवात्सल्या-
चवाऽऽख्यातुं त्वरितमागाम् । वज्रकर्णस्तच्छ्रुत्वा पूर्णं कण्ठगुणाधिकां चक्रे । सिंहोदरश्च तां वेष्टयित्वा दूतेन तं जगौ । इत्यत्कालं
प्रणाममायया वञ्चितोऽस्मि । समग्रत्यङ्गुलीयेन विनाऽऽगत्य मां नम, अन्यथा सकुटुम्बोऽयमवेक्ष्य यास्यसि । वज्रकर्णः प्रत्यूचे म-
माऽयमभिग्रहोऽयं न नमामि । न पौरुषाभिमानोऽग्र । किन्तु धर्माभिमानः । नमस्कारं विना सर्वमादत्स्व । धर्मद्वारं महां देहि ।
धर्म एव मम धनमस्तु सिंहोदरस्तदनङ्गीकृत्य पुरं रुद्ध्वा देशं सुष्णन्नस्ति । तेनोद्वसोऽयं देशः अहमपि सकुटुम्बो नष्टः । अत्राढ्य-
सौधानि दग्धानि । जीर्णा च मत्कुटी दग्धा । क्रूरगृहिण्येभ्यगृहेभ्यो वेश्मोपकरणान्यानेतुं प्रहितोऽस्मि । तस्मादुर्वचसोऽपि ममैतत्फलं
शुभमभूत् । यत्तं देवकल्पो दृष्टोऽसि रामस्तस्य रत्नस्वर्णमयं सूत्रमदत्त ।

तं विसृज्य दशाङ्गपुरं गतो वहिर्धृत्ये चन्द्रप्रभं नत्वा तस्थौ । रामादेशाल्लक्ष्मणः पुरं प्रविश्य वज्रकर्णान्ते ययौ । तेनाऽपि सदा-
कारमुत्तमं ज्ञात्वा भोजनाय निमन्त्रितः प्राह । मत्प्रभुः सदारो बहिरस्ति । तं पूर्वं भोजयामि । वज्रकर्णः सलक्ष्मणो मन्यं भोज्यं
रामान्तेऽनाययत् । भोजनानन्तरं रामप्रहितः सौमित्रिः सिंहोदरं गत्वा जगाद । भरतो राजा वज्रकर्णेन तव विरोधं निषेधयति ।
सिंहोदरोऽपि प्रत्यूचे । भरतोऽपि भक्तानामेव प्रसादं कुल्ले नाभक्तानाम् । अयं च मत्सामन्तो मां न नमति तत्कथमस्मै प्रसीदामि ?
लक्ष्मणोऽवोचन्नायमविनयी किन्त्वप्रणामकृतसन्धो धर्मी भरताज्ञा चालङ्घ्या । सिंहोदरेणोक्तम् । कोऽयं वज्रकर्णगृह्यो भरतः ?
सौमित्रि कुट्टो ज्ञापयाम्येष भरतं संवर्मयस्व । सिंहोदरं ससैन्यं युध्यमानं सौमित्रिर्विद्वा रामान्ते निन्ये । सिंहोदरो रामं दृष्ट्वा
नत्वा जलप । मया त्वमिहायातो न ज्ञातः । क्षमस्व । कृत्यमादिश । रामोऽवोचत् । वज्रकर्णेन सन्धेहि । सोऽपि तन्मेने । रामा-

मया वज्रकर्णोप्यागतो विनयी कृताञ्जलिरूचे । दिष्टया युवां रामशार्ङ्गिणौ दृष्टौ । किन्तु चिराज्ज्ञातौ । भरतार्धपती युवाम् । अन्ये
 मयै युवयोर्दामिः । मरप्रभुं मुञ्च । मरप्रणामेच्छायाञ्च शाधि । सिंहोदरेण रामभ्रूसंज्ञया तत्प्रतिपद्य वज्रकर्णाय वन्द्यवत्प्रीत्या राज्याधि
 ददे । वज्रकर्णो विद्युदङ्गाय श्रीषगकुण्डले सिंहोदरात्प्रार्थ्य ददौ । वज्रकर्णः सौमित्रयेष्टौ स्वकन्या ददौ । सिंहोदरः ससामन्तः
 कन्यासुतत्रयञ्च । लक्ष्मणः प्रोचे कन्या युष्मन्पार्थे विष्णुन्तु । अधुना पित्रा भरतो राज्ये न्यवेशि । समयेऽङ्गीकृतराज्योऽमूः परि-
 नेष्यामि । इदानीं मलयाद्रौ गत्वा स्थास्यामः । इत्युक्त्वा नृपयोर्विमुष्टयो रामस्तत्र निशां स्थित्वा गच्छन्कमपि निर्जलं देशं प्राप ।

तत्र कूपपुरेशः कल्याणमालाख्यः पुंवेपः कामबाणचिद्धो भोजनार्थं लक्ष्मणमृचे । लक्ष्मणः कारणेन पुंवेपेयमिति ध्यात्वा ससीतं
 राममानाययत् । कूपरेक्षेन नत्वा पटकुट्यां निवासितः । कूपरेक्षो व्यक्तक्षीवेप एकामात्येन समं कृतस्नानभोजनं राममुशययौ । सा
 कथं पुंवेपाऽसीति रामेणोक्ताऽऽख्यत् । कूपपुरे वालिखिल्यो राजा । पृथ्वी राज्ञी गुर्वी बभूव । राजा म्लेच्छैर्वद्धा निन्द्ये । मयि च
 ज्ञातार्यां पुत्रोऽञ्जनीति घोषणा चक्रे । पुंवेपा राज्यं कुर्वे । म्लेच्छानां भूरि द्रव्यं दत्तं तातं तु न मुञ्चन्ति । तत्प्रसद्य मत्तातं तेभ्यो
 मोचयत । रामः प्रोचे । पुंवेपैव राज्यं शाधि । यात्रद्भवचातं मोचयामः । सुबुद्धिमंत्री जगाद । लक्ष्मणोऽस्या वरोस्तु । रामः
 प्राहाऽधुना देशान्तरे यामः । निवृत्तेषु लक्ष्मणः परिलेप्यति । रामस्तत्र त्र्यहं स्थित्वा चचाल । सा स्वपुरं ययौ ।

रामो नर्मदासुचीर्यं दक्षिणदिशि कष्टकितरुस्थे काके विसं रसति अन्यस्मिन् क्षीरदुस्थे मधुरं रसति विन्ध्यादब्ध्यां प्रविष्टः ।
 तत्र म्लेच्छसैन्यं ददर्श । म्लेच्छराजः प्राह । रेरे एतौ-यान्यौ विद्राव्य विनाश्य वा एतां हरत । लक्ष्मणो ज्यानानेन तदत्रासयत् ।

म्लेच्छराजो रामं ननाम, ऊचे च । द्विजसुतोऽहं रुद्रदेवः । आजन्मवत्स्करः पारदारिकोऽन्यदा चौर्ये उपशूलं नीतः । श्रावकवणिजा दण्डं दत्त्वा मोचितो भूयः तेयं मां कार्पीरित्युक्त्वा विस्पृष्टः पल्यामागतः काक्र हत्याख्यया प्रसिद्धः । पल्लीपतित्वं प्रापम् । त्वद्दासोऽस्मि । रामाक्षया तेन मुक्तो वालिखिल्यो रामं प्राणमत्, स्वपुरं च कार्केन प्रापितः । पुंवेपां कल्याणमालां ददर्श ।

रामो विन्ध्याटवीमतीत्य तापीसुचीर्णोऽरुणग्रामे सीतायां तृषितायां कोपनस्य कपिलस्याग्निहोत्रिणो गृहे ययौ । सुशर्मा ब्राह्मणी पृथगासनं तेभ्यो दत्त्वा जलमपीप्यत् । कपिलः समागतो रुष्टो रे एषां मलीनानां किं प्रवेशो दत्तोऽग्निहोत्रमशुचीकृतमिति वदन्सौ-
मित्रिणोद्धृत्य दिवि परिभ्रम्यमाणो रामेण मोचितः ।

रामः पुरतो गच्छन्महदरण्यं प्राप्तो वर्षातिक्रमणेच्छया वटस्याधस्तस्थौ । वटाधिष्ठातेभक्त्यो यक्षो भीतः स्वेवं गोकर्णं ययौ । कथिद्वटादुद्वासितोऽहम्, त्रायस्व । गोकर्णोऽवधेज्ञन्त्वाऽऽह । एतावष्टमो रामशार्ङ्गिणावन्वयौ । इत्युक्त्वा रामो तत्रेत्यं नवद्वादशयो-
जनां धान्यादिपूर्णां तुङ्गयप्रसौधां भाण्डपूर्णपिणालीं रामपुरीं व्यपच । प्रातर्मङ्गलशब्देन बुद्धो रामस्तं वीणाधारिणं यक्षं तां च पुरीमै-
क्षत । यक्षेण कृताऽऽग्रहः सेव्यमानः सुखं तस्थौ । कपिलो द्विजः समिदाद्यर्थं तत्राऽऽगतः । पुरीं दृष्ट्वा मायेयमिन्द्रजालं वा गान्धर्व-
पुरं वेति ददयौ । तत्रैकां मानुषीरूपां यक्षिणीं दृष्ट्वा रामपुरीर्यं गोकर्णयक्षेण कृता रामोऽत्र कृतार्थी करोत्यर्थिन इति श्रुत्वा
मया रामः कथं द्रष्टव्य इति तां पप्रच्छ । साऽऽचख्यौ । यक्षरक्षिते द्वारचतुर्केऽत्र प्रवेशो दुर्लभः । पूर्वद्वारे तु यच्चैत्यं तन्नत्वा आ-
दीभूय वेधासि तदा प्रवेशं लभसे, तच्छ्रुत्वाऽर्थार्थी कपिलः साध्वन्तिके धर्मं शुश्राव । लघुकर्मतया श्राद्धश्राभूत् । भार्याऽपि श्राविका
जज्ञे । ततो रामपुरीं गत्वा चैत्यं नत्वा राजवेश्म प्रविश्य रामादीनुपलक्ष्य दत्ताक्रोशस्तृत्या भीतो रामेण मां मैषीरित्युक्तो दत्तासनः

कुतस्त्वमागतोऽमीति पृष्टोऽवदत् । अरुणग्रामवासी युष्मदाक्रोशदाता कपिलोऽहम् । सुशर्मा ब्राह्मण्यपि कथितमागृह्णा सीतान्ते उ-
पाविशत् । रामेण दत्ताश्रयः स्वग्रामं गतः कपिलः प्रबुद्धो नन्दावतंसूर्यन्ते प्रवव्राज ।

वर्पातिक्रमे यियासुं रामं यक्षः प्रणम्य भक्तिस्खलितं क्षमायित्वा रामाय स्वयंप्रभं हारं सौमित्रये रत्नताडङ्कं सीतायै चूडामणिं
दिव्यवीणां च ददौ । पुरीं च सञ्जहे । रामाद्याः प्रतिदिनमरणान्यतिक्रम्य सायं विज्ञापपुरं प्रापुः । वटमूलेऽवात्सुः । तत्र महीधर
नृपेन्द्राणीसुता वनमाला वाल्यादयि लक्ष्मणाऽनुरक्ता पित्रा दशरथं व्रतस्थ प्रोपितौ रामसौमित्रौ श्रुत्वा इन्द्रनगरं वृषभात्मजाय सु-
नेन्द्ररूपाय ददं । ततो मृत्तिकृतनिर्णया रात्रावेकाकिनी तदुद्यानं प्राप्ता रामसीतयोः सुप्तयोर्लक्ष्मणे यामिके सविस्मयं पश्यति वट-
मरुद्गमो वनदेवता दिग्देव्यो व्योमदेव्यश्च शृणुत । ममेहभवे सौमित्रिः पतिर्नाभित् , भवान्तरे भूयादित्युक्त्वा कण्ठपाशे स्वमलम्ब-
यत् । लक्ष्मणः सोऽहमिति वदंस्तं पार्श्वं छित्त्वा तामादायोचतार । निशशेषे प्रबुद्धयो रामसीतयोः शशंस । साऽपि सीतारामपादा-
घ्ननाम । तन्मातेन्द्राणी तामदृष्ट्वा पूषक्रे । महीधरोऽन्वेपणाय भ्राम्यंस्तां तत्र ददर्श । तत्सैन्येषु हत हतेति वादिषु सौमित्रिर्धनुषि
ज्यामारोप्य टंकारमकारयत् । तद्वनिना परेषु क्षुब्धव्रत्तपतितेषु महीधरः सौमित्रिसुपलक्ष्य रामं ननाम ऊचे च । त्यङ्गात्रेऽसौ स्वयं
जातरागा पुराऽपि मया कल्पितेति । स्वयं च रामादीन् सन्ननि निन्ये ।

इतश्च तेषु तत्र तिष्ठस्वतिवीर्यनृपदूतो महीधरं नृपं सभास्यमूचे । नन्द्यावर्तपुरेशोऽतिवीर्यो भरतेन सह विग्रहे जाते त्वां साहा-
य्यायाह्वयति । लक्ष्मणः पपच्छ । को विरोधहेतुः ? दूतः प्राह । अस्मत्स्वामी भरताद्रक्तिं वाञ्छति । भरतस्तु नेच्छति । रामोऽ-
पृच्छत् । भरतोऽतिवीर्येण योद्धुं समर्थः ? यत्तत्सेवां न मनुते । दूतेनोक्तम् । द्वावप्यसामान्यौ । महीधरो द्रुतमागच्छामीति दूतं वि-

सुज्य रामं वभापे । अहो अस्याज्ञत्वं यदस्मानाहूय भरतं योधयिष्यति । तत्सर्वसेनया गत्वाऽमुमेव हन्मः । रामोऽभाषिष्ट । त्वं तिष्ठ ।
त्यस्तुतैः सह गत्वाऽहमेव यथोचितं करिष्ये । रामस्तत्पुत्रबलधुतः ससीतालक्ष्मणो नन्द्यावर्तपुरं गतः । तत्क्षेत्रदेवतया पृष्टयोक्तम् ।
अतिवीर्यः स्त्रीजितः । ततस्तस्यायशःकृते ससैन्यस्य तव स्त्रीरूपं करिष्ये । तथैवाभूत् । रामलक्ष्मणाञ्चपि स्त्रीरूपौ जातौ ॥ रामो द्वा-
स्थेन तं नृपमज्ञापयत् । महीधरेण सैन्यं ग्रहितमिति । अतिवीर्यः क्रुद्धः । यदसौ नाऽऽगात् किमस्य सैन्येन । एकोऽपि भरतं जेष्या-
मीति । कश्चित्त्राह न केवलं स्वयं नागात् । प्रत्युतोपहासाय स्त्रीसैन्यं ग्राहिणोत् । राजा क्रोधादाह । इमाल्लियो ग्रीवासु गाढं धृत्वा
पुराद्वहिर्निवास्यताम् । तत्सामन्ता उत्थाय तत्स्त्रीसैन्यमुपद्रोतुं प्रावर्तन्त । रामो ध्रुवेन गजस्तम्भमायुधीकृत्य तानपातयत् । सौमित्रि-
रतिवीर्यं रणयोदितं खड्गमाच्छिद्य केशेष्व्वाकृष्य वबन्ध । व्रतैः पौरैर्दृश्यमानस्तं गृहीत्वा चचाल । सीता तमभोचयत् । सौमि-
त्रिस्तं मारुतेषाममीमनत् । देवतया स्त्रीविषे संहृतेऽतिवीर्यो रामलक्ष्मणौ ज्ञात्वाऽभ्यर्च्य मानी विजयरथं राज्ये न्यस्य रामेण सस-
न्मानं निषिद्धोऽपि प्रात्राजीत् । विजयरथः खस्वसारं रतिमालां सौमित्रये ददौ । रामः ससैन्यो विजयपुरं ययौ । विजयरथस्तु भर-
तं नवितुमयोध्यां प्राप । भरतस्तं सचेक्रे स कनिष्ठां खस्वसारं विजयसुन्दरीं भरताय ददौ । अतिवीर्यपिस्तत्राऽऽगतो भरतेन नत्वा
क्षमयाञ्चक्रे । विजयरथो भरतविसृष्टः स्वपुरं जगाम ।

रामे गन्तुमुद्यते सौमित्रिर्वनमालामापन्नच्छे । सोचे मुधा मम गणत्राणं किमकार्षीः । विरहदुःखं कथं सहिष्ये मां सह नय ।
लक्ष्मणः प्रोचे । सहाऽऽयान्ती आतुः शुश्रूपाविघ्नं करोपि । ज्येष्ठमिष्टं स्थानं प्रापय्य समेष्यामि घोरं श्लपथ कारय । तया रात्रिभो-
जिनां पापेन गृह्णे चेन्नायामीति शपथं कारितः ।

ततः प्रस्थितो रामः क्रमादनानि लक्षित्वा क्षेमाञ्जलिपुरीं प्राप । चहिरुयाने लक्ष्मणानीतैर्वन्यफलैर्बुधुले । तत्र पुर्या योऽस्य
 राज्ञः शुक्तिप्रहारं सहते स एतत्कन्यां परिणययित्वाघोषणां श्रुत्वा सौमित्रिस्तेन राज्ञा मुक्तं शक्तिपञ्चकं द्वे कश्याभ्या-
 मेकां दन्तैश्चेति जग्राह । शत्रुदमनो निवपद्मां कन्यां ददौ । तत्र तेन राज्ञाऽर्चितो, रामश्चलितः । सौमित्रिस्तं नृपमूचे । व्यावृत्तस्त्व-
 त्तुतां परिणोष्यामि ।

रामो वंशशैलद्रितदस्य वंशस्थलं पचनं सायं ययौ । तत्र सभूपं लोकं भयाकुलं दृष्ट्वा कश्चित्पप्रच्छ । स प्राह । अद्य तृतीयं
 दिनम् । राज्ञावग्राऽद्रौ रौद्रो घ्वनिरुच्छलति । तद्भयाह्लोको राज्ञिमन्यत्रातीत्यः प्रातः पुनरायाति । रामः कौतुकीं साजुजोऽद्रिमारुहः ।
 कायोत्सर्गस्यौ सुनीं दृष्ट्वा ववन्दे । रामो गोकर्णाऽपितवीणामवादयत् । लक्ष्मणो जगौ । सीता ननर्त । राज्ञिर्जाता । विकृताऽनेकैः
 तालोऽनलप्रभो देवोज्जृहसैर्नभः स्फोटयन्साधू उपद्रोहमारुहे । रामलक्ष्मणौ मुन्यन्ते सीतां मुत्तवा तं हन्तुमुत्तस्याते । देवो नष्टः ।

मुन्योद्य केवलज्ञानमुत्पेदे । देवैर्महिमा चक्रे ।

राम उपसर्गहेतुं पप्रच्छ । कुलभूषणमुनिरुवाच । पद्मिनीपुर्यां विजयपर्वतनृपदूतोऽनृतस्वरः । भार्योपयोगा । उदितमुदितौ सुतौ ।
 दूतो मित्रेण वसुभूतिद्विजेन मार्गे सह गच्छतोपयोगासक्तेनाघानि । वसुभूतिः पुरीमेत्योपयोगयास्तदाऽऽख्यत् । तयोक्तम् । पुत्रावपि
 जहि । वसुभूतिपत्नी तज्ज्ञात्वा उदितमुदितयोरज्ञापयत् । उदितेन हतो वसुभूतिर्नलपल्यां म्लेच्छोऽजनि । अन्यदोदितमुदितवाप्तः
 व्रतौ विहरन्तौ सम्मते चैत्यनृत्ये प्रबेलतुः । तत्र पल्यां वसुभूतिजीवम्लेच्छेन दृष्टौ । पूर्ववैरातौ हन्तुं धावितो म्लेच्छो म्लेच्छेशेन
 न्यपेधि । यतः स म्लेच्छेशः प्राग्भवे खग उदितमुदितजीवाभ्यां कर्षकाभ्यां व्याधान्योचित इति । ततस्तौ सम्मते चैत्यानि नत्वा

विहत्यानशान्महाशुके सुन्दरसुकेशाल्यौ सुरौ जातौ । वसुभृतिजीवस्तु म्लेच्छो भवं भ्रान्त्वा नरजन्मनि तापसो ज्योतिष्केषु धूम-
केतुर्मिथ्यादृष्टिर्देवोऽभूत् । उदितमुदितजीवौ शुक्राच्युत्वाऽरिष्टपुरे प्रियंवदराजस्य पद्मावत्यां रत्नरथचित्ररथौ सुतौ । तथा कनका-
भायां पत्न्यां धूमकेतुजीवोऽनुदरः सुतः । रत्नरथचित्ररथयोः स समत्सरोऽभूत् । तौ तु तस्योपरि न मत्सरिणौ । राजा रत्नरथे
राज्यं द्वयोर्बौवराज्यं न्यस्य षट् दिनानि प्रायं कृत्वा सुरो बभूव । अन्यदा केनचिन्नुपेणानुदरे याचमानेऽपि रत्नरथाय श्रीप्रभारत्या
कन्या दत्ता । क्रुद्धोऽनुदरो रत्नरथशुवं लुण्ठयन् रणे रत्नरथेन बद्धो बहुधा विडम्ब्य मुक्तस्तापसीभूतः । स्त्रीसङ्गाच्चपो मोघीकृत्य
भ्रान्तमवः पुनर्मर्त्यमवे तापसो भूत्वा ज्योतिष्केऽयमनलप्रभो देवोऽजनि । रत्नरथचित्ररथौ तु स्वीकृतव्रतावच्युतकल्पेऽतिचलमहा-
बलौ देवौ जातौ । ततश्च्युतौ सिद्धार्थपुरे क्षेमकरराजस्य विमलादेवीकुक्षिजौ कुलभूषणदेशभूषणौ सुतौ जातौ । घोषोपाध्यायपाश्वे
द्वादशान्दीमपठाव । त्रयोदशेन्द्रे घोषेण सह नृपपाश्वे यान्तौ राजगहे वातायनस्थां कन्यां दृष्ट्वा जातरागौ नृपान्तं गत्वा कला अद-
र्शयाव । उपाध्यायो राज्ञाऽचितः स्वगहं जगाम । अवां च मातरं नन्तुं गतौ मातुरन्ते तां कन्यामपश्यार । मात्रा चोक्तम् । युवयोः
स्वसेयं कनकप्रभा । युवयोरुपाध्यायगृहे तस्थुपोरियं जातेति । तच्छ्रुत्वा वैराग्याऽऽपन्नौ गृहीतदीक्षाविहाद्रावापातौ । कायोत्सर्गम-
कार्ष्य । पिताऽसह वियोगात्कृतानशनो महालोचननामा गरुडेशो देवो बभूव । आसनकम्पेनावयोरुपसर्गं ज्ञात्वा सम्प्रत्ययमिहाऽऽ-
ययौ । अनलप्रभदेवस्त्वनन्तवीर्यकेवलिसमीपे कौतुकाद्रतः । तत्र च केनचित्केवली पृष्टः । अस्मिन्श्रीसुव्रततीर्थे तव पद्मात्कः केव-
लीति । सोऽप्याख्यत् । मम निर्वाणे कुलभूषणदेशभूषणौ द्वौ प्रातरौ केवलीनौ भविष्यतः । अनलप्रभस्तच्छ्रुत्वा विभङ्गेनावामत्रस्थौ
विज्ञाय मिथ्यात्वेन केवलिवचनान्यथाकरणाय प्राग्वैराचोपदुद्राव । चत्वार्यहान्यतीयुः । अद्य शुष्मन्द्रीत्याऽनशत् । आवयोश्च केवलि-

स्वमभूत् । तदा महालोचनदेव ऊचे । काकुत्स्थस्त्वं साध्वकार्यीः । किं प्रत्युपकरोमि । रामेऽनिच्छति काप्युपकरिष्यामीत्युक्तवान्तर्दधे ।
 अथ चंद्रस्यलेशः सुरमभनृपस्तथाऽऽगत्य रामं ननाम । रामाज्ञया च तत्र शैलेऽर्हैत्यान्यचीकत् । तदादि स गिरिर्निम्ना राम-
 गिरिरित्यभूत् । ततः प्रस्थितो रामो दण्डकारण्यं प्रविष्टो गिरिगुहायुहं उवास । तत्र त्रिगुप्तसुगुप्तौ द्विमासोपोषितौ चारणर्षी नभसा
 समायातौ । रामाद्यास्तौ नत्वाऽन्नपानैः प्रत्यलामयत् । देवै रत्नगन्धाम्बुधृष्टयश्चकिरे । तदा कम्बूद्वीपखेचरेशो रत्नजटी द्वौ च सुरा-
 वागत्य रामाय साद्यं रथं ददुः । तत्र गन्धाल्यः त्वगो रोगी गन्धाम्बुधृष्टिगन्धेन वृद्धादुचीर्यायातो मुनिदर्शनाज्जातजातिस्मृतिभू-
 ष्णितो जलसेकाच्छुब्धसंज्ञः साधुशरीरेषु पवितः साधोः स्पर्शोपधिं लब्ध्वा नीरोगो बभूव ।

पक्षौ हैमावजायेतां चंभुर्विद्रुमविभ्रमा । पद्मरागप्रभौ पादौ नानारत्नप्रभं वयुः ॥२८॥

रत्नाङ्कुरश्रेणिनिम्ना जटाः क्षिरसि चाभवन् । जटायुर्नाम तस्याऽभूत्ततः प्रभृति पक्षिणः ॥२९॥ युग्मम् ॥
 रामो मुनी पप्रच्छ । गृध्रोऽयं क्रन्यात्कुधीः, कुतः ज्ञान्तः कथं च क्षणात्सुरूप इति । सुगुप्तयिरालयत् । इह कुम्भकारकटं पुरमासीत्
 तत्रैव दण्डको राजा । तदा च श्रावस्त्यां जितशत्रुर्नृपः । धारिणी पत्नी । स्कन्दकः सुतः । पुरन्दरयशा दुहिता । दण्डकेन सा परि-
 णीता । अन्यदा स्कन्दककुमारेण दण्डकदूतः पालकद्विजत्तत्राऽऽगतो धर्मगोष्ठ्यां निरुत्तरीचक्रे । सम्यैश्च हसितः स्कन्दकेऽमर्षं दधत्
 खस्थानं प्राप । स्कन्दकस्तु कदाचित्पञ्चराजपुत्रशतयुतः श्रीभुजिमुद्रतान्ते दीक्षितः स्वामिना भारणान्तिकोपसर्गनिवेदनेऽपि स्वं चिन्ता
 सर्वाशयकान् श्रुत्वा पुरन्दरयशोमुख्यान्बोधयितुं कुम्भकारकटं ययौ । पालको वैरात्साधूपयोग्योद्यानभूमौ शस्त्राणि न्यखानयत् ।
 एकत्रोद्याने समवसुतं स्कन्दकाचार्यं नत्वा देशनां श्रुत्वा हृष्टो दण्डकनृपः खगुहं गतः । पालकेनोचे । बकाचारोऽयं पाखण्डी । सह-

स्रयोधिभिर्मुनिवैद्यैः पुष्पिभ्यः सह राज्यमादातुमागतः । शस्त्रदर्शनं प्रत्ययः । राजा तथा दृष्ट्वा निषण्णोऽविचार्य पालकं ग्राह । अस्या
दुर्मतेरुचितं त्वयैव कर्तव्यं नाऽहं प्रष्टव्यः । पालको यत्र कृत्वा स्कन्दकस्य पुर एकैकं साधुं न्यपीलयत् । बालकमुनिपीलने मामे-
वादौ पीलयेति स्कन्दकेनोक्तोऽपि तमेव शिशुमपीलयत् । सर्वेऽपि कृताऽऽराधनाः परं पदं प्रापुः । स्कन्दकंस्तु कृतप्रत्याख्यानो
दण्डकपालकयोः सकुलराष्ट्रयोर्वधे विहितनिदानो वह्निकुमारो देवो बभूव । पुरन्दरयशाः स्वदत्तरत्नकम्बलतन्तुजे रक्ताक्ते रजोहरणे
शकुनिकया पुरःक्षिते आतुर्विपदं विज्ञाय दण्डकं पाप पापेत्याक्रोशन्ती शोकमग्ना आसनदेव्योद्धृत्य श्रीमुनिसुव्रतपादान्ते नीता
प्रवव्राज । स्कन्दको दण्डकं सपालकं सपूलोकं ददाह । तदादीदं दण्डकारणं बभूव । दण्डकोऽपि आन्तर्भवो गन्धारयोऽयं रोगी
पक्षी जातः । अस्यास्मद्दर्शनाज्जातिस्मृतिर्नीरोगता च जज्ञे । पक्षी तच्छ्रुत्वा मुमुदे । मुनिं नत्वा धर्मं श्रुत्वाऽशिश्रियत् । जीवहिंसामा-
साहाररात्रिभोजनानि प्रत्याख्यत् । मुनिना साधर्मिकोऽयं व इत्युक्तो रामः परमोऽयं बन्धुर्न इत्युचिबान् । मुनी व्योम्नाऽन्यतो जग्मतुः ।
रामाद्यास्तं दिव्यरथमारुह्य जटाधुताः क्रीडयाऽन्यत्र विजह्रुः ।

इतश्च पाताललङ्कायां खरचन्द्रणखासुतौ शम्भूकमुन्दावभूताम् । अन्यदा शम्भूकः पितृभ्यां वार्यमाणोऽपि धूर्यहासासिसाध-
नार्थं दण्डकारणं प्राप्तः । क्रौंचरवातीरे वंशगह्वरान्तः स्थित्वा यो मां वारयिष्यति तं हनिष्यामीत्युच्ये ।

एकान्नमुग्विशुद्धात्मा ब्रह्मचारी जितेन्द्रियः । अधोमुखो वटशालानिबद्धचरणद्वयः ॥३०॥

विद्यां जपितुमारेभे सूर्यहासासिसाधिनीम् । सप्ताहाग्रद्वादशाब्द्या या सिद्धिमुपगच्छति ॥३१॥

तस्यैवं बालगुलीस्थानकस्य द्वादशाब्दानि चतुरहाप्राण्यतीयुः । धूर्यहासः प्रत्याकारान्तर्हितः स्फूर्जत्यस्मिलः, सेदुधुकामस्तु व्योम्ना

गम्यापयो । नोमित्रिः ष्ठीद्वयेतन्मनो ब्राम्ह्यंस्वं गतं दृष्ट्वा लात्वा प्रत्याकागतकृद्धा तीक्ष्णत्वपरीक्षार्थं वंशजालीं तुलाय । गम्बूकस्य
 त्रिभुः कर्त्तिनं पुरः पत्तिने दृष्ट्वाऽज्ञो वंशगाहुरं प्रविष्टो वटशालाचलम्बिनम् कवचं पश्यन्मया कोऽप्ययुष्यमानोऽनस्रध्व इत
 इति स्वं निनिन्द । रामाय तद्वृषोक्तिकृत्वं स्वं दर्शयामास । रामो जगाद । सूर्यहासासिरयम् । त्वयाऽस्य साधको जप्ते । अस्य
 कथिदुष्टरमाधहोऽपि गम्भान्यते ।

अग्रान्तरे चन्द्रणरा मय्नोः ध्रुवहासोऽद्य सेत्स्यतीति मुदिता पूजापानाभयुता तत्रागता ग्रनोऽच्छिन्नं शिरो दृष्ट्वा रुदती लक्ष्म-
 णस्याग्निन्यामपद्मनुमारेण गच्छन्ती ससीतासौमित्रि रामं तरुतलस्यं ददर्श । सा रिरसुः कन्यास्वरूपं विकृत्योपस्थिता रामेणा-
 भाणि । कुवो दारुणेऽरण्ये ? मापूये । अहमयन्तीराजस्य कन्या केनाऽपि सेवरेण हत्वाऽप्रारण्य आनीता । स च खेचरः केन-
 निरतेचरेण गीरत्नं हत्वा क्व यासीत्युक्त्वा योधितः । तौ द्वापि विपेदाते । अहं कान्दिशिका ब्राम्ह्यन्ती त्वां प्रापम् । मां कुलजां
 कुमारिं परिणय । रामसौमित्री कान्चिदियं मायिनी कूटनाटकमुत्पाद्यास्मान्वञ्चयितुमाणादिति ध्यायन्तावन्योन्यं मुखमीक्षांचक्राते ।
 ममायोऽहमभार्य लक्ष्मणं भजेति रामेण सस्मितमुक्ता लक्ष्मणमर्थयन्ती तेनाऽऽर्यं गताऽर्येवेत्यगादि । सा याश्चाखण्डनान्सुतव्याच
 क्रुद्धा तारादीनां तत्कृतं सुवक्ष्यमानाह्वयो । ते चतुर्दशविद्याधरसहस्रयुजो राममुपद्रोतुमभ्येयुः । मयि सत्यायः कथं योत्स्यत इति
 लक्ष्मणो युद्धाय प्रवृष्टे । चेत्सङ्कटं भवेच्चदा ममाहृत्यै सिद्धानदं कुर्या इति रामोऽन्वशात् । युद्धे प्रवर्तमाने चन्द्रणखा स्वभर्तुः पारिण-
 युद्धये स्वसोदरं रावणं गत्वा जगाद । दण्डकारण्ये रामलक्ष्मणौ मनुष्यौ त्वज्जामेयं यमातिथिं चक्रतुः । त्वत्सप्तपत्तिस्तच्छ्रुत्वा सौमि-
 त्रिणा युष्यमानोऽस्ति । रामस्तु सीतया विलसन्नस्ति । सीता च रूपश्रिया योषितां सीमा । तत्स्वीरत्नं तवैव योग्यम् । इति श्रुत्वा
 दशास्यः पुण्यकमारुहाऽऽदिदेश । यत्र जानकी तत्र याहीति । दशास्यो दृष्ट्वाऽपि रामाद् विभ्यत्सीतां हर्तुमशक्तोऽवलोकिनीं विद्यां

सस्मार । तां किङ्करीमिव कृताञ्जलिं मम सीताहरणे साहाय्यं कुर्वित्युवाच । तयोक्तम् । वासुकेरपि मौलिरत्नमादातुं शक्यं न तु
रामान्तिरुस्या सीता । किं त्वत्स्युपायो येनाज्यं लक्ष्मणं यायात् । यत्सिंहनादनसंकेतः । ततो दशास्यादेशात्सा सौमित्रिवत्सिंहनादं
चक्रे । रामः युत्वा दस्यौ । ममानुजः केनाऽपि सङ्घटं न प्राप्येत संकेतश्चेद्वा तु श्रूयते । सीता लक्ष्मणवात्सल्यात्प्राह । आर्यपुत्र !
किं विलम्बसे ? द्रुतं याहि । त्रायस्व । रामः सीतावचनैः स्वेडया च प्रणुन्नोऽशकुनान्यप्यवगणय्य द्रुतं ययौ । अथ दशास्यो रुदतीं
सीतां पुष्पक आरोपयितुमारभे । जटायुस्तमनुधावन् स्वामिन्येषोऽस्मि । मा भैः । रे रक्षः तिष्ठ तिष्ठ इति वदन् श्रोटीनखकोटिभि-
र्दशास्यस्योरो विलिलेख । दशास्यः तन्नेन पक्षौ छित्त्वा तं भुव्यपातयत् । स्वयं निःशङ्को नभसा प्रतस्थे । हा राम ! हा सौमित्रे ! हा
तात ! हा भामण्डलेति सीता रुोद । अर्कजटिसुतो रत्नजटीस्तद्रुदितं युत्वा रावणेन द्विपमार्णां सीतां विमृश्य प्रभोर्भामण्डलस्याद्यो-
पकरोमीति सद्यङ्गो रावणमाधिपत् । रावणेन हसित्वा हतविद्यो भूमौ पतितः कम्बुद्वीपे कम्बुशैलमारुह्य तस्थौ । रावणोऽपि व्योम्ना-
ऽन्धेरुरारि गच्छन्सीतामनुनिन्ये । हर्षस्थाने किं शोचसि ? मम भूचरखेचरभर्तुर्महिषीपदं प्राप्तासि । देवेन पूर्वं मन्दभागेन रामेण त्वां
योञ्जयता नोचितं चक्रे । मया तूचितं व्यघायि । भयि दासे खेचर्यः खेचरा अपि तव दासाः । सीताऽद्योमुखी रामेत्यक्षरद्वयमस्मा-
र्षत् । रावणे पादयोः पतति परपुंस्पर्शमीता पादावपासारयत् । आचुकोश च । रे निरुध ! परस्त्रीकामनाफलमचिरान्मृत्युं लप्स्यसे ।
मन्मुखार्गतैः मारणादिसचिदैरन्यैश्च रक्षःसामन्तैर्वृतो दशास्यो लङ्कां प्राप । यावद्रामसौमित्रिक्षेमोदन्तं न लप्स्ये तावन्न भोक्ष्य इति
मीताऽभ्यग्रहीत् । रावणो लङ्कां पूर्वेण देवस्मरणोद्याने रक्ताशोकद्रुतले त्रिजटयाऽऽरक्षकैश्च वृतां सीतां मुक्त्वा मुदितः स्वं धाम जगाम ।

॥ इत्याचार्यश्रीहंमनन्द्रविरचिते त्रिपटिशलाकापुरुषचरित्रे गद्यवन्द्ये सप्तमे पर्वणि सीताहरणे नाम पञ्चमः सर्गः ॥

॥ अथ पष्ठः सर्गः ॥

इतश्च लक्ष्मणो धन्यनं राममायातं दृष्ट्वाऽऽयमिकाकिनीं मुक्त्वा किमागम इति वपाण । त्वत्सिहनादादिति रामोक्ते मया नाकारि ह्येव । वञ्चितोऽसि । शीघ्रं याहि । श्रायस्वार्थाप् । रिपून्हत्यैव आयासीति लक्ष्मणः ग्राह । रामः स्वस्थानं गतः । सीताम दृष्ट्वा मृच्छितः पश्यति स्म । लब्धतंसंस्तं मुमूर्षु जटायुषं दृष्ट्वा दह्यौ । नूनं केनाऽपि दयिता हुता, अयं च निहतः । स रामेण दत्त नमस्कारो मादेन्द्रकल्पे देवो बभूव । रामोऽपि सीतामन्वेष्टुमितस्ततोऽटव्यां वध्नाम ।

इतश्च लक्ष्मणे युष्यति खरस्यावरजस्त्रिधिरा ज्येष्ठं निवार्य स्वयं युष्यति स्म । लक्ष्मणेन जग्मे च । तदा पाताललङ्केऽश्वन्द्रोदरसुतो विराघः सन्नद्धसैन्यस्तत्रागतो लक्ष्मणं नत्वा तव भृत्योऽस्मि, अमी रावणगृहा मत्तातं इत्वा पाताललङ्कां जगृहुरिष्ट्युवाच । लक्ष्मणः ग्राह । हन्यमानान्द्रिपः पश्य । पाताललङ्कायां स्थापितोऽसि । अद्य प्रभृति मज्ज्येष्टस्तव स्वामी । खरो लक्ष्मणान्तिके वैरिणं विराघं दृष्ट्वाऽधिकं क्रुद्धोऽधिजयधन्वाऽभ्येत्योवाच । रे विश्वस्तघातक ! मत्सुतः शम्भूकः क्वास्ते ? वराकेण विराधेनाऽधुना किं रक्ष्यसे ? लक्ष्मणः स्मित्वाऽह तवानुजस्त्रिधिरा अपि आवृणुते सोत्कण्ठस्तमनुप्रजिघ्ये । तवाऽपि चेत्सुते सोदरे चोत्कण्ठा त्वामपि तत्र नयामि त्वत्पुत्रो मया प्रमादाद्भवस्तत्र पौरुषं न । त्वं कौतुकं पूरयेति । तयोः सङ्गोऽजनि । अहो ! खरस्य विष्णुनाऽपि योद्धुं शक्तिरिति व्योमगीरभूत् । सौमित्रिः क्षुरमेण खरशिरश्चिच्छेद । त्वो दूष्णमपि युष्यन्तं सञ्जहार । स्फुरद्वायनेनो विराधेन सार्धं ववले । सीता-

सस्मार । तां किङ्करीमिव कृताञ्जलिं मम सीताहरणे साहाय्यं कुर्वित्युवाच । तयोक्तम् । वासुकेरपि मौलिरत्नमादातुं शक्यं न तु
रामान्तिरुक्ष्या सीता । किं त्वस्स्युपायो येनाज्यं लक्ष्मणं यायात् । यत्सिंहनादनसंकेतः । ततो दद्यास्यादेशात्सा सौमित्रिवत्सिंहनादं
चक्रे । रामः श्रुत्वा दग्धो । ममानुजः केनाऽपि सङ्कटं न प्राप्येत संकेतश्चेदहा तु श्रूयते । सीता लक्ष्मणवात्सल्यात्प्राह । आर्यपुत्र !
किं विलम्पसे ? द्रुतं याहि । त्रायस्व । रामः सीतावचनैः श्वेदया च प्रणुन्नोऽशकुनान्यध्यवगणय्य द्रुतं ययौ । अथ दद्यास्यो रुदतीं
सीतां पुष्पक आरोपयितुमारेभे । जटायुस्तनुधावन् स्वाभिनयेयोऽस्मि । मा भैः । रे रक्षः त्रिष्टु त्रिष्टु इति बदनं त्रोटीनखकोटिभि-
र्दद्यात्स्योरो चिल्लिलेख । दद्यास्यः खड्गेन पक्षौ छित्त्वा तं शुभ्यपातयत् । स्वयं निःशङ्को नयसा प्रतस्थे । हा राम ! हा सौमित्रे ! हा
तात ! हा मामण्डलेति सीता रुरोद । अर्कजटिसुतो रत्नजटीस्तद्रुदितं श्रुत्वा रावणेन द्वियमाणां सीतां विमृश्य प्रभोर्भामण्डलस्याद्यो-
पकरोमीति सखड्गो रावणभाक्षिषत् । रावणेन हसित्वा हृतविद्यो भूमौ पतितः कम्बुद्वीपे कम्बुशैलमारुह्य तस्थौ । रावणोऽपि व्योम्ना-
ऽब्धेरुपरि गच्छन्सीतामनुनिन्ये । हर्षस्थाने किं शोचसि ? मम भूचखेचरभर्तुर्महियीपदं प्राप्तासि । देवेन पूर्वं मन्दभात्येन रामेण त्वां
योजयता नोचितं चक्रे । मया तूचितं व्यधायि । मयि दासे खेचर्यः खेचरा अपि तव दासाः । सीताऽद्योमुखी रामेत्यक्षरद्वयमस्मा-
र्पित् । रावणे पादयोः पतति परपुंस्पर्शमीता पादावपासारयत् । आनुक्रोश च । रे निस्त्रप ! परस्त्रीकामनाफलमचिरान्मृत्युं लप्स्यसे ।
सन्मुखगतैः सारणादिसचिवैरन्यैश्च रक्षःसामन्तैर्वृतो दद्यास्यो लङ्कां प्राप । यावद्रामसौमित्रिक्षेपोदन्तं न लप्स्ये तावन्न भोक्ष्य इति
सीताऽभ्यग्रहीत् । रावणो लङ्कां पूर्वेण देवरमणोद्याने रक्ताशोकद्रुवले त्रिजटयाऽऽरख्यकैश्च वृतां सीतां मुक्त्वा ह्रुदितः स्वं धाम जगाम ।

॥ इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते त्रिपट्टिशलाकापुरुषचरित्रे गद्यबन्धे सप्तमे पर्वणि सीताहरणो नाम पञ्चमः सर्गः ॥

प्रमोमपि भेदमजानानाः मत्पसुग्रीवतो विटसुग्रीवतोऽयधिऽमयन् । द्वयोः सैन्ययोर्महायुद्धमभूत् । सुग्रीवो विटसुग्रीवं रे पसुहप्रवेश-
मयेवेदीति योदयुमाहूत् । दारपि युयुधाने । मिथञ्छद्मालौ मल्लयुदेनास्फालयताम् । द्वावपि महाप्राणौ मिथो जेतुमसमर्थयिष्य-
सुत्य दूरे तस्थुः । सुग्रीवः सहायकाथं हनुमन्तमाहूय भूयोऽपि विटसुग्रीवेण युयुधे । विटसुग्रीवो मेदमजानतो हनुमतः पश्य-
तोऽपि सुग्रीवं कृदयामास । सुग्रीवः सिचः किंकिन्चपुराद्रहिर्निर्गत्याऽऽवासं जग्राह । विटसुग्रीवो बालिसुताच्छुद्धान्तप्रवेशमलभमा-
नोऽसस्वनेतास्तंनृच तस्यौ ।

सुग्रीवो दृश्यौ कोऽप्येव वैरी स्त्रीलम्पटो मायी । एतन्मायावशाभिजा अप्यनिजा जाताः । कथमयं वध्यः धिक् मां बालिना-
म्नो लप्साकरम् । बाली धन्योऽखण्डपुरुषव्रतो यो राज्यं त्यक्त्वा परं पदं प्राप । चन्द्ररश्मिकुमारो बलीयान् । किन्त्वमेदहः कं रक्षतु
कं वा हन्तु । अनेन त्विदं साधु चक्रे । यत्तस्य पापिनः शुद्धान्तप्रवेशो रुद्धः अस्यारेर्वधाय कं बलिनं श्रेये । किं दशास्यं भजे ?
चिन्त्यसौ प्रकृत्या स्त्रीलोलस्तं मां च हत्वा स्वयं तारां लास्यति । ईदृशे व्यसने खरः साहाय्ये समर्थोऽभूत् । परं स राघवेण जग्मे ।
तावैव राघवौ मित्रीकरोमि । यौ तत्कालोपनतस्यापि विराघस्य राज्यदौ । तौ विराघोपरोधेन पाताललङ्कायां तिष्ठतः । एवं ध्यात्वा
दूतं रहस्पनुशिष्यं प्रजिघाय । दूतः पाताललङ्कायां गत्वा विराधाय प्रणम्य सर्वं वृत्तान्तमाख्यायाऽस्मत्स्वामी राघवौ त्वद्द्वारेण
शिधीपतीत्युचै । आयातु सुग्रीवस्तेनेत्युक्तो दूतः सुग्रीवाय गत्वा तच्छंशं । सुग्रीवोऽश्वानां प्रवेयकस्वनैर्दिशो मुखरयन्पाताललङ्कां
प्राप्तो विराघमुपतस्थे । विराघोऽभ्युचस्थौ । रामं तं नमस्कारयामास । दुःखं चाचीकथत् । सुग्रीवोऽप्यूचै । अस्मिन्दुःखे त्वमेव मे
मतिः । रामो दुःख्यपि तदुःखच्छेदं स्वीचक्रे । सुग्रीवो विराधेन सीताहरणं वृत्तं ज्ञापितः कुताञ्जलिचर्यज्ञपयत् । देव ! तव न काऽपि

चियुतं रामं दृष्ट्वा विपत्ताद । रामः पुरस्थमपि सौमित्रिमपश्यन्निरहर्तः खेज्जरीत् । वनदेव्यो वनं भ्रान्तं, सीता न दृष्टा । युष्माभिः
किं न दृष्टा ? भीष्मेऽरण्ये एकाकिनीं सीतां मुक्त्वा लक्ष्मणायागमम् । तत्र रवःसहस्राकुले रणे सौमित्रमेकं मुक्त्वा भूयोऽत्राऽग-
मम् । हा सीते ! कथमरण्ये मुक्ता ? हा वत्स ! कथं रणसङ्कटे मुक्तोऽसि ? एवं ब्रुवन् मूर्च्छितः । सौमित्रिणा बभापे । आर्य !
आर्य ! किमिदम् ? तव भ्राताऽयं स्पृन्जित्वा समुपस्थितः । रामस्तथा वाचाऽमृतेन सिक्त इव लब्धसंज्ञोऽनुजं दृष्ट्वा सखजे । लक्ष्म-
णोऽभाषिष्ट । केनाऽपि मायिना सीतादृतये ह्वेढा चक्रे । तत्प्राणैः सह सीतामाहरिष्यामि । साम्प्रतं तत्प्रवृत्त्यर्थं यत्तामहे । अयं
विराधः पाताललङ्काराज्ये स्थाप्यताम् । मया हि प्रतिपन्नमदः । विराधः सीताप्रवृत्त्यै खेचरभटान्ग्रजिघाय । काकुत्स्थयोस्तत्रस्थयो-
र्मृदुर्मृदुनिःश्वसतोः क्रुधाधरं दशतोस्ते सीताप्रवृत्तिमप्राप्याऽऽगता अवाङ्मुखास्तस्थुः । रामोऽप्याह युष्माभिर्यथाशक्त्युद्यतैरपि
नीतामवृत्तिर्नास्ति तत्र नः को दोषः । दैवमेव चलवत् । विराधो व्यजिज्ञपत् । प्रभो ! मा निर्वेदं कृथाः । अनिर्वेदः श्रियो मूलम् । तव
मृत्योऽस्मि । एहि मां पाताललङ्कार्यां निवेक्षय । तत्र सीताप्रवृत्तिः सुलभा भविता । रामः सानुजः ससैन्येन विराधेन तत्र ययौ ।
तत्र खरात्मजः सुन्दो विराधेन युध्यन्काकुत्स्थे रणस्थे चन्द्रणखा गिरां प्रणश्य लङ्कायां रावणं शरणं ययौ । राघवौ विराधं
पैतृके पदे न्यास्यताम् । स्वयं खराजस्य प्राप्तादे तस्थतुः । विराधः सुन्दवेक्ष्म शिश्राय ।

इतथ ताराभिलाषिणः साहसगतेहिमचद्गिरौ प्रवारणीविद्या सिद्धा । तथा ॥ सुग्रीवरूपः किष्किन्धिपुरं प्राप्तः क्रीडार्थं सुग्रीवे
नहिर्गते तारादेवीभूषितमन्तःपुरमगात् । सत्यसुग्रीवयागतो द्राक्ष्यैः सुग्रीवनृपोऽग्रे गत इति जल्पद्भिः स्खलितः । चालिद्यनुः सुग्रीव-
द्रयं दृष्ट्वा शुद्रान्तविप्लवं प्राप्तुं तद् द्वारं गतः । शुद्रान्ते विशन्तं विटसुग्रीवमस्खलत् । सैनिकानां चतुर्दशाशौहिण्योऽमिलन् । सैनिका-

द्रयोऽपि मेदमजानानाः सत्यसुग्रीवतो विटसुग्रीवतोऽर्थाचिंऽभवन् । द्वयोः सैन्ययोर्महायुद्धमभूत् । सुग्रीवो विटसुग्रीवं रे परगृहप्रवेश-
 मयेमेहीति योद्धुमाहव । द्वावपि युयुधाते । मिथश्छन्नासौ मल्लयुदेनास्फाल्यताम् । द्वावपि महामाणौ मिथो जेतुमसमर्थविप-
 सुत्य दूरं तस्यतुः । सुग्रीवः सहायकायं हनुमन्तमाहूय भूयोऽपि विटसुग्रीवेण युयुधे । विटसुग्रीवो मेदमजानतो हनुमतः पश्य-
 तोऽपि सुग्रीवं कृदुपामास । सुग्रीवः स्निग्धः किञ्चिन्धपुराद्दहिर्निर्गत्याऽऽवासं जग्राह । विटसुग्रीवो वालिसुताच्छुद्धान्तप्रवेशमलभमा-
 नोऽस्यस्मरन्नेतास्त्रयं तस्यौ ।

सुग्रीवो दस्यौ कौड्येष वैरी रीलम्पटो मायी । एतन्मायावद्याग्निजा अप्यनिजा जाताः । कथमयं वध्यः धिक् मां वालिना-
 म्नो लज्जाकरम् । वाली घन्योऽखण्डपुरुषव्रतो यो राज्यं त्यक्त्वा परं पदं प्राप । चन्द्ररश्मिकुमारो बलीयान् । किन्त्वमेदहः कं रक्षतु
 कं वा हन्तु । अनेन त्विदं साधु चक्रे । यत्तस्य पापिनः शुद्धान्तमवेशो रुद्धः अस्यारेवंधाय कं बलिनं श्रेये । किं दशास्यं भजे ?
 किन्त्यसौ प्रकृत्या रीलोलसं मां च हत्वा स्वयं तारां लास्यति । ईदृशे व्यसने खरः साहाय्ये समर्थोऽभूत् । परं स राघवेण जघ्ने । एवं ध्यात्वा
 तावैर राघवो मित्रीकरोमि । यो तत्कालोपनतस्यापि विराघस्य राज्यदौ । तौ विराघोपरोधेन पाताललङ्कायां तिष्ठतः । एवं ध्यात्वा
 द्रुतं रहस्यनुशिष्य प्रजिघास । द्रुतः पाताललङ्कायां गत्वा विराघाय प्रणम्य सर्वं वृत्तान्तमाख्यायाऽस्मत्स्वामी राघवौ त्वद्द्वारेण
 शिभीपतीत्सूचे । जायातु सुग्रीवस्तेनेत्युक्तो द्रुतः सुग्रीवाय गत्वा तच्छंशस । सुग्रीवोऽस्थानां श्रेयैकस्वनैर्दिशो मुखरयनपाताललङ्कां
 माप्नो विराघमुपतस्ये । विराघोऽभ्युत्तस्यौ । रामं तं नमस्कारयामास । दुःखं चाचीकथत् । सुग्रीवोऽभ्युत्त । अस्मिन्दुःखे त्वमेव मे
 मतिः । रामो दुःख्यपि तदुःखच्छेदं स्वीचक्रे । सुग्रीवो विराघेन सीताहरणं श्रुत् ज्ञापितः कुताञ्जलिव्यंक्षययत् । देव ! तव न काऽपि

कारणाज्ज्ञेया तथापि चन्मि । त्वत्प्रसादात्क्षतारिः सन्ससैन्यस्तवानुजोऽस्मि । सीताप्रवृत्ति चान्धे । रामो विराघं विसृज्य ससुग्रीवः
क्षिप्स्वन्धो प्रतस्ये । रामे क्षिप्स्वन्धाद्वाराग्रासे सुग्रीवो मायासुग्रीवं युद्धायाऽऽह्लात् । द्वावपि भुवं वेपयन्तो युध्येते स्म । रामोऽपि
सदग्नौ तौ पश्यन्संदिहानः ध्वणमुदासीन इव स्थित्वा वज्रावर्तोऽऽल्यधनुर्दंकारेण साहसगते रूपान्तरकरीं विद्यामनाशयत् । रे पाप !
मायया सर्वं विमोक्ष परदारं रिरंससे ? चापमारोपयेत्युत्तैकेनेषुणा तत्प्राणान्जहार । सुग्रीवं राज्येऽस्थापयत् । त्रयोदश निजाः
कन्या ददत्तं तं सीताऽन्वेणायैव यतस्वेत्यभाषत । बहिरुधाने च तस्यौ । सुग्रीवस्तु तदादेशात्स्वपुरीं प्रविवेश ।

इतश्च लङ्कायां खरादिवधश्चोर्मन्दोदर्यादयो रुरुदुः । चन्द्रणखाऽपि ससुन्दा रुदती पाणिभ्यामुरो मन्ती रावणगृहं प्रविश्य रावण-
कण्ठे लगित्वा हा हताऽस्मि । पुत्रो हतो भर्ता देवरो च । कुलपत्नीनां चतुर्दश सहस्राणि हतानि । पाताललङ्कापुरी त्वयि जीव-
त्यपि रिपुभिराच्छिन्नेति जगाद । रावणस्त्यक्तान्तसुतहन्तारं हनिष्याम्यचिरादिति तामाश्वासयामास । स्वयं च तेन शोकेन सीतावि-
रहज्ञा च एत्वे निपत्य स्थितो मन्दोदर्यां तन्निग्रन्धनं पृष्टः प्राह । सीताविरहज्वरान्न चेष्टितुं न वक्तुं न चेष्टितुं क्षमः । चेन्मया
जीवता तेऽर्थस्तन्मानं त्यज्या तामनुनय । अहं हानिच्छन्तीं परनारीं न भुञ्जे । गुरुसाक्षिकोऽयं नियमः ।

साऽपि पतिपीडापीडिता सीतां गत्वोवाच । अहं दद्यास्यामहिमी मन्दोदरी । त्वयि दास्यं प्रपत्स्ये । दद्यास्यं भज । धन्या
त्वम्, विश्वरोन्यपदपन्नो मत्पतिर्यो सिषेविषते । चेदयं प्राप्यते, तत्पत्तिमात्रेण रामेण किम् ? सीता रुष्टाऽभाषिष्ट । क्व गरुडः, क्व
काकः, क्व रामः, क्व च त्वत्पतिः, युवयोः पाप्मनोर्युक्तं दम्पतित्वं, । यदेकोऽन्यस्त्रीषु रिसंसुरपरा च दूती । द्रष्टुमप्यनर्होऽसि । याहि
दृष्टियं त्यज । रावणोऽपि तदा तत्राऽगतोऽवादीत् । कुतः कृपिताऽसि ? मन्दोदरी तव दासी, अहं दासः । प्रसीद, दद्याऽपि किं

न वृणामि ? सीता वगदयुस्वीभूता रे रामदागान्दरकृतान्तदृष्टया दृष्टोऽसि । रामे सानुजे रिपुकाले कियस्त्रीविषयसीत्याद्याचुक्रोश ।
न तु राममिदम्बिबतस्तथैवोवाच ।

अग्रान्तरैर्द्वे पधिमलवणोदे निमग्ने निद्रायां दद्यासः सीतायै धोरोपसर्गान्विषक्त्रे । घूत्कारिणो घूकाः, फुत्कुर्वाणाः फेरवः,
रिधिपे क्रन्दन्तो रुक्ताः, ग्रन्योऽग्र्यं युष्यमाना ओतवः, पुच्छान्छोटिनो व्याघ्राः, फुत्कुर्वाणाः फणिनः, कुट्टकचिकाः पिशा-
चाया वटुलन्तः सीतोपान्तमुपेयुः । सीता धृतनमस्कारध्याना अभीर्तव तस्थौ । न तु दद्यास्यं मेजे । विभीषणः प्रातस्तन्निशावृत्तं
धुन्ना दद्यास्यान्तमुपगतः, सीतामुवाच, भद्रे ! का त्वं, कुतः, कस्यासि, किमत्र, मा भैषीः, परस्त्रीसीदरस्य मे सर्वं वद । सीताऽपि तं
मप्यग्र्यं ज्ञात्वाऽग्र्योमुखी वभाषे । जनकमुताड्ढं, भामण्डलस्वसा रामभार्या दृशयस्तुपा दण्डकारण्ये देवरोऽज्ञानादंशजालिमध्यस्थ-
तापकृशिरत्नैश्च दृष्टेनासिना निच्छेद । सानुतापो आतुर्न्यवेदयत् । तस्यैवासिपाथकस्य काचिदुत्तरसाधिका रन्तुं मत्पतिं ययाचे ।
मानागवाता गता । रक्षतामगतौ बले ह्वेडां वैपुर्पसंकेतीकृत्य लक्ष्मणो दुष्यगात् । अयं च राक्षसो मायाक्ष्वेडया मत्पतिं दूरं नीत्वा
क्षरायैव मां जहार ।

विभीषणस्तच्छ्रुत्वा रावणं नत्वा वभाण । प्रभो ! त्वयेदं कुलदूषणं कर्म कृतम् । यावत्काकुत्स्थो हन्तुं नाभ्येति, तावदेतां तद-
न्तिके नीत्वा मुञ्च । रावणः क्रोधात्प्रायो व्यव्रवीत् । भोरो ! किमिदं वक्षि ? मत्पौरुषं व्यस्मार्षीः ? सीताऽवश्यं मत्पत्नी भविता ।
तौ चाऽऽयातौ रामसौमित्रौ हनिष्यामि । विभीषणोऽवदत् । ह्यनिनो वचः सत्यं यद्रामपत्न्याः सीतायाः कृते नः कुलक्षयः । भ-
क्तस्य यन्मे वचो न मन्यसे । ददशयोऽपि कथमन्यया मया हतोऽपि जीवितः । भाव्यं यद्यपि भान्येव तथापि प्रार्थयसे । कुलधा-

तिनीं सीतां मुञ्च । रावणस्तदश्रुत्वेव पुण्यके सीतामारोप्य क्रीडाचलोद्यानधातवेऽमरतिवेश्मादीनि यत्र तव शतिस्तत्र मया सह रम-
स्वेति वदन्नदीदृशत् । भूयोऽप्यश्रुन्वां तामशोकवनिकायां मुमोच ।

विभीषणो ज्येष्ठमुन्मत्तमिव दृष्ट्वा कुलामात्यान्मन्त्रयितुमाह्लास्त । ऊचे च भो कुलामात्याः कामाद्या दुर्जया रिपवः । एकोऽपि
कामो दुर्जयः । किं पुनः परजारीरिसासहकृतः । तदतः परं लङ्केशो व्यसनाब्धौ पतितः । मन्त्रिणः श्रोतुः । वयं नाम्नैव मन्त्रिणः ।
मन्त्री तु दूरदर्शी त्वमेव । प्रमौ कामार्ते मन्त्रः किं करोति । राघवस्य सुग्रीवहनुमन्मुख्या मिलिताः । ज्ञानिना सीताहेतुरैश्वकाकाद-
स्मत्कुलस्यः प्रोचे । ततो विभीषणो वग्रे यन्त्राद्यारोपं व्यधात् । इत्थं रामः सौमित्रिणाऽऽश्वास्यमानः कथमपि कमपि कालं निनाय ।
अथ रामेणाऽनुशिष्य प्रेषितः सौमित्रिस्तूणचापकृपाणमृदुग्रभृकुटिररुणेनैवः पदन्यासैः क्षमां दलयंस्तं शैलं कम्पयन्भीतिद्वोरैर्दत्तमार्गः
सुग्रीवगेहं प्राप । कपीशस्तमायातं श्रुत्वाऽन्तःपुरात्रिगल्य वेपमानवपुरुषतस्थे । लक्ष्मणो रुषा प्रोचे । कृतकृत्यः सुखं तिमिसि, न
वेरिस स्वामी तरुतलासीनोऽब्दप्रायान्दिनानत्येति ? प्रतिपन्नं व्यस्मार्पीः ? सीताप्रवृत्त्यै यतस्व । साहसगतेर्मणिं मा गमः । सुग्रीवः
पादयोः पतित्वाऽनोचत् । प्रसीद । एकं प्रमादं सहस्व । सौमित्रि द्विधा पुरस्कृत्य रामं ननाम । स्वान्तैरन्यासीताऽन्वेषणाय च प्रायुक्त ।
ते सैन्या दीपेष्वद्रिषु नदीषु भूमिन्त्रेषु द्रुतं द्रुतं ययुः । मामण्डलोऽपि ज्ञातसीताहरणो दुःखितस्तथाऽऽगात् । विराधोऽपि ससैन्यो
रामं सिपेव । सुग्रीवोऽपि स्वयं गच्छन्कम्बुद्वीपं ययौ । रत्नजटी दूरात् तं दृष्ट्वा दृष्यौ । नूनं दशास्यो मद्विधा हत्वा मद्रथयिनं प्रा-
दिषोव । सुग्रीवस्तं प्रोचे । भो मां किं नाम्बुदस्याः ? व्योमयाने किमलसोऽसि ? स कथितवृत्तो रामपादान्ते नीतो व्यजिज्ञपत् ।
देव ! रघुवी देवी दशास्येन हता, कृप्यतो मे विधात्र । रामो दृष्टस्तं सुरसंगीतपुरेशं रत्नजटिनमाश्लिषत् । रामो भूयोभूयः सीतो-

दन्तमण्डलम् । गोत्रपि भूयो भूयस्तन्वीत्यायालय्य च । रामः सुग्रीवादीन्यप्रच्छ । सा लङ्का कियति दूरे ? ते प्रोचुः । तथा दूरस्थया-
 ऽऽगमया किम् ? यद्ययं सर्वे राक्षस्य तृणवत् । रामः प्राद तस्य जय्याजय्यचिन्तया अलम् । तं केवलं दर्शयत । सोमित्रिमुक्तेषुपी-
 यमानकण्ठशोलितस्य तस्य गामर्धं शास्यते । लक्ष्मणोऽप्याह । कोऽयं सारमेयवच्छली रावणः ! क्षत्राऽऽचारेण तस्य शिरश्छेत्स्ये ।
 गृयं रणनाटकेष्वने गम्यीमवत । जाम्बवान् । सर्वं युष्मासु घटते, ह्यग्निनाऽनन्तवीर्यसाधुना प्रोक्तमस्ति कोटिशिलोद्धर्ता रावणहन्ता ।
 अश्मग्रप्रत्ययहोत्सनां शिलासुत्पाटय । तैः सोमित्रिव्योमयानेन तत्र नीतस्तां दोष्णोदधैप्सीव । त्रिदशः पुष्पवर्षं चक्रुः । पुनस्ते जात-
 प्रत्यया लक्ष्मणं किष्किरूपायां रामपौत्रे निन्युः । कपिशृङ्गाः साहुः-युष्मत्तो रावणान्तः । नीतिस्त्वियम् । पूर्वं दूतः प्रेष्यः । सा-
 पुरी दृष्टप्रवेष्टनिष्कासा कृताऽस्ति । समर्थः कोऽपि दूतः प्रेष्यताम् । स गत्वा विभीषणं नीतिमन्तं भणिष्यति । सोऽपि सीतामुक्तये
 रावणं बोधयिष्यति । रावणेन त्ववज्ञातो दूतस्यामेप्यति । रामेणैवमनुमते सुग्रीवः श्रीभूतिं प्रेष्य हनुमन्तमाहूत । रामाय नमन्तं
 च हनुमन्तमयं विधुरे नः परमो वन्धुनास्व तुल्यो द्वितीयोऽस्ति । तत्प्रभो ! एवं सीतामधृत्या आदिशेति प्रशशंस । हनुमानप्याह ।
 मत्प्राया अनेके कपयः सन्ति । सुग्रीववृषस्त्वयं स्नेहाद्वक्ति ।

गयो गवाक्षो गवयः शरभो गन्धमादनः । नीलो द्विविदमैन्दो च जाम्बवानङ्गदो नलः ॥३२॥

अन्येष्वपि कपिपुङ्गवाः सन्ति । त्वत्कार्येसिद्धयेऽहमपि संख्यापूर्णोऽस्मि ।

लङ्कां सराक्षसद्वीपामुत्पाटयेह किमानये ? । यदृष्ट्वा सवान्धवमथाऽऽनयामि दशकन्धरम् ॥३३॥
 सकुटुम्भं दशग्रीवं हत्वा तत्रैव वा द्रुतम् । देवीं जनकजामेवाऽऽनयामि निरुपद्रवम् ॥३४॥

रामोऽप्याह त्वयि सर्वं सम्भाव्यते । गच्छ लङ्कायां सीतां गवेषयेः । इमां मर्दुभिर्कां देव्या अभिज्ञानमर्पयेः । तस्याऽचूडामणिं चात्र समानयेः । मद्राचिकं च शंसेः । यद्रामस्त्वद्वियोगार्तस्त्वामेव ध्यायति । मद्विरहेण जीवितं मा त्याक्षीः । रावणं सौमित्रिणा हतमेव पश्य ।

हनुमानपि प्रभो । यावच्चदाज्ञां विधायाऽऽयामि, तावदैहैव तिष्ठेरित्युत्त्वा सपरिच्छदो लङ्कां प्रति विमानेन प्रस्थितो महेन्द्रगिरिशिखरे मातामहमहेन्द्रस्य महेन्द्रपुरुषचक्रं ददर्श । अनेन मे माताऽनपराधाऽपि निर्वासितेति ध्यात्वा क्रुद्धो रणतूर्यमवादयत् । महेन्द्रेऽपि ससैन्ये निर्गते मिथो युद्धं बभूव । हनुमान्परसैन्यान्धणेन बभञ्ज । माहेन्द्रिः प्रसन्नकीर्तिर्जमियसम्बन्धमजानानो हनुमता युयुधे । हनुमान्दर्श्यो । धिग्मया प्रसृकार्यविलम्बकृत्रणः प्रारेमे । ये क्षणाज्जीयन्ते तेऽन्ये । इदन्तु मन्मातृकुलम् । तथाऽप्यारब्धनिर्वाहाय जेतव्यमेव । इति ध्यात्वा प्रहारैर्भग्नस्त्रयसारथिं माहेन्द्रिं जग्राह । तथा महेन्द्रमपि गृहीत्वा नत्वा तव नम्रजनासुतोऽस्मि । रामाग्रया सीताद्युद्धयै लङ्कां गच्छन्मातृनिर्वासनं स्मृत्वा जातामर्प एवं व्यधाम्, सहस्र । स्वामिकार्याय यामि । मत्स्वामिपार्श्वे ब्रजेत्युगच । महेन्द्रोऽप्यास्त्रिण्य तमवदत् । श्रुत्वा श्रुतोऽभूः । हृष्ट्या हृष्टश्च । कुरु स्वामिकार्यमित्युक्त्वा ससैन्यः स्वयं रामं जगाम ।

हनुमान्योन्ना गच्छन्दधिमृत्वाऽऽख्यद्दीपे कायोत्सर्गस्थौ मुनी, तयोरदूरे ध्यानस्थास्तिस्रः कन्यकाश्च ददर्श । तदा च द्रवसकृदे मायू कन्याश्च पेतुः । हनुमान्विधया सागरान्धुभिस्तं शमयामास । ताः कन्यास्तदैव सिद्धविद्या मुनी प्रदक्षिणीकृत्य हनुमन्त-मूचिरे । परमाहृत । मायु सायु साधूनामुपसर्गमरश्वः । त्वत्सहायादस्माकं कालं विनाऽपि विद्याः सिद्धाः । का यूयमिति पृष्टास्त्राः प्रादुः । अस्मिन्दधिमृत्वे पुरे गन्धर्वराजो राजाऽस्ति । तस्य कुसुममालाकुक्षिजा वयम् । नहवः खेचरा अस्मान्ययाचिरे । अङ्कारका-

न्यध सेनरोऽस्मरन् उन्मत्तो यभूव । पिता तु नः कस्मैचिन्न ददौ । पित्रा च मुनिः पृष्टः, साहसगतेर्हन्तारं वरं व्याजहार । तातस्तं नोपलेभे । अस्माभिस्तं ज्ञातुं विद्यामाधनमारंभे । अङ्गारकेण विष्णाय कृतो दवस्त्वयाऽशमि । या पद्भिर्मसिः सिध्यति सा मनोगामिनी विद्या त्वत्माहाय्यतः धर्मेनाऽसिध्यत् । हनूमात्रामकृतं साहसगद्विवधं स्वस्य च लङ्कायां गमनं गदित्वोत्पपात । ताम्यो ज्ञात-
 वृत्तः पिता तामिः मह मसिन्यो रामं जगाम । उपलङ्कं गतो हनूमान्दारुण्याऽऽशालिक्रया विधया वभापे । अरे ! कपे ! कृयाता, मम भोग्योऽसि । तया व्योचं मुखे प्रविश्य तां विदार्य निर्गतो गदापाणिर्हनुमास्तत्कृतं प्रकारं विद्यासामर्थ्यतो भङ्क्त्वा कुट्टं वज्रमुखा-
 स्त्वं तद्वप्राशं युर्यन्तमवधीत् । तत्कन्यां लङ्कागुन्दरीं कुट्टां विद्यावलिनीं युध्यमानां निरखीचकार । साऽपि साधर्या तं पश्यन्ती कामगुरहता प्रोवाच । मया पितृवधक्रुद्धयाऽविचार्य योधितोऽसि । माधुना मम पितृहन्तापतिराचख्ये । मामुद्रह । त्वया पत्या सर्व-
 नारीषु गविता स्यास्यामि । म तां गान्धर्वविवाहेनोदुवाह । धृपस्तिवर्णकः । तमः । हनुमांस्तत्र लङ्कासुन्दर्यां रात्रिमतीन्य ग्रयोदये तामाश्रय लङ्कां प्रविवेश । विभीषणगृहं गतः । तेन सत्कृत्यागमहेतुं पृष्टः प्राह । शुभोदकं विचिन्तयन् रावणात्सीतां मोचय ।
 वलिनोऽपि त्वद्भ्रातुः काकुत्स्थपत्नीहरणमिहाऽपि दुःस्वाकृत् । विभीषणः प्राह । मयाऽग्रजोऽग्रेऽपि सीतां मोचयितुमुक्तः । भूयोऽपि मनिर्वन्धं मार्थयिष्ये ।

हनुमांस्तत उत्प्लुन्य सीताऽऽश्रिते देवस्मणोद्याने गतोऽशोकद्रुमूले गच्छलुलितालकां साधुं म्लानाननां कृशां रामरोमेति स्यापन्तीं देहंऽपि निरपेक्षां वैदेहीं ददर्श । दस्यो च । महासतीयम् । अस्या दर्शनमात्रतः पावित्र्यं जायते । युक्तमस्या चिरहे स्विद्यते रामः । रूपवन्धीलवघ कस्य कलत्रम् । दशास्योऽयं रामप्रतापेन पापेन च द्विधाऽपि निपतिष्यति । विधान्तर्हितः सीताङ्केऽहुलीयक-

मपातयत् । सा तद् दृष्ट्वा अहर्षं । त्रिजटा तदेव गत्वा दशाखाय शशंस । सीता इत्यत्कालं विपण्णाऽऽसीत् । साम्प्रतं तु साऽऽनन्दा । रावणो मन्दोदरीभूये । मन्येऽसौ विस्मृतरामा मयि रिरिसुस्तद्वत्त्वा बोध्यताम् । साऽपि गत्वा सीतामवोचत् । दशास्योऽद्वैतैश्वर्य-
स्त्वमपि रूपेणाऽप्रतिरूपा, उचिचो योगोऽस्तु । अहमन्याश्च तत्पत्न्यस्त्वद् दास्यः । सीता तां ततर्ज । आः पापे त्वन्मुखं न वीक्षे । मां रामस्य पार्श्वे विद्धि । लक्ष्मणं च सवान्धवं तव धवं हन्तुमागतमेव च बुध्यस्व । उचिष्ट, उचिष्ट । अतः परं त्वया न वन्मीति । सा सक्रोधा प्रययौ ।

हनुमान्प्रादुर्भूय नत्वा च द्वाञ्जलिजलप । रामः सलक्ष्मणो जयति । त्वत्प्रवृत्तयै तदादिष्टोऽहमागमम् । मयि तत्र गते रामो रि-
पुच्छिदेऽत्रैष्यति । सचाख्या सीता ग्राह । कस्त्वं ? कथं वार्धिमलङ्घयः ? मत्प्राणेशः सानुजो जीवति ? क्व दृष्टः ? कथं कालं नयति ?
हनुमानाचख्यौ । पवनाञ्जनासुतोऽहं विद्यया ध्योमयानेनाविधमलङ्घयम् । रामः समस्तकपीशं वैरिवशात्सुग्रीवं पत्नीकृत्याधिक्रिक्त्वा
त्वद्वियोगाग्निनाऽहनिशं तप्यते । गोवियुक्तो वत्स इव लक्ष्मणोऽपि न सौख्यं लभते । तौ क्षणं सशोको क्षणं सक्रोधौ सुग्रीवेणाश्वा-
स्येते । मामण्डलविराधमहेन्द्राद्यैः पचिभूतैरुपास्येते । रामेण सुग्रीवदर्शितोऽहं स्वाङ्गुलीयं समर्प्य त्वत्प्रवृत्तयै प्रेषितः । त्वत्तश्चूडामणि-
रभिज्ञानमानायितोऽस्मि । तद्दर्शनात्प्रभुर्मात्राऽयातं प्रत्येक्ष्यति । सा हनुमदाग्रहेण रामोदन्तमुदा चैकविंशतिदिनप्रान्तेऽभ्युक्त, ऊचे
च । इमं चूडामणिमभिज्ञानं गृहीत्वा गच्छ । अत्र तिष्ठत उपद्रवः स्यात् । त्वामागतं ज्ञात्वाऽयं राक्षसस्त्वां हन्तुमेष्यति । सोऽपि
स्मित्वा प्रोचे । मातर्वात्सल्यात्कातराऽसि । अहं राघवयोर्जगज्जीवयोः पत्तिः । ममाग्रे कोऽयं वराको रावणः । त्वामपि रक्षन्धमारोप्य
ससैन्यं रावणं परिभूय स्वामिनोऽन्तिके नयामि । सीताऽपि सस्मितमाह । स्वं स्वामिनं न ह्यपयसि । रामसौमित्रयोः पत्नौ सर्वं

सम्मान्यते । परं परंपुंस्पर्शो येऽनर्हस्तच्छीघ्रं गच्छ । त्वयि गते आर्यपुत्र उद्योगं कर्ता । हनुमानाह । गच्छाम्येयः । रक्षसां तु किञ्चि-
द्विक्रमनापहं दर्शयिष्ये । जितकाशी क्षयं परवीर्यं न मन्यते । रामपत्न्येऽपि पौरुषं वेत्तु । सीताऽऽमेत्युक्त्वा स्वं चूडामणिं ददौ ।

सोऽपि नत्वा प्रस्थितो देवरमणोधानं भद्रक्षतुमारमे । तदुद्यानद्वारचतुष्कदाऽस्या सुदूरकरास्तं हन्तुमधावन्त । तेषां प्रहरणानि
हनुमत्पस्वलन् । पावनिः क्षुपितस्त्वैरेवोद्यानपादैः प्रजहार । रक्षोभिरुक्तवृक्षो रावणस्त्वदधाय ससैन्यमश्वकुमारमादिक्षत् । रणदौ
दिष्टयाऽऽपत इति वदन् हनुमान्, मुधा कपे गर्जसीति गदित्वा विशिखैर्वपन्तं तं चिरं योधयित्वा जघान । आवृषवक्षोपादिन्द्रजि-
तममागत्य मारुते ! त्विष्ट त्विष्टेति वदन् युध्यमानो हनुमत्प्रहृतान्स्वमटावश्यतो दृष्ट्वा मोषीकृताऽस्तौ नागपाशास्त्रं मारुतये मुमोच ।
आपादमस्त्वकं नागपार्श्वपद्मो हनुमान्कौतुकात्क्षणं बन्धं सहमानो दृष्टेनेन्द्रजिता रावणान्तिकं नीतस्तेनोचे । दुर्मते ! त्वया तौ किमा-
श्रितौ यनेवासौ फलाहारौ मलिनवाससौ, त्रुष्टौ तुभ्यं किं दास्यतः । तद्वाचाऽत्र किमागमः । तौ तु धूर्तौ यकाभ्यामिदं कारितोऽसि ।
धूर्तः परहस्तेनान्नागान्कर्षयन्ति । पूर्वं मत्संवकोऽथ परस्य दूतस्तेनाऽबध्योऽसि शिक्षामात्रन्तु विदम्ब्यसे । हनुमानुवाच । कदाऽहं
त्वत्संयकः । कदा च त्वं मे स्वामी एवं वदन्न लज्जसे । एकदा मत्पित्रा त्वन्मैत्र्या त्वत्सामन्तः खरो वरुणवन्धादमोचि । त्वया साहा-
य्यापाहृतोऽहमप्यागमम् । वरुणसुतेभ्यश्च त्वां सङ्कटेऽरक्षम् । अथ पाप्मा त्वं साहाय्याय न योग्योऽसि । त्वदीये तं नेक्षे । यः सौमि-
त्रेऽपि त्वां त्रासयते । तदग्रजो दूरे तिष्ठतु । रावणो भालाहितशुक्रुटिरोष्ठं दशवददत् । सुमूर्धुरसि । यदरिश्रितोऽसि । मां चारीचकर्थं ।
पुनर्नृनन्त्यान्न हन्यसे । खरे आरोप्य पञ्चशिखीकृत्य चाधुना लङ्कायां प्रतिपथं ब्राम्यसे । हनुमान्कुद्धः पाशपन्नगांस्त्रोटयित्वोत्पत्त्य
पादघातेन रावणकिरीटं चूर्णीकृत्य हन्यतां गृह्यतां चैप इति रावणे जल्पत्येव पाददर्दरैरनाथामिव पुरीं भङ्गच्छोत्पत्य राममेत्य नत्वा

सीताचूडारत्नमार्पयत् । रामस्तं सीताचूडामणिं साक्षात्सीतामिव हृद्यारोपयामास । रामेण सुतवदालिङ्ग्य पृष्टो मारुतिस्तां दशस्याव-
माननां सीताशुद्धिं च श्रवणं ।

॥ इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते त्रिपष्टिशलाकापुरुषचरिते गद्यबन्धे सप्तमे पर्वणि सीताप्रवृत्त्यानयनो नाम षष्ठः सर्गः ॥

॥ अथ सप्तमः सर्गः ॥

रामः सानुजः सुग्रीवाद्यैर्दृतो लङ्काविजययात्राय व्योम्ना प्रतस्थे ।

भामण्डलो नलो नीलो महेन्द्रः पावनञ्जयिः । विराधश्च सुपेणश्च जाम्बवानङ्गदोऽपि च ॥३५॥
अन्येऽपि कोटिशः खेचरेणाश्वलुः । सा सेना नानातूर्यैः शब्दद्वैतं रचयन्ती वार्धेरुपरि विचित्रैर्विमानै रथैरश्वैर्गजैरन्यैश्च वाहनैः खे-
चचार । वैलन्धराद्रौ वैलन्धरपुरे समुद्रसेतुनृपौ युध्यमानौ नलनीलाभ्यां बद्धा रामान्तिके नीतौ । रामेण पुनस्तथैव स्थापितौ च ।
समुद्रो रामानुजाय तिस्रः स्रक्त्या ददौ । निशां तत्रोपित्वा सेतुसमुद्रानुगतो रामः प्रातः प्रस्थितः क्षणात्सेवेलाद्रिं प्राप्य सुवेलनृपं
ब्रित्वा निशाश्रुपित्वा पुनः प्रातश्चाल । उपलङ्कं हंसद्वीपे हंसरथनृपं जित्वा तत्रैव कृतावासस्तस्थौ ।

लङ्का बुक्षोम । रावणस्य हस्तप्रहस्तमारिचसारणाद्याः सहस्रशः सामन्ताः समनहन्त । रणतूर्याणि कोटिशोऽवाधन्त । विभीषणो

रात्रमन्येत्य नत्योचै । प्रसीद । शुभोदकं मदचो विमृश । लोकद्वयविरुद्धं त्वया परदारहरणं यच्चक्रे तेन कुलं लज्जितम् । काकुत्स्थो-
 ज्यं स्वान्तामानेतुमुपस्थितः । अस्मै वदरार्षणमेवातिथ्यं विधेहि । अन्यथा त्वत्कुलं निग्रहीष्यति । मायां प्रहीष्यति । राघवौ साह-
 मत्तरान्तकौ दूरे स्ताम् । तत्पचिर्बुमान् किं न दृष्टः । सीताहेतोरिन्द्राश्रियोऽधिकं श्रियं मा त्याक्षीः । इन्द्रजिदूचै । त्वयाऽऽजन्म-
 भीरुणा सर्वे नः कुलं दुषितम् । तातस्य सोदरो नासि । इन्द्रस्यापि जेवारं तातमेवं सम्भावयन्नूनं मुमुर्षसि । त्वयाऽनृतभाणिना
 पुराऽपि तातच्छलितः । यदश्रयययं प्रतिज्ञाय नाकृयाः । इहाऽऽयातं च तत्सुतं भयमुत्पाद्य तातादिराक्षिपसि । रामगृह्योऽसि । न
 मन्त्रेऽधिकारी । विभीषणः प्राह । नाऽहं शत्रुगृह्यः त्वं तु सुतरूपो रिपुरुत्पन्नः । अयं तावत्स्वत्पिता कामैश्वर्याभ्यामन्वः । त्वन्तु जन्मा-
 न्य इय । राजन्ननेन पुत्रेण स्वपुत्रेण चाचिरात्पत्तिष्यसि । त्वत्कृते शुधा ताम्यामि ।

राघवोऽसिमादाय वचायोत्येतै विभीषणो मृकुटिभीष्मः स्वम्भसुत्पाद्य योद्धुमुत्तस्थौ । कुम्भकणन्नजिद्धयां निवार्ये स्वं स्वं स्यात्
 नीतौ । अरे कुलाङ्गार ! मत्पूर्या निर्याहीति रावणेनोक्तो विभीषणो रामं ययौ । रक्षोविद्याघराणां त्रिशदक्षौहिण्यो विभीषणमनु-
 जग्मुः । तमाऽऽयान्तं दृष्ट्वा सुग्रीवाऽऽद्यान्नुधुमुः । स पूर्वं पुरुषप्रेरणेन रामाय स्वं न्यवेदयत् । रामेणोक्षितमुखः सुग्रीवोऽवदत् । यद्यपि
 रावसाः प्रकृत्या हुद्रा मायिनस्तथाप्ययमायातु । भावं ज्ञात्वा यथोचितं विधास्यामः । विशालः खेचरोऽभिदधे राक्षसेव्कोऽयं धार्मिकः ।
 सीतामुत्तयै जल्पन्वन्धुना न्यत्कृतस्त्वामागात् । रामाक्षया द्वाऽध्येन प्रवेशितः । पादयोः क्षिप्तमूर्ध्नी रामेण परिरन्धो विभीषणः प्राह ।
 दुर्नयमग्रजं त्यक्त्वा त्वामायाम् । मां मर्त्तं सुग्रीववदादिश । रामस्वस्मै लङ्कारान्यं प्रतियेदे । हंसद्वीपेऽष्टाहान्यतिवाह्य लङ्कां प्रति
 चचाल । विशवियोजनीं चम्बा रुद्धा युद्धाय सज्जः सेनाकलकलेन लङ्कां वधिरयंस्तस्थौ ।

प्रहस्ताद्या दशास्यसेनान्यः समवर्गमयन् । केचिन्मतङ्गजवाह्नौपरि वाहवाहनैः, केचिच्छार्दूलवाह्नैः, परे खरवाह्नौ रथैः, केचिन्नरैः, केचिन्मैपैः, केचिन्महिषैः, केचिन्तुरैः, केचिद्भिमानैरुत्पत्य वीरा दशास्यं वधुः । दशास्यो रोषारुणाक्षो नानाङ्गं स्पन्दनमध्यास्त । भानुकर्णः शूलपाणिर्दशास्यपाशे तस्थौ । इन्द्रजिन्मेघवाहनौ कुमारौ पार्श्वस्थावभूताम् । अन्येऽपि दोष्मन्तः सुताः कोटिशः शुक्रसार-
णमारिचमयसुन्दादयः सामन्ता अभ्येयुः । अश्वौहिणीनामसङ्ख्यैः सहस्रैर्वृतो दशास्यः पुर्याः प्रचचाल । तत्र वीराः शार्दूलशरभचमू-
लकरदिकैकिकुण्डलिकुकुटादिकेतवः कोदण्डकुन्तकुठारखड्गशुण्डीमुद्गरपरिधादिपाणयो रणाय विचरुः । रावणः पञ्चाशद्योजनानि
सेनया भुवं प्रच्छाद्य तस्थौ ।

गच्छ गच्छ तिष्ठ तिष्ठ मा भैपीरुत्सृजाऽऽयुधम् । कुरुष्वऽऽयुधमित्याजौ भटानां तत्र वागभूत् ॥३६॥

तत्र महारण्ये चिराद्वाहनैरक्षोबले भग्ने हस्तग्रहस्तौ योवृधुमुत्सृतुः । तौ नलनीलाम्बां चिरं योधयित्वा यमातिथी चक्राते । नलनीलयोरुपरि पुष्पवृष्टिः । ततो मारीचसारणशुकज्वरकामाक्षाद्या राक्षसा मदनाङ्कुरसन्तापप्रथिताद्यैः कृपिभिर्युध्यन्त । मारीच-
राक्षसः सन्तापं, नन्दकपिज्वरम्, उदामराक्षसो विघ्नं, दुरितकपिः शुकं, सिंहजघनराक्षसः प्रथितं योधयित्वा जघ्नुः । ह्येयं स्तं गते
सर्वे निवृत्य स्वान् हताहतान्शोधयन्तोऽस्युः ।

निशान्ते रावणः स्वयं नानास्त्रधरो रिपंस्तृणाय मन्यमानः स्वसेनान्यं प्रत्येकमिन्द्रवत्पश्यन् रणाजिरमियाय । राघवसेनान्यो-
ऽपि शूरेः सविषयमीक्ष्यमाणा इदौकिरे । रावणं ह्नुंकारेण योधयद्भिः कृपिसेन्या अभज्यन्त । क्रुद्धं सुग्रीवं
प्रस्थितं निर्वाप्य हनुमान्नशःसैन्यं जगाहे । भाली धनुस्तृणमाली हनुमतेऽदौकत् । मिथस्तौ प्रजहाते । अस्त्राणि चिच्छिदाते । हनुमा-

धिरं युष्माकं नीरसं विषयं जरद्रवस्त्वया हतेन किं गच्छ गच्छेति वदन् वज्रोदरेणेवे । एवेहि । युध्यस्व सम्प्रति । न भवसि ।
 मा गाः । इदुर्मास्तच्छ्रुत्वा तं शरीरं छादयामास । सोऽपि तच्छ्रुष्टिं निर्णयं तं चावैरतिरयत् । देवेषु द्वयोः कलिकेलिं पश्यत्सु स्तु-
 वत्सु श्रीशैलौ वज्रोदरं जपाम । तद्वधकुक्षौ रावणाङ्गजो जम्बुभाली इदुमन्तमाहूय युध्यमानस्तेन विरयिताऽरथसारथीकृतो मुहुरेण
 ताडितो मूर्च्छितः पपात । महोदराद्या राक्षसमटाः क्रुधा प्रहरन्तो हनूस्ता केऽपि दोष्णोः, केऽपि मुखे, केऽपि पदोः, हृदि, कुक्षौ,
 शरीरेभिरे । रघोमङ्गकुक्षुः कुम्भकर्णः काञ्चिदद्विप्रहारेण, काञ्चिन्मुष्टिर्कूर्पसुहृत्शूलघातेन काञ्चिदन्योन्यघातेन कपीन् निम्नन्योद्धृ-
 दधावे । तमायान्तं कल्पान्तान्निनिभं वीक्ष्य सुग्रीवोऽधावत् । मामण्डलदक्षिमुत्तमहेन्द्रकुमुदाङ्गदाद्या अन्येऽप्यन्वयावन्त । तन्मुक्त-
 प्रस्नापनाग्रवनेन निद्रायमाणं स्वसैन्यं वीक्ष्य सुग्रीवः पचोधिनीविद्यास्पृत्या प्रत्यवोधयत् । सुग्रीवाधिष्ठिताः कपयः कुम्भकर्णं शरीर-
 पद्भुङ्गुः । सुग्रीवो गदया तस्य रथस्य सारथिमदलयत् । स भूमिष्ठो सुद्वरकरः सुग्रीवाय धावन्नङ्गवातेनैव भूयसः कपीनपातयत् । तैः
 कपिमिरस्त्रालितो मुद्गरेण सुग्रीवरथमचूर्णयत् । सुग्रीवेण चियत्पुत्पस्य मदतीं मुक्तां शिलां मुहुरेण कणशश्चकार । ततः सुग्रीवमुक्तेन
 तडित्तडिति कुर्वता तडिहण्डात्त्रेण द्यौस्त्रस्त्रालितेन ताडितो मुमुञ्छ । आतमुञ्छया कुदं दशास्यं स्वयं प्रस्थितमिन्द्रजित्सविनयं
 निवार्य कपिसैन्यं विवेष्ट । स त्रस्यतः कपीनूये । रे रे विष्टत । अणुष्यमानान्न हन्मि । रावणस्याङ्गजोऽहम् । क मारुतिः क सुग्रीवो
 यदि वा ताम्यामप्यलम् । राघवौ मानिनौ क्व ? सुग्रीवस्तं युद्धायाऽऽहृत मामण्डलोऽपि तदनुजं मेघवाहनमायोधयत् । तेषु चतुर्ष्व-
 न्योऽन्यमास्त्रालत्सु भूधकम्पे । वार्धिबुधोम । आयासैर्देवतैश्चाश्विधिरं युद्धे प्रवृत्तेऽपि कस्याऽपि
 जयो नाऽभूत् । इन्द्रजिन्मेघवाहनो नागपाशाञ्चं मुमुचतुः । सुग्रीवमामण्डलौ निःश्वसितुमप्यसमर्थौ जातौ ।

इतश्च लब्धसंज्ञेन कुम्भकर्णेन रोषाद्दया हतो मारुतिर्भूच्छितो दोष्णा समुद्धृत्य कक्षान्तर्न्यधायि । विभीषणो राममूचे । त्व-
त्सैन्यसारभूतौ सुग्रीवभामण्डलौ रावणिभ्यां यावच्छङ्कां न नीयेते तावन्मोचयामि । मारुतिरपि कुम्भकर्णेन दोष्णा बद्धो लङ्कामप्राप्त
एव मोचनीयः । स्वामीन्सुग्रीवादींस्त्रीन् विना नः सैन्यमवीरमिव । अनुमन्यस्व । यामि । एवं तस्मिन्जल्पत्येवाऽद्भुतो गत्वा कुम्भ-
कर्णमाक्षिप्य योधयामास । क्रोधान्भ्यात्कुम्भकर्णे श्रोत्रिश्चमसृजपाशे मारुतिरुत्पत्य ययौ । विभीषणो वैदेहसुग्रीवौ मोचयितुं राव-
णिभ्यां योवृधुं दधावे । रावणी दध्यतुः । पितुरुजेन पूज्येन सह कथं योद्धव्यम् । पूज्याद् विभ्यतां न द्वीः । इमौ च पाशवद्धा-
वरी नूनं मरिष्यतः । तदिहैवासाताम् । तातो यथा नौ नान्वेति । एवं ध्यात्वा रावणी नेशतुः विभीषणश्च वैदेहसुग्रीवौ पश्यंस्तस्थौ ।
राघवौ चिन्ताम्लानमुत्तौ तस्थतुः । रामो महालोचनाऽऽख्यं सुपर्णमिरं पूर्वप्रतिपन्नवरं सस्मार । स आगत्य पद्माय सिंहनिनादाल्यां
विद्यां, मुशलं, स्यन्दनं, हलं ददौ । लक्ष्मणाय गारुडीं विद्यां, स्यन्दनं, विद्युद्दन्तां च रिपुनाशिनीं गदां ददौ । वारुणाश्वेयवायव्या-
दीनि दिव्यास्त्राणि छत्रे चोभयोरपि वितीर्णवान् । सौमित्रवाहनीभूतं गरुडं ग्रेक्ष्य क्षणात्ते पाशपन्नगाः प्रणेशुः । रामसैन्ये जयजया-
रावोऽजनि । सूर्योऽस्तं ययौ ।

प्रातर्भूयोऽपि द्वयोः सैन्ययोर्महारणो बभूव । रक्षोभिः कपिचम्बां क्षुब्धयायां सुग्रीवाद्या रक्षोजनीकेषु विविशुः । तैराक्रान्ता राक्ष-
सास्त्रिस्तुः । रावणे क्रुद्धे स्वयं धावति । कपिवीरेषु कोऽपि नाश्रे तस्थौ । तद्युधे चलितं रामं निषेध्य विभीषणः स्वयं रावणं रुरोध ।
रावणस्तं जगौ । रे कं श्रितोऽसि । येन क्रुद्धस्य ममाऽजौ कवलवन्मुखे क्षिप्तः । रामेणाऽऽत्मानं रक्षता त्वां प्रहिण्वता साधु मञ्चितम् ।
वत्स ! मम वात्सल्यमद्यापि त्वय्यस्ति । तद्रच्छ । एतौ रामसौमित्रौ ससैन्यावद्य हनिष्यामि । त्वममीषां वक्ष्यमानानां संख्यापूरणो

मा भूः । ग्यबानमेहि । तव शृष्ट्यं हस्तः । विभीषणः प्राह । रामः कुदस्त्वां प्रति चलन्मया छलान्नयेधि । युद्धव्याजात्वा बोधा-
 तुमागाम् । अद्यापि सीता सुव्यताम् । प्रसीद । मदचः कुरु । नाहं मृत्युभयाच्च राज्यालोभेन राममगाम् । किन्तु निर्वादिमयात् ।
 प्रयापि मीताऽपेन निर्वादि ग्रमय । यथा भूयोऽपि तं त्यक्त्वा त्वां भजे । कुदो रावणः प्राह । रे दुर्बुद्धे ! अद्यापि विभीषिकां दर्श-
 यमि ? प्रावृहत्यामयादेव मृष्यते । नान्यहेतुनेत्युक्त्वा घनुरास्फालयत् । विभीषणोऽपि प्रावृहत्यामयादुक्तोसीत्याद्युक्त्वा चापमास्फा-
 लयामाग । तौ प्रातरौ योदयुं प्रवयुवाते । इन्द्रजिक्कुम्भकर्णाद्या राक्षसाः स्वामिभक्त्याऽप्यधावन्त । रामः कुम्भकर्ण, लक्ष्मण इन्द्र-
 जितं, नीलः सिंहजघनं, दुर्मर्गो घटोदरं, स्वयंभृदुर्मतिं, नलः शम्भुमहदो मयं, स्कन्दश्चन्द्रणखं, विराधो विमं, मामण्डलः केतुः
 श्रीदत्तो जम्बुमालिनं, मारुतिः कुम्भकर्णात्मजं कुम्भं, क्रिष्कन्धेशः सुमालं, कुन्दो धूमक्षं, वालिसूयन्द्रशिमः सारणं, परे कपयः
 पराणि रक्षांस्यरोत्तुः । एवं युद्धे वर्तमान इन्द्रजिन्मृक्तं तामसाखं सौमित्रीस्तपनाखेण न्यवारयत् । नागपाशाखं च मृमोच । तेनाऽऽ-
 क्रम्यमाणसर्पाङ्गः द्रुक्रजिन्निपपात । विराधो लक्ष्मणाद्यया स्वयाङ्गे क्षिप्त्वा तं स्वशिविरे निनाय । रामः कुम्भकर्णं नागपाशैर्ब-
 दध्य । मामण्डलस्तं रामाद्यया शिविरेऽनीरीत् । एवमन्येऽपि मेघघाहनाद्या रामस्य सैनिकैर्बद्धा स्वशिविरे निन्यरे । दशास्यस्तब्दं दृ-
 द्वा क्रच्छोकाकुलो विभीषणाय शूलं चिक्षेप । सौमित्रिणा तस्मिन्नन्तरालेऽपि शितैः शरैः कणशः कृते घरणेन्द्रदत्ताममोघविजयाऽऽ-
 रूपा महाशक्तिसुदृत्य सेऽग्रमयत् । तां घगद्गतिं ज्वलन्तीं तद्विचडिति नादिनीं वीक्ष्य सुराः खेऽपसस्रुः । सैन्यानि दृशममीलयन् ।
 रामोऽनुजमाह । आगन्तुरयं विभीषणो हन्यते । आश्रितघातिनोऽस्मान् धिगिति । सौमित्रिस्तच्छ्रुत्वा दशास्यमाक्षिपन् विभीषणाग्रे
 तस्यो । रावणस्तं गरुडस्थं पुरः प्रेक्ष्योवाच । न तुभ्यं शक्तिरुत्थिष्ठा । परमृत्युना मा मृयाः । यदि वा म्रियस्व, यतो भवानेव मार्यः ।

त्वत्पदे ह्ययं वराको विभीषणो ममाग्रेऽस्थात् । इत्युक्त्वा तां सौमित्रये मुमोच । सौमित्रिः सुग्रीवः श्रीशैलो नलो भामण्डलो विरा-
धोऽन्येऽपि स्वैः स्वरैस्त्वैस्तामघ्नन् । मा तदस्त्रौघमवज्ञाय लक्ष्मणोरःस्थले पपात । तथा भिन्नो लक्ष्मणो मुमूर्च्छ । तत्सैन्ये च हाहारवो-
ऽभूत् । क्रुद्धो रामो रावणमयोधयत् । स पञ्चाननयस्तं द्विपं पञ्चकृत्यो विरथीकृतवान् । दशस्यो दध्वौ । आतृस्नेहादयं स्वयं मर्ता ।
तत्किमनेन योधितेनेति । रावणो लङ्कां सूर्यथास्ताद्वि प्राप ।

रामो निवृत्तः सौमित्रि भूयतिष्ठं दृष्ट्वा मूर्च्छितः पपात । सुग्रीवादिभिः प्रापितचैतन्यो लक्ष्मणान्तिके निपद्य रुदन्नवादीत् ।
वत्स ! किं वाघते ? ब्रूहि । संज्ञया वा वद । सुग्रीवाद्यास्त्वन्युत्तमीधन्ते । वाचा, दश वाऽमून् किं नाऽनुगृह्णासि ? रावणो जीवन्नगा-
दिति द्विया नूनं न वक्षि । रेरे रावण ! दुष्टात्मन् ! विष्ट तिष्ठ, क यास्यसीत्याद्युक्त्वा धनुरास्त्राल्योत्तिष्ठन्कपीशेन सविनयं वभाषे ।
प्रभो निशेयम्, । रावणो लङ्कां ययौ । अस्मत्स्वामी चैष शक्तिघातविधुरः । धैर्यं धेहि । हत एव रावणः । सौमित्रेरेव प्रतिजागरणो-
पायं चिन्तय । भूयो रामोऽभ्यधात् । भार्या हता । अनुजो हतः, रामोऽयमद्यापि तिष्ठति, श्रुतया न विदीर्यते । सखे सुग्रीव !
श्रीशैल ! भामण्डल ! नल ! अङ्गद ! विराधाद्याश्च सर्वेऽपि स्वोक्तो यात । सखे विभीषण ! त्वं न कृतार्थितोऽसि । तत्सीतापहारा-
द्भ्रातृवधादप्यधिकं शुचेऽभूः । परं प्रातः पश्येः । त्वां दशस्यवधात्कृतार्थीकृत्य लक्ष्मणमनुयास्यामि । अमुं हि विना किं मम सी-
तया जीवितव्येन वा । विभीषणोऽपि हि । अर्धयं त्यज । श्रुत्या हतोऽपि रात्रिं जीवति । तन्मन्त्रतन्त्रादिना प्रतीकाराय यत्नयताम् ।
आमेति रामेणोक्ते सुग्रीवाद्या विधया राघवस्य परित्यक्तद्वारान्सप्तव्रान्धयधुः ।

प्राच्यां द्वारेषु तत्रास्थुः सुग्रीवः पावनञ्जयिः । तारः कुन्दो दधिसुखो गवाक्षो गवयः क्रमात् ॥३७॥

उदिच्छामद्भदः कूर्मोऽहो महेन्द्रो विहङ्गमः । सुयेणश्चन्द्ररश्मिश्च द्वारेत्त्वस्थुः क्रमादमी ॥३८॥
 प्रतीच्यां नीलसुमरशीलतुर्धरमन्मथाः । जयश्च विजयश्चैव सम्भवश्चावतस्थिरे ॥३९॥
 भामण्डूहो विराधश्च गजो सुवनजिह्वलः । मैन्दो विभीषणश्चास्युर्दक्षिणस्यां क्रमादमी ॥४०॥

एवं सुग्रीवाद्या काहुत्स्थौ मर्ये कृत्वा प्रजागसपास्तस्थुः ।

इतन्न कश्चित्सीताया जगाद् । सौमित्रिः श्रुत्या हतः प्रातर्विपत्तस्यते स्नेहाच्च रामोऽपि । तच्छ्रुत्वा मूर्च्छया पतिता सीता खेच-
 रीभिः मापितचैतन्या करुणं विललाप । हा वत्स ! ज्येष्ठं मुक्त्वा क्लाप्ताः । त्वां विना क्षणमपि नायं स्थातुं क्षमः । मां मन्दभाग्या
 धिक् । यत्कृते पतिदेवरयोरीदृगापतितम् । पृथ्वि ! मत्सीद । मत्प्रवेशाय द्विधा भवेत्पादौ । काऽपि कृपाळुः खेचरी तां तथा दृष्ट्वा
 ज्वलोकिन्याज्वलोक्याज्वलीव । देवि ! त्वदेवरः प्रातरक्षतज्ञो भविता । रामेण च सहैत्य त्वामानन्दयिष्यति । तच्छ्रुत्वा सीता
 स्वास्त्यं भैले । रावणः सौमित्रिर्मरितोऽद्येति क्षणं जहर्ष । प्रातृपुत्रमित्रवन्द्यं च स्मृत्वा रुरोद । हा कुम्भकर्ण ! हा इन्द्रजित्ममेघवा-
 हनौ ! हा वत्सा जान्गुभाल्याद्याः ! कां दशां प्राप्ताः स्थेत्यादि ।

इतश्च रामसैन्ये कोऽपि खेचर आगत्य दक्षिणवप्रद्वाररक्षकं भामण्डलं जगौ । पद्मपादान्दर्शय मे । सौमित्रिजीवातुं वक्ष्ये । माम-
 ण्डलेन पद्मोपान्तं नीतो नत्वा व्यजिज्ञपत् । संगीतपुरेशशशिमण्डलनृपात्मजः सुप्रभाकुक्षिभूः प्रविचन्द्रोऽहम् । सकलत्रः खे व्रजन्
 सहस्रविजयखेचरेण मैथुनिक्कावैराद्योधितः । शक्त्याऽऽहत्य पातितः । साकेतपुर्यां महेन्द्रोदयोद्याने भूछुटितो भवद्भ्रात्रा भरतेन दृष्ट्वा
 गन्धाम्बुसेकेन निःशृत्यो व्यधापि । सद्यो रूढग्रहरोऽहं गन्धाम्बुमाहात्म्यं तवानुजमपृच्छम् । भरतः प्राह । गजपुरादागतस्य वि-

न्यसार्धवाहस्यैको महियोऽध्वन्यतिभारवृत्तितोऽत्रापतत् । पुरीजनस्तच्छीर्षे पादं विन्यस्य चचार । स विपन्नोऽक्रामनिजरायोगा-
च्छ्वेतंकरपुरेशः पवनपुत्रकाख्यो वायुकुमारः सुरोऽभूत् । क्रुद्धोऽस्मिन्जनपदे व्याधिं व्यधात् । मद्देशवर्तिनोऽपि द्रोणमेघनृपस्य मन्मा-
तुलस्य देशे गृहे च व्याधिर्नाभूत् । मातुलो मया पृष्टो जगौ । मद्भार्यां त्रियङ्करा व्याधिवाधिता गर्भे जाते तत्प्रभावाद्द्वयाधिना सु-
मुचे । क्रमाच्च विशल्याऽऽख्यां सुतामसूत । विशल्यास्नानाम्बुसिक्तश्च जातरुगपि लोको मद्देशे नीरुगभूत् । मया सत्यभूतशरणो-
मुनिः पृष्टः पुन्याः प्राग्जन्मतपसः फलमाचख्यौ । व्रणसंरोहणं शल्यापहारो व्याधिक्षयोऽस्याः स्नानाऽम्भसा भावी लक्ष्मणश्च
मर्ता । तेनर्पिवचसाऽनुभवाच्चायमस्याः प्रभावो मया निश्चित्ये । इत्थुक्त्वा द्रोणमेघो ममापि तत्स्नानजलमार्पयत् । तेन ममापि भू-
नीरुगजनि । त्वं च तत्सिक्तो निःशक्तिशल्यः संरुद्धव्रणश्चाभूः । तत्प्रभो ! आयातस्तत्स्नानाम्बु समानयत । त्वयतां त्वयताम् । ततो
रामाज्ञया भामण्डलश्रीशैलाङ्गदा विमानेनाऽयोध्यां प्राप्ताः । प्रासादोङ्के नयानं भरतं दृष्ट्वा सङ्गीतेन प्रबोधयामासुः । भरतपृष्टो भा-
मण्डलो नत्वा कार्यं जगौ । एतन्मया तत्रेयुषा सेत्स्यतीति भरतस्तद्विमानारूढः कौतुकमङ्गलं पुरं प्राप । भरतेनाऽर्धितो द्रोणमेघः
लक्ष्मणेन सहोद्वाह्य स्त्रीसहस्रयुतां विशल्यां ददौ । भामण्डलोऽयोध्यायां भरतं मुक्त्वा विशल्यायुतो ज्वलद्द्वीपविमानस्योऽर्कोदयप्रा-
न्त्या भीतैर्निजैः क्षणं दृष्टो लक्ष्मणान्तिकं ययौ । विशल्याया पाणिना स्पृष्टात्सौमित्रः क्षणाच्छक्तिर्निर्गत्य समुत्पतन्ती हनुमतोत्पत्य
गृहीता । सा देवतारूपा प्राह । न मे दोषः । अहं प्रज्ञप्तिस्त्रिसा धरणेनाऽस्मै दत्ता, विशल्याप्राकृतपस्तेजः सोढुमशक्ता यास्यामि । मां
प्रेष्यभावादनागसं मृच्च । सा मुक्ता तिरोधत् । विशल्या भूयोपि सौमित्रि पाणिना पस्पर्श । गोशीर्षचन्दनेन च शनैः शनैर्विलि-
लेप । सौमित्री रूढव्रणो द्राक् सुप्तेत्यत इव रागेण सस्रजे । रामोऽस्मै विशल्यापृच्छं च शृण्वत् । तत्स्नानाम्बुना च स्वान्परांश्चाऽभ्य-

नेचयत् । तदैव रामाशया सौमित्रिः कन्यासहसयुतां विद्युल्यामुपायत । तदा सौमित्रिजीवनोद्वाहजः कोऽप्युत्सवो विद्याधरेशैश्वक्रे ।
 दशास्त्रस्तज्ज्ञात्वा मन्त्रिभिरमन्त्रयत् । मम भावोऽयमभूत् । शक्तिहतो लक्ष्मणः प्रातर्मर्ता । तत्स्नेहाद्रामोऽपि । कपयो नन्द्या
 यासन्ति । कुम्भकर्णेन्द्रजिन्मुल्याश्च स्वयमेप्यन्ति । लक्ष्मणो देववैगुण्याब्जोवितः । कुम्भकर्णद्याः कथं मोचयितव्याः । मन्त्रिणः
 प्रोचुः । सीतामोक्षं विना तेषां न मोक्षः । प्रत्युताशिवम् । निजं कुलं रक्ष रक्ष । राममेवानुनय । रावणस्तानवमत्य सामन्तं दूतं सा-
 मदानदण्डपूर्वमनुशिष्य रामान्ते प्राहिणोत् । स गत्वा राममूचे । दशास्यस्त्वां वक्ति । मद्रन्धुवर्गं मुञ्च सीतामनुमन्यस्व । राज्यार्थे
 गृह्णाण । ग्रीणि कन्यासहस्राणि दास्ये । एवं चेन्न तुप्यसि तदा नैतत्सर्वं न च जीवितम् । रामोऽभाषत । नाऽर्थो मे राज्यादिना
 चेत्सीतामर्चयित्वा प्रहेष्यति तदा तद्रन्धुवर्गं मोक्ष्ये नान्यथा । सामन्त ऊचे । सीमात्रकृते स्वं प्राणसंशये मा क्षेप्सीः । चेदेकवारं
 रावणाहतः सौमित्रिर्जीवितोऽद्य कथं स जीविष्यति, त्वं, कपयश्च । रावण एकोऽपि विधं हन्तुमलम् । लक्ष्मणः क्रोधाद्व्रमापे । रे
 दूताधम ! रावणोऽद्यापि स्वशक्तिं परशक्तिं वा न वेत्ति । हतवद्वपरिवारो मायशिपिकृतोऽपि पौरुषं नाटयति । अहो घाटयम् ।

तत्त्वं युद्धाय सन्नाहय । मद्भुजस्तं हन्तुं सज्ज एव । दूतोऽपि विभाषितुकामः कपिभिर्ग्रीवायां धृत्वा निरवास्यत ।
 दशास्यो दूतात्तच्छ्रुत्वा सचिवान्सग्नति किं कार्यमित्यनुयुयोज । तेऽप्यनुबन् । सीताऽर्पणमुचितम् । सर्वे कार्यमन्वयव्यतिरे-
 काभ्यां परीक्ष्यते । व्यतिरेकफलं दृष्टम् । अन्वयफलं पश्य । सीताऽर्पणाद्विमुक्तैरक्षतैर्वन्धुभिः सुतैः सम्पदां चैव । दशास्यस्तेषां
 सीताऽर्पणमिरा भर्महित इवान्तर्दूनाश्चिरं दध्यौ । बहुरूपाया विद्यायाः साधनं हृदि निर्णय शान्तकपायीभूय शान्तिचैत्यं ययौ । श्री-
 शान्तेर्भक्त्या स्नात्रं कृत्वा गोशीर्षचन्दनेनाङ्गरागं देवैतैश्च पुष्पैः पूजां चकार । तुष्टाव । पुरेत्तन्शिलासीनोऽक्षस्रग्वारी विद्यां साध-

पितुमारमे । मन्दोदरी यमदण्डं द्वाःस्यं जजल्प । सर्वोऽपि पूर्वजोऽष्टाहानि जिनधर्मरतोऽस्तु, अन्यथा वधात्मको दण्ड इति ल-
ङ्कायामाधोपय । स तथा चक्रे । सुग्रीवस्तच्चरद्वात्वा यावद्रुद्ररूपिणीं विद्यां न साधयति तावत्साध्योऽयमिति रामं व्यञ्जयत ।
पद्मोऽपि स्मितोचे । शान्ते ध्यानस्थ तं कथं गृह्णामि । स इव नाहं छली । अङ्गदादयस्तद्रामवचः श्रुत्वा छन्नमेव शान्तिचैत्ये गत्वा
विविधानुपसर्गान् व्यधुः । स तु ध्यानान्मनागपि नाऽचालीत् । अङ्गदो जगाद । रामाद्गीतेन त्वया किमिदं पाखण्डमारमे । त्वया
मद्भर्तुः परोक्षे महासती सीता जहे । अहं तु तव पश्यतोऽपि मन्दोदरीं हरामि । इत्युक्त्वा रुदतीं मन्दोदरीं कचैश्चकर्प । स तु न प्रेक्षा-
चक्रेऽपि । विद्यां नभो द्योतयन्ती च प्रादुर्भूयोवाच । किं करोमि विध्वं तव वशे ? कियन्मात्रौ काकुत्स्थौ । रावणः
प्रत्युवाच । सर्वं त्वया सिध्यति । स्मृता समागच्छेः । साऽन्तर्दधे । कपयः खसैन्यं प्रापुः । दशास्यो मन्दोदर्यङ्गदोदन्तं श्रुत्वा हुंकारं
कृत्वा लावक्षुक्तो देवरमणोद्याने गत्वा सीतां जजल्प । सुचिरमनुनीताऽसि । सम्प्रति तु त्वत्पतिदेवरौ हत्वा त्यक्तनियममङ्गभीरुत्वः
प्रसह्य त्वां सैविष्ये । सा तद्वाचा मूर्च्छिता कथंचिच्छब्धसंज्ञां रामसौमित्र्योश्चेन्मृत्युस्तदा मेऽनग्नमिति त्यभिजग्राह । दशास्यस्तच्छ्रुत्वा
दद्यू । अस्यां मे रागः स्थले कमलोपणवत् । मया युक्तं न चक्रे । यद्विभीषणोऽवज्ञातः, अमात्या न मानिताः, कुलं कलङ्कितम् । अद्य
चेदेनां मृञ्चे तन्न विवेकः । रामाक्रान्तेन मुक्तेति प्रत्युताऽयशः । ततो बद्धाऽत्राऽऽनेष्ये । अयं चार्पयिष्यामि । इदं धर्म्यं यशश्चेति
निश्चित्य तां निशामतीत्यापशकुनैर्वार्यमाणोऽपि गुप्ते चचाल । भूयोऽपि द्वयोः सैन्ययोर्युद्धं प्रववृते । लक्ष्मणोऽपररक्षांसि विधूय
दशास्यं विशित्वैराच्छादयमास । तद्विक्रमं दृष्ट्वा साशङ्को रावणो बहुरूपां विद्यां सस्मार । स्मृतिमात्राऽऽगतायां तत्र विद्यायां राव-
णोऽनेकशो भैरवाणि रूपाणि विचक्रे । लक्ष्मणो भूमौ खे गृष्टेऽग्रे पार्थव्योर्नानाऽस्त्रवर्णिणो रावणानेवापश्यत् । स्वयं ताक्ष्यस्य एकोऽपि

नान्निनिनेः शुरैर्जयान । रावणो विधुरथं स्मृत्वा भ्रमयित्वा युयोच । तनु प्रदक्षिणां कृत्वा सौमित्रेर्दक्षिणे करे तस्थौ । रावणो विप-
 ल्णो दध्यौ । सत्यं मुनिवचो जज्ञे । विभीषणादीनामालोचनिर्णयथ सत्योऽभूत् । विभीषणस्तं विपण्णं दृष्ट्वा पुनर्जगौ । आतश्चेज्जि-
 जीविपुस्तन्मुञ्च सीताम् । रावणः क्रुद्धोऽभ्यधात् । रे भ्रम किं चक्रमेवाऽहम् ? सचक्रमपि रिपुं मुष्टिना हनिष्यामि । लक्ष्मणस्तस्येत्यं
 विधुवतो वधस्तेनैव चक्रेणाऽपाटयत् । तदा ज्येष्ठकुलौकादश्यामहः पथिमे यामे मृतो दशास्यस्तुर्यं नरकं प्राप । सुरैर्जयजयेति वदद्भिः
 सौमित्रेरुद्वृष्ट्वं पुष्पघृष्टिध्रके । कथयो हर्षान्ननुतः ।

॥ इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते त्रिपष्टिशलाकापुरुषचरित्रे गद्यवन्धे सप्तमे पर्वणि रावणवधो नाम सप्तमः सर्गः ॥

॥ अथाष्टमः सर्गः ॥

विभीषणः कान्दिशीकानराक्षसान्पद्मनारायणावष्टमौ बलहरी श्रपध्वमित्यूच । तौ च तेषां श्रितानां प्रसादं चक्रतुः । विभीषणो
 आतरं हतं दृष्ट्वा शोकावेपान्मुपुच्छुरिकया स्वकुक्षिं निघ्नन्दा भ्रातर्भतिरित्यूचैः क्रन्दन्मन्दोदयार्दियुतो राघवाभ्यामिति प्रत्यवोधि ।
 ईदृक् चिक्री न शोन्योऽयम् । वीरघृन्त्या मृत्युं गतोऽसौ कीर्तिपात्रम् । अस्योत्तरकार्योणि कुरुध्वम् । एवं कुम्भकर्णादयोऽपि प्राप्त-
 वन्धनाः प्रवोधिताः । सर्वेऽपि सम्भूय गोशीर्षचन्दनैः कर्पूरागस्तम्भिभैर्दशास्याङ्गसंस्कारं चक्रुः । पद्मस्ते च पद्मसरस्येत्य स्नात्वा

दशास्याय जलाञ्जलिं ददुः । रामकुम्भकर्णादीन्सखराज्यानि श्रयध्वमित्याह । तेषपि शोकविस्मयभृतो गह्रदाक्षरं जगदुः । नाऽर्थो राज्येन प्रव्रज्यां ग्रहीष्यामः ।

अत्रान्तरे कुसुमायुधोद्यानेऽग्रमेयबलाख्यथतुहानी मुनिराययौ । तत्रैव रात्रौ तस्य केवले ज्ञाने जाते सुरा महिमानं चक्रुः । राघवौ कुम्भकर्णाद्याश्च प्रातर्गत्वा नत्वा धर्मं शुश्रुवुः । विरक्तौ शक्रजिन्मेघवाहनौ स्वभगान्पप्रच्छतुः । मुनिराह । कौशाम्ब्यां प्रथम-
पश्चिमौ युवां निःस्वौ घनधू । भवदत्तैः प्रव्रज्य विजह्युः । अन्येद्युः कौशाम्ब्यां गतौ मधुत्सवे इन्दुमुख्या पत्न्या क्रीडन्तं नन्दी-
द्योपनृपं ददृशुः । पश्चिमस्तं दृष्ट्वा ईदृशक्रीडापरोऽनयोः पुत्रो भूयासमिति कृतनिदानस्तयोः सुतो रतिवर्धनोऽभूत् । उद्योगिनः प्रा-
सराज्यः पितेव विविधं रेमे । प्रथमर्षिस्तु ब्रह्मकल्पे सुरीभूतो मुनिरूपेणाऽऽगत्य तं प्रबोधयति स्म । ततः प्रव्रज्य ब्रह्मलोकं सुरत्वं
प्राप । ततो द्वावपि न्युतौ विबुधनगरे आतरो । भूषो प्रव्रज्याच्युते सुरीभूय दशाससुतौ युवां जज्ञाथे । रतिवर्धनमातेन्दुमुखी तु
भवं भ्रान्त्वा मन्दोदरी युवयोर्जननी जज्ञे । कुम्भकर्णेन्द्रजिन्मेघवाहनाद्या मन्दोदर्यादियश्च तच्छ्रुत्वा प्राग्रजन् । रामस्तु सानुजसुग्रीवो
विभीषणेन वेत्रिणा दक्ष्यमानपथः खेचरीभिः कृतमङ्गलो महत्या ऋष्या लङ्कां विवेद्य । पुष्पगिरेर्मूर्धन्युद्याने हनुमता यथाऽऽ-
ख्यातां सीतां ददर्श । तामुत्क्षिप्य निजाङ्गे धारयामास । मिद्वगन्धर्वाद्या इयं सीता महासती जयत्विति न्योम्नि जुष्टुपुः । सीता
नमन्तं सौमित्रि चिरं जीवेत्यादि व्रुवाणा मूर्धनि जघ्नौ । भामण्डलमपि नमन्तमाशिषाऽनन्दयत् । सुग्रीवविभीषणश्रीशैलाऽङ्गदाद्या
अपि खनामाख्यानपूर्वं तां नेमुः । रामः सत्रियो भुवनालङ्कारं गजमध्यास्य कपीशदिवृतो दाशास्यं धाम गतः । तत्र श्रीशान्ति-
चैत्ये विभीषणाऽर्पितैरुपहारः श्रीशान्तिमानर्च । ततः सपरिचारोऽपि विभीषणगृहे गत्वा देवार्चनस्नानमोज-

नादि नक्रे । विभीषणो द्वे वाससी परिषाय कृताञ्जलिः सिंहासनासीनं रामं जगाद । रत्नादिः कोशोऽयमिदं हस्तिहयादि, राक्षस-
द्वीपथायं गृहताम्, त्वत्पनिगस्मि । तव राज्याभिषेकं कुर्महे । लङ्कां पवित्रय । रामोऽभ्यधात् । मया लङ्काराज्यं पुरा
ते दत्तम् । भक्तिमोहितः किं व्यस्मार्पीः ? इत्युक्त्वा तदैव तं लङ्काराज्येऽभिषिपेच । स्वयं सपरिवारो रावणौको ययौ तत्र रावणो सिं-
होदरादीनां प्राक् स्वस्यप्रतिपन्नाः कन्या समाज्ञया विधाधैरानीता यथाविधि व्यवहायताम् । सुग्रीवाद्यैः सेव्यमानो पञ्चर्षी-
मतिचक्रमतुः ।

अत्रान्तरे विन्यस्यत्यामिन्द्रजिन्मेषवाहनौ सिद्धौ । तन्मेषखं तीर्थं जह्वे । कुम्भकर्णो नर्मदानघां सिद्धः । तत्तीर्थं पृष्ठरक्षिता-
ऽऽख्यं बभूव । इतश्च साकेतपुरे रामलक्ष्मणाम्बे शुद्धिमज्जान्त्यौ दुःस्विते तस्थतुः । तदा च घातकीखण्डात्तन्नाऽऽगतौ नारदस्ते दुः-
खहंतुं पप्रच्छ । अपराजिता जजल्प । भत्सुतौ वनं यातौ । सीताऽपहारे रावणेन रणे शक्या ताडिते सौमित्रौ विशुच्या तत्राऽऽनायि ।
ततो न विज्ञो वत्सो जीवति न वेत्युक्त्वा हा वत्स वत्सेति रुदन्ती सुमिश्रामप्यरोदयत् । नारदः प्राह । युवां सुस्थिते भवतम् । युष्म-
त्पुत्रायुषेष्वामि । आनेष्वामि । ततो नारदो लङ्कायां गत्वा रामाय मातृवृत्तमाचख्यौ । रामो विभीषणं प्राह । मातृणां दुःखं विस्मृत्य
त्वद्भक्त्या चिरमस्याम् । यावन्मातरोऽस्मदुःखान्न विपद्यन्ते तावत्तत्राऽद्य यामः । अनुजानीहि । लङ्केशो नरवोचे । पौडशाहान्यत्र
तिष्ठ । यावत्सवैः शिल्पिभिर्योष्यां स्वःपुरीसमां विदधे । एवमस्त्विति रामेणोक्ते स तथा चक्रे । तदा रामेण विस्मृतो नारदो गत्वा
मातृणां पुत्राऽऽगमोत्सवमाख्यात् । पौडशेऽदि राघवौ सान्तःपुरौ युष्पकारूढौ लङ्केशसुग्रीवभामण्डलादिद्युतौ क्षणादयोध्यामीयतुः ।
भरते गजारूढे सानुजेऽभ्यागते युष्पकं रामाज्ञयोपक्षं जगाम । भरते सानुजे पूर्वमेवेभादुचीर्णे तौ सोत्कण्ठौ पुष्पकादुत्तरतुः ।

रामो भरतशत्रुघ्नौ पादान्ते लुठन्तावुत्थाप्य परिष्वजे । लक्ष्मणोऽपि तौ नमन्तावालिलिङ्ग । रामस्त्रिभिरनुजैः सार्धं पुष्पकमारुह्या-
ऽयोध्याप्रवेशाय समादिदेश । रामसौमित्रौ महामहेन स्वप्रासादं जग्मतुः । रामः ससौमित्रिः पुष्पकादुत्तीर्य मातृगृहेऽपराजितां देवी-
मपरश्च मातृवर्गं ननाम । ता आशिषो ददुः । सीताविशल्याद्याः श्वश्रूनमन्यस्ताभिरस्मद्द्वीरप्रसविन्यो भूयास्तेत्याशास्यन्त । अप-
राजिता देवी भूयोऽपि लक्ष्मणं पाणिना स्पृशन्ती मूर्ध्नि चुम्बन्ती चैवमुवाच । दिष्टया दृष्टोसि । पुनर्जतोसि । त्वत्परिचर्यया रामसी-
ताभ्यां तानि वनवासकष्टान्यतिनीतानि । लक्ष्मणोऽवदत् । ततेनेवायेण त्वयेव सीतया लालितो वनेऽपि सुखमस्थाम् । महु-
र्ललितादेव सीताऽपहारः । परमार्यः सपरिवारोऽपि युष्मदाशीर्भिरैवार्धिं लङ्घित्वा क्षेमेण ययौ । भरतोऽयोध्यायामुत्सवमकारयत् ।

अन्यदा भरतो रामं नत्सोवाच । आर्य ! त्वदाङ्गयेयत्कालं राज्यं धृतम् । चेदार्थाज्ञा राज्यपालनेऽर्गला नाऽभविष्यत् तत्तातपादैः
सहैव प्राव्रजिष्यम् । व्रतायानुमन्यस्व । राज्यं प्रतीच्छ । भवोद्विगस्स्वयि प्राप्ते स्थातुं नोत्सहे । रामः साश्रुः ग्राह । वत्स ! किं वक्षि ?
राज्यं त्वमेव कुरु । वयं त्वय्युत्काः समागताः । स्वविरहव्यथां मा दाः । तिष्ठ । ममाज्ञां प्राग्वत्कुरु । इत्याग्रहपरं रामं ज्ञात्वा नत्वा
विस्मारयितुकामा जलक्रीडार्थमर्थनां चक्रुश्च । स च सान्तःपुरोऽपि तासांमृपरोधेन क्रीडासरसि मुहूर्तं चिक्रीड । भरते जलान्विगत्य
तीरस्थे स्तम्भमुन्मूल्य तत्राऽऽगतो ध्रुवनालङ्कारो मदान्धोऽपि भरतदर्शनादमदोऽभूत् । तद्दर्शनाद्भरतोऽपि मुमुदे च । रामसौमित्रौ
ससम्भ्रमौ ससामन्तौ तद्वन्धनायाऽऽजग्मतुः । रामाङ्गया हस्तिपकैः स स्तम्भे निन्ये ।
देशभूषणकुलभूषणर्षी आगतौ । तत्रत्यै रामसौमित्रिभरताः सपरिवारा ययुः । रामोऽपृच्छत् । भरतदर्शनाद् ध्रुवनालङ्कारः करी

कथं निर्मदः । देशभूषणः केवली जगौ । ये श्रीनाभेयेन सह चत्वारो नृपसहस्राः प्राव्रजन्, ते निर्विण्णास्तापसा बभूवुः । तेषु
 प्रह्लादनामुप्रमत्तपुसुतो तापसो चन्द्रोदयसुरोदयौ चिरं भवं श्रेमतुः । चन्द्रोदयो गजपुरे कुलङ्करो राजाऽभूत् । सुरोदयोऽपि तत्रैव
 श्रुतिरतिर्द्विजः । अन्यदा कुलङ्करनृपस्तापसाश्रमं गच्छन्नाभिनन्दनर्पिणाज्यधिज्ञानेनोचे । पञ्चाश्रितपः कुर्बता तपस्विना दग्धुमानी-
 तस्य काष्ठस्यान्तस्तव पूर्वभवपितामहः सर्पस्तिष्ठति । तं रक्षेः । स तत्र गतो दारुदारणात् तं तथा दृष्ट्वा विस्मितः प्रविब्रजिषुः श्रुति-
 रतिर्द्विजेन नाऽयं युष्माकमाम्नायको धर्मः, तव च चेन्निर्यन्धस्तदन्तिमे वयसि दीक्षा ग्राह्येति निषिद्धः किं कर्तव्यमिति ध्यायं-
 तस्थौ । पुरोधःसक्त्या राज्ञ्या विपदानान्मारितश्च । श्रुतिरतिरपि क्रमान्मृतः । द्वावपि भवं भ्रान्त्वा राजगृहे कपिलविप्रसुतो विनो-
 दरमणौ जातौ । रमणो देशान्तरे वेदमधीत्य निशि राजगृहमागतौ बहिरेव यक्षगृहे सुष्याप । विनोदभार्या दारुता तदा दत्तद्विजेन
 कृतसङ्केता तत्राऽऽगता । विनोदोऽपि तामन्वाययौ । मा दत्तबुद्ध्या रमणमुत्थाप्यारमयत् । विनोदोऽप्यसिना तं जघान । शारवया
 रमणक्षुर्यां विनोदोऽपि जग्मे । तौ चिरं भवं श्रेमतुः । विनोदो घनाख्येभ्यपुत्रोऽभूत् । रमणस्तु घनसुतो भूषणाऽऽख्यः । यनाज्ञया
 ब्यूढद्वारप्रिशक्तन्यः श्रीलक्ष्मेकदा रात्रेस्तुर्ये यामे श्रीधरयैः केवलज्ञाने जाते देवैराब्धमुत्सवं दृष्ट्वा जातघर्मबुद्धिः सौधादुत्तीर्य नन्तुं च-
 लितो मार्गे सर्पदष्टधिरं शुभगतविब्राम । जम्बूद्वीपापरविदेहे रत्नपुरेऽवलचक्रिसुतः प्रियदर्शनः प्रविब्रजिपुस्ताताऽऽप्रहास्यरिणीत-
 कन्यासहस्रत्रयः संविप्रस्तस्थौ । चतुःषष्टिर्वर्षसहस्राणि गार्हस्थ्येऽपि तपस्तप्त्वा ब्रह्मकल्ये-सुरोऽजनि । घनोऽपि भवं भ्रान्त्वा द्विज-
 सुतो मृदुमतिर्द्युतव्यसनी वेद्यासक्तो धूर्तोऽन्ते व्रताद् ब्रह्मलोके देवोऽभूत् । व्युत्त्वा पूर्वभवमापादोपाद्विताढद्याद्रावयं गजो जातः ।
 प्रियदर्शनजीवस्तु व्युत्त्वा भरतोऽयम् । तेन भरतदर्शनाज्ञातजातिस्मृतिरयं । गजो विवेकादमदः ।

तच्छृत्वा भरतो राजसहस्रेण व्रतं ललौ, मुक्तश्च । राजसहस्रमपि नाना लब्धीः प्राप्योचितं पदं प्राप । कुञ्जरोऽपि नानातपः कृ-
त्वाऽनघनी व्रतलोके ययौ । भरताऽम्बा कैकेय्यपि व्रतादव्ययं पदं लेभे । भरते दीक्षिते भूचरखेचरा भूषा राममभियेकाय प्रार्थयन् ।
रामादेशात्तौमित्रवार्गुदेवत्याभियेकं चक्रुः । रामस्य बलदेवत्याभियेकश्च । रामो विभीषणाय रक्षोद्वीपं, सुग्रीवाय कपिद्वीपं, हनुमते
श्रीपुरं, विराढाय पाताललङ्कां, नीलाय श्रक्षपुरं, प्रविश्वर्याय इन्द्रपुरं, रत्नजटिने देवोपगीतनगरं, भामण्डलाय चैताढये स्थनूपुरमन्ये-
भ्योऽप्यन्यानि पुराणि दत्त्वा वत्स । ते यो रोचते तं देशं प्रार्थयेति शत्रुघ्नं प्राह । स च मथुरां ययाचे । रामोऽभ्यधात् । वत्स ! दुः-
साधा सा पुरी । तत्र मथुराजस्य चमरापितं शूलं दूराद्रिप्लुहत्वा तत्करेऽभ्येति । शत्रुघ्नः प्राह । त्वच्छाताऽस्मि । करिष्ये मघोः श्रतीकारम् ।
रामः शत्रुघ्नमाग्रहिणं ज्ञात्वाऽन्यथात् । अपशूलः स योधनीय इति । रामोऽस्मा अधर्यशरो तूणौ ददौ । कृतान्तवदनं च सेनान्यं
महाऽऽदिदेश । लक्ष्मणोऽपि तस्मा अग्रिमुखान्शरानर्णवावर्तं च धन्वापर्यत् । शत्रुघ्नः प्रस्थितो गत उपमधूपघ्नं नदीतटेऽवात्सीत् ।
चराधाऽभ्यघुः । मधुः पुरीपूर्वदिवस्थे कुबेरोद्याने जयन्त्या पत्न्या क्रीडति । शूलं शस्त्राऽङ्गारेऽस्ति । तद्योधनेऽयं कालः । छलज्ञः
शत्रुघ्नो निशि मथुरां विवेष्ट । मधुं च विशन्तं स्वयं बले हरोथ । एण आदौ मधुसुतं लवणमवधीत् । मघो क्रुद्धे युध्यमाने लक्ष्मण-
दत्तं भनुः नराक्ष सस्मार । स्मृतोपनतं तषाणमधिज्यौकृत्याऽग्निशैस्तं जघान । मधुर्वातविधुरो दध्यौ शूलं करे नाऽऽययौ, रिपुर्न
जघ्ने, मृधा जन्म गतं, जिनेन्द्रो नाऽर्चितः, चैत्यानि न कारितानि, पात्रेभ्यो नो दत्तमिति ध्यायन्नाचदीक्षो नमस्कारं स्मरन्मृत्वा
सनरुम्भारे देवो जज्ञे । तदिमानसुरा मधुदेहस्योपरि पुष्पाणि बध्नुः । मधुद्वो जयत्विति जुष्टुषुध । तच्छूलं देवतारूपं चमरान्तिके
गत्वा शत्रुमाच्छ्लोत्पन्नां मधुमृतिं शशंस । कुद्वयभरः स्वयं चलन्मुपेर्णयेन वेणुदारिणा कयासीति पृष्टः प्राह । शत्रुघ्नं हन्तुं यास्यामि ।

तादृशेणो जगौ । सौमित्रिणाऽर्धवक्रिणा धरणेन्द्रचा दशास्यमुक्ता शक्तिरपि जिग्ये, राक्वणोऽपि जग्ने, तत्पत्तिर्मधुः कियान् । सौमि-
 त्रेराज्ञयाऽयं मधुं जघान । चमरोऽवदत् । सौमित्रिणा यच्छक्तिर्जिता स विशल्यायाः कन्यायाः प्रभावः । तस्याश्चाऽब्रह्मचारिण्याः स
 प्रभावोऽयुना गतः । किं वा तवाऽनेन । मिथारिं हन्तुं यास्यामि । चमरो रोषादागतः । सौराज्यसुस्थितं लोकं दृष्ट्वा प्राक् प्रजोप-
 वेणाऽमुं निपुमुपद्रवामीति प्रजासु रोगान्वयधात् । शत्रुघ्नः कुलदेवतातत्तज्ज्ञात्वाऽयोध्यां ययौ ।

तदा तौ देशभूषणकुलभूषणर्या आगतौ । रामः पप्रच्छ । शत्रुघ्नः कुतो मधुरां प्रत्याग्रही ? देशभूषणः प्राह ।
 शत्रुघ्नजीवोऽनेकशो मधुरायासुत्यद्य श्रीघरो विप्रो रूपवान्सायुसेवकोऽभूत् । राजमहिष्या ललितया रन्तुं तत्र स्वान्तिकमानीतेऽतिक्रिते
 च राश्यागते चौरोऽयमिति पूछक्रे । राजाज्ञया धृत्वा वध्यस्थानं नीयमानः प्रतिज्ञातव्रतः कल्याणमुनिना मोचितः । प्रव्रज्य देवो
 भूत्वा च्युत्वा मधुरायां चन्द्रभद्रनृपकाञ्चनमभासुतो राज्ञोऽत्यन्तवल्लभोऽचलाख्य आसीत् । सोऽष्टभिः सापत्नैरग्रजैर्मनुप्रभाधैर्नृपोऽयं
 माभूदिति जिघांसितो नन्द्याऽगात् । वने कण्टकेन पिद्धः क्रन्दन् श्रावस्तीवासिना पितृनिर्वासितेनैधोभारधारिणाङ्कनाम्ना निष्कण्टकः
 कुतो जहर्ष । कण्टकं च दत्त्वोवाच । मधुरायां यदाऽचलनृपं शृणोषि, तदा तत्राऽगच्छेः । ततः कौशाढ्यां गतः । सिंहगुराविन्द्र-
 दत्तनृपं धातुष्कत्वं शिक्षयति स्वधानुष्कत्वमदर्शयत् । इन्द्रदत्तानुव्रीं भुवं च लब्ध्वा देशान्साधयन्मधुरायां रणेऽष्टावपि आतृन्बद्धा-
 ऽग्रहीत् । चन्द्रभद्रेण तन्मुस्यै प्रहितानां भन्निषां पुरः स्वधृत्तमाख्यत् । ज्ञातवृत्तो हृष्टश्चन्द्रभद्रस्तं पुर्यामिवीविशत् । राज्यं च ददौ ।
 पित्रा निर्वासमानान्आतृन्बद्धित्वाऽष्टसेवकांश्चकार । अन्यदा नटरङ्गस्थः प्रतिहारैर्हन्यमानमङ्गं दृष्ट्वा स्वान्तिके नीत्वा श्रावस्तीं ददौ ।
 द्वावपि सुहृदौ राज्यं कृत्वा समुद्राऽऽचार्यान्ति प्रव्रज्य ब्रह्मलोकं गतौ । ततश्च्युत्वाऽचलजीवः शत्रुघ्नः मागजन्ममोहेन मधुराऽऽग्रही

जले । अद्भुतीवस्तु त्वत्सेनापतिः कृतान्तवदनः ।

इतथ प्रभापुरेणश्रीनन्दनस्य धारणीपत्न्यां सप्त सुता जाताः । सुरनन्दः, श्रीनन्दः, सर्वसुन्दरः, जयन्तः, चमरः, जयमित्रश्च । श्रीनन्दो मासजातं सुतं राज्ये न्यस्य तैः सुतैः सह शीतिकराऽऽचार्यान्ते प्राव्राजीत । श्रीनन्दनः सिद्धः । सुरनन्दाघास्तु सप्तर्षयस्तपःश्रवत्या जद्धाचारणलब्धय आसन् । ते सप्तर्षयो मथुरां गताः प्रावृषि शैलगुहाश्रयं कृत्वा तस्थुः । यष्ठाष्टमादीनि तर्पासि तेषु । उत्पन्न्य दूरदेशेषु पारणं चक्रुश्च । भूयोऽपि तत्रैतस्य तस्थुः । तत्प्रभावाच्चमरोत्थो व्याधिस्तत्र चिक्षिपे । अन्यदा ते पारणायाऽयोऽयामहर्हस्तश्रेष्ठिगृहे प्रापुः । श्रेष्ठी सावज्ञं नत्वा दृश्यौ । केऽमी वर्षास्वपि चारिणः । पृच्छामि । यद्वा पाखण्डैर्भाषितं तलम् । तस्मिन्नेवं ध्यायति तद्वद्वा प्रतिलम्बितास्ते हुतेराचार्यस्य वसतौ जग्मुः द्युतिना सगौरवं नतास्तत्साधुभिरकालचारित्वादनताः पारणकं व्यधुः । मथुराया आगतास्तत्र च यास्याम इत्युक्तवोत्पत्य ययुः । द्युतौ तान्स्तुवति कृतावज्ञास्तस्माधवः पश्चात्तापं चक्षुरहर्हस्तश्च । अन्यदाऽहर्हस्तः कार्तिकधेतसप्तम्यां मथुरां गतैश्चैतान्यर्चित्वा सप्तर्षीभवाऽश्चमयत् । शत्रुघ्नोऽपि ज्ञातवृत्तौ मथुरां ययौ । तान्नत्वोवाच । मिथ्वा मद्गृहे गृह्यताम् । तै राजपिण्डो न कल्पत इत्युक्ते भूयो वभाण । युष्मत्प्रभवात्मन्मेहेदो दैविको रोमः शान्तः । तद्योऽक्रुहितायाऽद्यापि किञ्चित्पिष्ट पसानुग्रहपरा यूयम् । तेष्यचिरे प्रावृद्धता, तीर्थयात्रया विहरिष्यामः । मुनयो नैकत्र स्थिराः । गृहिणां गृहे गृहे त्वमार्हतं विम्वमत्र कारयेः । ततो जातु व्याधिर्न मावी । तेऽन्यत्र यद्गुः शत्रुघ्नस्तथा चक्रे । लोको नीरुग्ं जज्ञे । स च मथुरायाश्चतसृष्वपि दिक्षु सप्तर्षीणां रत्नमयीः प्रतिमाश्चक्रे ।

इतथ पैताग्रदधिपश्रेणौ रत्नपुरे रत्नरथो राजा । तस्य चन्द्रमुखीकुक्षिजा मनोरमा कन्या । कस्येयं दातव्येति मन्त्रपुरे नृपे

लक्ष्मणस्येयमर्हति नारदवचः श्रुत्वा रत्नरघुपुत्रा गोत्रवैराद् भ्रूतं ब्रूया कृत्यां विदोऽयमिति श्रुत्यानादिदिशुः । नारदस्तान्निर्घातनुत्ति-
 लक्ष्मणो जगतां प्रसन्नोऽस्मिन् । लक्ष्मणो जगतां प्रसन्नोऽस्मिन् । लक्ष्मणो जगतां प्रसन्नोऽस्मिन् । लक्ष्मणो जगतां प्रसन्नोऽस्मिन् । लक्ष्मणो जगतां प्रसन्नोऽस्मिन् ।
 एतौ श्रुत्वा समुत्पत्योपलक्ष्मणं प्राप्तत्वा पटे लिखित्वा दर्शयन् स्ववचमाचख्यौ । लक्ष्मणो जगतां प्रसन्नोऽस्मिन् । लक्ष्मणो जगतां प्रसन्नोऽस्मिन् ।
 गत्वा तं जिगाय । स च रामाय श्रीदामां लक्ष्मणाय च मनोरमां ददौ । राघवौ सर्वां चैतादृशदक्षिणश्रेणिं जित्वाऽयोध्यामीयतुः ।
 सौमित्रेः पौडशान्तःपुरवधूतहत्यामष्ट महिष्यो बभूवुः । विशल्या, रूपवती, वनमाला, कल्याणमाला, रतिमाला, जितयज्ञा, अम्-
 यवती, मनोरमा । धनवो द्वे शते सार्धे । तेष्वग्रमहिषीभवाः क्रमेण श्रीधरः, पृथिवीतिलकः, अर्जुनः, मङ्गलः, विमलः, श्रीकेशी,
 सत्यकीर्तिः, सुपार्श्वकीर्तिः । तथा रामस्य चतस्रो महादेव्यः । मैथिली, प्रभावती, रतिनिभा, श्रीदामा ।

अन्यदा ऋतुस्नाता सीता निशान्ते स्वप्ने विमानाञ्च्युतौ शरभौ मुखे विशन्तौ ददर्श । रामो व्याख्यत् । विमानाञ्च्युतौ वीरौ
 ते सुतौ भाविनौ । यत्तु शरभौ उन्नममं भूदौ । सीतोचे । धर्ममादात्म्यात्सर्वं ते क्षुभं भावि । गर्भं च दधार । प्राप्तगर्भा सा रामस्या-
 त्यन्तं प्रियाऽभूत् । सपत्न्यस्तस्यामीव्यलिवो मायया कीदृशो रावणस्तं लिखित्वा दर्शयेत्यवदत् । सीता प्राह । मया सर्वाङ्गं न दृष्टः ।
 तत्पदादेव दृष्टौ । कथं तं लिखामि ? ता उचुः । तत्पदावप्यालित्व । तद्दर्शने नः कौतुकम् । साऽपि प्रकृतिः प्रकृत्युद्देशस्य ही लिलेख ।
 तत्राऽऽगतौ रामस्ताभिर्बभापे । अद्यापीयं दशास्यस्य स्मरति । अनया लिखितौ तत्पदावप्यालित्व । रामो गम्भीरस्तदा हृष्टाऽपि
 सीतायां तथैव वधूते । सपत्न्यस्तत्सीतादोषपदं स्वैर्दासीजनैर्जने प्राकाशयन् ।

रामो वसन्ते सीतां जगौ । महेन्द्रोदयोद्यानं रन्तुं ब्रजामः । सीतोचे । मम देवतार्चनो दीहदः उद्यानभवेनानाप्नुष्येस्तं पूरय ।
 रामो देवपूजां कारयित्वा ससीतः सपरिच्छदो महेन्द्रोदयोद्यानं गतः । अत्रान्तरे सीताया दक्षिणं चक्षुरस्फुरत् । रामेण नेदं साध्वि-

त्युक्ते विधिरथापि मम रक्षोद्वीपवासात्किं न तुष्टः । त्वद्विरहदुःखादप्यधिकं किं दुःखं दातेति सीता प्राह । रामस्तामूचे । मा खेदं वह । कर्माधीने शुभाशुभेऽवश्यं भोक्तव्ये, गृहे गच्छ । देवार्चनपात्रदानादिधर्मं कुरु । सीताऽपि तथा चक्रे । पुरीवृत्तज्ञापनाधिका-
रिणो राजधानीमहचरा विजयः, शूरदेवो, मधुमान्, पिङ्गलः, शूलधरः, काश्यपः, कालः, क्षेम इत्येते रामं, नत्वा पुरो वैपमाना-
स्तस्थुः, न तु व्यद्वपयन् । राजतेजो दुःसहम् । रामस्तानूचे । श्रूत । अभयं वः । विजयो व्यङ्ग्ययत् । स्वामिन् ! अवश्यविज्ञप्यं चेन्न
विद्वप्यते तदा प्रभुर्वचितः स्यात् । विज्ञप्तं च दुःश्रवम् । देव्यां प्रवादोऽस्ति । युक्तियुक्तं श्रद्धेयम् । रावणेन हता सीता एकैव
तद्गृहे चिरमुवास ।

सीता रक्ता चिरक्ता वा संविच्या वा प्रसह्य वा । स्त्रीलोलैन दशास्येन नूनं स्याद्भोगदूयिता ॥४१॥
लोका एवं प्रवदन्ति । युक्तियुक्तं तत्प्रवादं मा सहस्व । कीर्तिं मा मलिनय । रामो दुःखात्पूर्णीभूय धैर्यं प्रपद्य महत्तरानाह । युक्तं
विज्ञप्तम् । स्त्रीमात्रार्थमयशो न सह्ये । रामो निश्चिच्छत्रो लोकमुखादपि तथैवाऽशृणोत् । गृहं गतः, पुनः सीतानिर्वादिश्रुत्यै चरा-
नादिदेश । दस्यौ च । यस्याः कृते रक्षःकुलक्षयोऽकारि तस्याः किमिदमागतम् ।

जाने महासती सीता स्त्रीलोलः स च रावणः । कुलं च मे निष्कलङ्कं हा रामः किं करोत्वसौ ॥४२॥
चरा अपि श्रुतसीतानिर्वादा रामस्य सानुजकपिण्डोराजस्य तत्तथैवाऽज्वन । लक्ष्मणः क्रुद्धः स्माह । ये हेतुभिर्दोषान्सङ्कल्प्य सतीं
सीतां दूषयन्ति तेषामेपोऽन्तर्कोऽस्मि । रामोऽप्युचे । महचैरिदिं व्यङ्ग्यि । स्वयमश्रावि । चरैः संवादः कृतः । जनोऽयं सीतास्वीकार
इव सीतात्यागे मापवादीत् । लक्ष्मणः प्रोचे । लोकगिरा सीतां मा त्यज । अबद्धमुखो लोकः सौराज्यसुस्थोऽपि राजदोषान् वक्ति ।

भूभुजां शिघ्रणीय उपेक्षणीयो वा । रामः ग्राह । सत्यमिदं, सर्वलोकविरुद्धं तु यथोद्धिना त्याज्यमेव । कृतान्तवदनं सेनान्यं मत्प्राह ।
सीतामरण्ये त्यज । लक्ष्मणः पादयोः पतित्वा नोचितमिति वदनं रुदन्तामेण नातः परं वाच्यमित्युक्तः स्वगृहं ययौ । रामः कृता-
न्तवदनमशिक्षयत् । सीतायाः सम्मेतयात्रायै रामशासनमुत्तवा सीतां रथ आ-
रोप्य प्रास्थित । दुर्निमित्तपञ्चकुनेष्वपि सीता सरलत्वादशङ्किता दूरं प्राप । गङ्गासागरमुत्तीर्य सिंहनिनादारण्ये गत्वा सेनानीं किञ्चि-
द्विन्तयंस्तस्थौ । तं सास्त्रं स्लानवस्त्रं दृष्ट्वा सीता हेतुं पप्रच्छ । सेनानीरूचे । दुर्वचं कथं वन्मि ? प्रेष्यत्वाहुःकरमकार्षम् । रामेण लो-
कगिरा भीतेन सौमित्रिनिषिद्धेनाऽपि वने त्याजिताऽस्मि । मया परतत्रेण पापेनाऽत्र त्यक्ता । स्वप्रभावाजीविष्यसि । सा मूर्च्छिता रथा-
त्पपात् । सेनानीर्पृतेतिबुद्ध्या पापमन्यो ह्योद । सीताऽपि वनवातेन संज्ञां प्राप । पुनर्मुमूर्च्छ । पुनर्धेतनां प्राप । कथंचित्सुस्थीभूता-
ऽयोष्या कियद्दूरे, रामः कुत्र तिष्ठतीति पप्रच्छ । सेनानीर्जगौ । दूरेऽयोध्या । उग्राहस्य रामस्य वार्तयाप्यलम् । सा रामभक्ता भू-
योऽमापिष्ट । रामस्य मद्वाचिकं शंसेः । परीक्षां किं नाकृयाः ? स्वकर्माणि भोक्ष्ये । त्वन्तु विवेकस्य कुलस्य चोचितं नाकार्षीः ।

तथा खलगिराऽत्याक्षीः स्वामिद्वेकपदेऽपि माम् । तथा मिथ्यादृशां वाचा मा धर्मं लिनभायितम् ॥४३॥
इत्युक्त्वा मुमूर्च्छ । उत्थाय च बजल्प । मया विना रामः कथं जीविष्यति ? रामाय स्वस्ति । लक्ष्मणस्याऽऽशिषं शंसेः । शिवास्ते
पन्थानः । गच्छ रामान्तिकम् । सेनानीस्त्वां नत्वा नूनं सतीयमिति व्यापन् कथंचिद्वले ।

॥ इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते त्रिपष्टिशलाकापुल्यचरिते मध्वबन्धे सप्तमे पर्वणि सीतापरित्यागे नामाऽष्टमः सर्गः ॥

॥ अथ नवमः सर्गः ॥

सीता भयोद्भ्रान्ता इतस्ततो भ्रमन्ती स्वं निन्दन्ती रुदती सबलन्ती समाऽऽगच्छन्महत्सैन्यं ददर्श मृत्युजीवितयोस्तुल्याशा तत्सैन्यं दृष्ट्वा नमस्कारं ध्यायन्ती निर्भयेव तस्थौ । सैनिकास्तां दृष्ट्वा केयं दिव्यरूपेति विभ्यति स्म । तत्सेनानृपः स्वरवित्तरुदितं श्रुत्वा कापीयं गुर्विणीं महासतीत्यूचे । तस्मिन्कृपालावन्तिकस्थे सभया सीता स्वं नेपथ्यमड्डौकत् । राज्ञोचे । मा भैषीः । स्वसस्तवैवाङ्गे भूषणानि तिष्ठन्तु । का त्वम् ? को निर्घृणधुर्यस्त्वां वनेऽत्याक्षीत् । ब्रूहि । त्वहुःखदुःखितोऽस्मि । तन्मञ्त्री मुमतिः सीतां जगाद । गजबाहननटपवन्धुदेवीसुतः पुण्डरीकपुरेशोऽयं वज्रजङ्घो महाहतः परनारीसहोदरो गजान्लातुमत्राऽऽगतः । कृतार्थो व्रजन् त्वहुःखदुःखितोऽग्राऽऽगात् । स्वं दुःखं वद । सीताऽपि रुदती तौ रोदयन्ती स्ववृचमुवाच । नृपः प्रत्यूचे । धर्मस्वसाऽसि । मम भामण्डलस्येव गृहे तिष्ठ । रामोऽपि लोकवादादेव त्वां तत्याज, न स्वयम् । सोऽप्यथ पश्चात्तापवान् त्वां गवेययिष्यति । सीताऽपि तदाऽऽनापितां शिपिकामारुह्य पुण्डरीकपुरं गता तदर्थिते गृहेऽन्वहं धर्मशीला तस्थौ ।

इतश्च रामसेनानीर्गत्वा रामाय सीतापरित्यागस्वरूपं तन्मूर्च्छानाचिकादिकं जगाद । रामो मूर्च्छितो लक्ष्मणेन चन्दनाम्भसा सिक्त उत्थाय विललाप । सा क सीता ? मया लोकानां वचसोऽब्यतेति । लक्ष्मण ऊचे तत्राप्ये गत्वा गवेययित्वाऽऽनीयते यावत्तद्विरहात्त्र विपद्यते । रामस्तेनैव सेनान्या खेचरैश्च सह व्योमयानेन तत्र गतः । स्वलजलक्षैलुडुमादिषु गवेययन्नपि तामदृष्ट्वा नृपं

व्याघ्रादिना भक्षितेति ध्यापन्मुक्ताशः स्वपुती ययौ । पौरैः सीता गुणग्राहं निन्दमानः प्रेतकार्यं चकार । हृदि, हृद्योरो, वाचि च

तस्य सीताऽभूत् ।

इतश्च सीताऽनङ्गलवणं मदनान्कुशं च युग्मिनौ सुतो सुपुत्रे । मुदितेन वज्रजङ्घेन कृतजन्मनामोत्सवौ तौ धात्रीभिलाल्यमानौ
ययुषाते । कलाप्रहणयोग्यौ जातौ । तदा च सिद्धार्थोत्पत्तिः सिद्धपुत्रकोऽपुत्रती विद्याबलधिपुत्र कलागमनिपुणस्त्रिसन्ध्यमपि मेर्वद्रौ
चैत्यपात्रास्वाकाशगामी भिक्षायै सीतागृहमाययौ । तया भक्तपानाद्यैः श्रद्धया भोजितः । सुखविहारं च वृष्टः । तेनाऽपि पृष्टा सीता
स्वतृचान्तं मूलाक्षगाद । सोऽष्टाङ्गनिमित्तज्ञोऽजल्पत् । किं ताम्यसि यस्या लवणाङ्कुशौ साक्षाद्रामलक्ष्मणाविव सुतौ । सीता कृताब्रह्मा
पुत्राऽप्यापनाय तं स्वगृहेऽद्यापयत् । तौ तेन सर्वाः कला ग्राहितौ दुसदामपि दुर्जयौ जातौ । यौवनं च प्रपन्नौ । वज्रजङ्घः शशिचूला
स्तां पुत्रीमन्याद्य द्वात्रिंशत् कन्या लवणेनोद्धाहयति स्म । अङ्कुशाय तु पृथ्वीपुत्रपतेः पृथोः कनकमालां कन्यां ययाचे । सोऽञ्जातवंश-
त्वात्तस्मै न ददौ । वज्रजङ्घोऽभ्येयेणयत् । पृथुगृहं व्याघ्रयं नृपं युद्धे बद्धाऽग्रहीच्च । पृथुः साहाय्यार्थं स्वमित्रं पोटनेशमाह्वयति स्म ।
वज्रजङ्घेनाऽऽहूतेषु स्वपुत्रेषु वार्यमाणावपि लवणाङ्कुशौ सहेयतुः । युद्धे वज्रजङ्घसैन्ये भग्ने मातुलचमूभङ्गकृद्दौ लवणाङ्कुशविधावताम् ।
पृथौ ससैन्ये भग्ने तौ स्मेरावूचतुः । भो ज्ञातवंशा ! अज्ञातवंशाभ्यामावाम्यां कथं पलायन्ते । पृथुर्वलित्वा विक्रमेण ज्ञातो वंश इत्यु-
क्त्वाऽङ्कुशाय तां कन्यां ददौ । वज्रजङ्घः सैन्यं निवेदय तत्र तस्थौ । आयातो नारदो वज्रजङ्घेन सत्कृत्य निषण्णेषु राजसु प्रोचे ।
पृथुऽङ्कुशाय स्वां कन्यां दास्यति । तदस्य ग्रीत्यै लवणाङ्कुशयोर्वंशमाख्याहि । नारदः स्मितोचे । कोऽनयोर्वंशं न वेद । यस्य ऋषभ-
ध्वज उत्पत्तिकन्दः । यद्वंशे भरताद्याद्यक्रिणः प्रथितारः । अनयोस्तातौ रामलक्ष्मणौ को न वेद ? गर्भस्थयोरप्यनयोर्लोकोक्तप्रवादाद्रा-

मेण सीता त्यक्ता । अङ्कुशः स्मित्वाऽऽह । ब्रह्मन् ! सीतां वने त्यजता रामेण साधु न चक्रे । अपवादेहेतवो हि विचित्राः । लवणो-
ऽपृच्छत् । ॥ पुरी कियति दूरे यत्र सानुजो मत्तातः । मुनिराह । साऽयोध्या इतः पृथगधिकं योजनशतम् । लवणो वज्रजङ्घं जगाद ।
तत्र गत्वा रामलक्ष्मणौ दिदृक्षवहे । स तद्वाचं स्वीकृत्याङ्कुशं कनकमालया पर्यणाययत् । लवणाङ्कुशौ वज्रजङ्घपृथुयुतौ बहून्देशान्सा-
धयन्तौ लोकाश्चपुरे कुचेरफान्तनृपं, लम्पाकेव्येकर्णं, विजयस्थल्यां आतृशताभिधं जिग्यते । गङ्गासुतीर्य कैलाशस्योत्तरां दिशं प्राप्ता
नन्दचारुणां देशानां जयं चक्रतुः । रुक्मकुंतलादीन्भूपान्जयन्तौ सिन्धोः परकुलं प्रापतुः । तत्राऽऽर्याऽनार्यान्पुणान्साधयामासतुः । एवं
पहुदेशेभराङ्गित्वा निवृत्य पुण्डरीकपुरं ययतुः । अहो धन्यो वज्रजङ्घो, यदियौ जामेयावीदृशावितजस्यद्भिः पौरैर्वीक्ष्यमाणौ स्वगृहं
गत्वा मातुः पादौ नेमतुः । रामलक्ष्मणसमौ भूयास्तमिति सीताऽऽशिषं ददौ ।

तौ वज्रजङ्घमूचतुः । मातुल ! त्वयाऽऽवयोरयोध्यायां गमनं मेने, तत्संप्रत्यनुतिष्ठ । लम्पाकरुक्मकालाम्बुकुन्तलाद्या आज्ञाप्यन्ताम् ।
प्रयाणभग्भा वाधन्ताम् । दिशः सैन्यैश्छाद्यन्ताम् । जननीत्यक्तुर्विक्रमो वीक्ष्यः । सीता रुदती सगद्गदं जगाद । वत्सौ ! केयमन-
र्थेच्छा । युवयोः पितृपितृव्यौ श्रूणामपि दुर्जयौ त्रैलोक्यकष्टकान्तकौ यदि वां तातं द्रष्टुमुत्कण्ठा तद्विनीतीभूय यातम् । तावूचाते ।
त्वत्प्राजिनि द्विपरपदप्राप्ते कथं विनयः । तव पुत्रावाभायाताविति तस्य पुरः स्वयं गत्वा हीकरं वचो वदामः । युद्धाह्वानं तु तात-
स्याऽप्यानन्दकं कुलद्वययशस्करं युज्यते । इत्युत्त्वा तौ महासन्त्वौ महासैन्यौ सीतायां रुदत्यामप्ययोध्यां प्रति प्रतस्थाते । कुठारकुहा-
लमृतां नृणां दशसहस्राणि पथि वृक्षादिच्छित्त्वा समां ह्मां व्यधुः । तौ युयुत्सु उपायोऽयं स्थितौ । राघवौ वैरिबलं श्रुत्वा विस्मितौ
स्मितौ च जातौ । सौमित्रिः प्राह । धर्मपर्वोऽमी । सरामः सुग्रीवादिद्वृतः सौमित्रिर्गुदे चचाल ।

इतश्च मामण्डलो नारदाच्छ्रुत्वा पुण्डरीकपुरं ययौ । सीता रुदती प्राह । आतर्भां रामस्तत्याज । मन्थागमसहिष्णू त्वज्जामेयौ तदुधे गतौ । भामण्डलः प्राह । रामो रभसा त्वस्यागं चक्रे । द्वितीयं तु पुत्रयोर्वधं मा कार्षीति । तौ सुतावविदन् राघवो यावन्न हन्ति, उत्तिष्ठ तावत्तत्र द्रुतं गच्छावः । भामण्डलः सीतां विमानमधिरोष्य तयोः सैन्यं ययौ । तौ सीतां नत्वा सीताऽऽख्यातं मातुलं भामण्डलं नेमतुः । स तौ मृदुर्धन शुम्भित्वाऽङ्गमारेष्य सपुलकतनुः सगद्गदमूचे । भस्त्रसा पुरा वीरपत्नी सम्पति तु युवाम्यां वीरसूत-भूत । युवां वीरसुतौ वीरौ च । तथाऽपि पितृपितृव्याभ्यां रणं मा कृयाथाम् । रावणान्तकाभ्यां युद्धं किमारेभे । तावूचतुः । मातुल ! अस्मदभ्यावत्कातरं वचो वदसि । तातयोः कोऽपि न मल्ल इति जानीवः । युद्धं त्यक्त्वा तयोरेव कथं द्वियं जनयावः । तयोरेवं ब्रुवाणयोरेव सैन्यानां रामसैन्यैः सह युद्धं प्रवृत्ते । सुग्रीवाद्यैः खेचैरनयोर्भूचरं सैन्यं माऽयानीति भामण्डलो युधि ययौ । तावपि कुमारौ सरोमाञ्चौ युद्धायोत्तस्थौ । सुग्रीवाद्या निःशंकं युध्यमाना भामण्डलं युधि दृष्ट्वा काचिमाविति ध्रञ्चुः । तस्माद्रामपुत्राविति विज्ञाय गत्वा सीतां नत्वा पुरो ध्रुवि निषेदुः ।

इतश्च लवणाकुशौ यत्र यत्र भ्रेमतुस्तत्र रथी, सादी, निषादी वा धृताऽस्तौ न तस्थौ । एवं रामसैन्यं हतविद्रुतं कृत्वा केनाऽप्यस्त्वलितौ रामं लक्ष्मणं चैषतुः । राघवौ तौ दृष्ट्वा मिथःश्रोचतुः कावेतावभिरामौ ? मनो निसर्गात्स्निहति । बलाद् द्रुहति । किमाग्नेष्टुं योर्घायितुं वा उद्यच्छावः । इति व्याहारिणं रथस्थं रामं रथी लवणोऽङ्कुशश्च लक्ष्मणमुवाच । अहं युद्धश्रद्दालुर्जगदजयस्य दशास्यसाऽपि जेतारं दिष्टया त्वां चिरादद्राक्षम् । तव युद्धश्रद्दा रावणेनाऽपि नापूर्यत । अहं पूरयिष्यामि । त्वं च मे पूरयिष्यसी-त्युक्त्वा चत्वरोऽपि स्वं स्वं धनुरास्फालयामासुः । कृतान्तः सारथी रामस्थं, वज्रजहन्नृपो लवणरथमभ्यर्दौकयताम् । विराधो लक्ष्म-

णरयं, पृथुरदुशरयं, मिथोऽभ्यभित्रीणं चक्रते । ते चत्वारः सारथयो रथाश्वतुरं श्रमयामासुः । ते चत्वारो वीरा विविधं प्रजहुः ।
लवणादुशो श्रातसम्बन्धो सापेक्षं युयुधते । राघवौ त्वक्षानाश्रितेक्षौ । रामो विविधैराशुधैर्घुष्या युद्धाऽन्तेच्छुः कृतान्तवदनं प्राह ।
रथं प्रतिरिपु बाहय । स ऊचे । खिन्ना हयाः । सर्वाङ्गं विशिलैर्विद्धाः । कशाहता अपि न त्वरन्ते । मुशलरत्नं कणकण्डनार्हं बभूव ।
हलरत्नं भूपाटनोचितमासीत् । देवताश्रितानां वैरिष्यकृतां सेपामेवाज्झाणां कैयं दद्या । एवं लक्ष्मणस्याप्यङ्कुशं प्रति मोघास्त्रताऽ-
भूत् । अङ्कुशेन सौमित्रिरुसि चाणहतो मुमुच्छ । विराघः प्रत्ययोध्यं रथमचालयत् । प्राप्तसंज्ञो लक्ष्मणः प्राह । विराघ ! किं नवम-
कार्पीः । रामभ्रातुरनुचितमिदम् । अभ्यरि रथं नय । चक्रेण तच्छिरश्छिनत्ति । तथा कृते सौमित्रिरङ्कुशाय चक्रं मुमोच । अङ्कुशलव-
णाम्यामरैर्हतं न प्रत्यहन्यत । तबक्रमागत्याऽङ्कुशस्य प्रदक्षिणां कृत्वा लक्ष्मणहस्तेऽगात् । भूयोऽपि मुक्तं तथैव लक्ष्मणहस्तं मेजे ।
राघवौ विपण्णौ दृश्यतुः । किमेतौ बलहरी, नावाम् ?

अत्राञ्जरे नारदः सिद्धार्थेन सहाऽऽगत्य खिन्नौ राघवाबुवाच । हर्षपदे वां किं खेदः । पुत्रात्पराजयो वंशोद्योतनाय । सीता-
कुक्षिजौ त्वत्पुत्राविमौ युद्धव्याजेन त्वां द्रष्टुमागतौ । चक्रं यन्न प्रबभूव तदभिज्ञानम् । पुरा हि भारतं चक्रं बाहुचलौ मुधाऽभूत् ।
नारदेन सीतात्यागादारम्य सर्वस्मिन्वृत्तान्त उक्ते रामो विस्मयग्रीडाहर्षखेदाकुलो मुमुच्छ । लब्धसंज्ञः सलक्ष्मणः सुतयोरन्तिकं
ययो । तावपि विनीतौ त्यक्तासौ तयोः पादेषु पेततुः । रामस्तावाऽऽश्लिष्याङ्कुमारोप्य शोकस्नेहाकुलो रुरोद । लक्ष्मणोऽपि रामा-
श्रान्तौ निजाङ्गमारोप्य मूर्धनि चुम्बन्नुदयुः परिरेभे । शत्रुघ्नोऽपि तौ पादपतितावालिलिङ्ग । सर्वे भूपा मृमुदिरे । सीतासुतयोर्विक्रमं
पित्रा सद्गमं च दृष्ट्वा हृष्टा विमानेन पुण्डरीकपुरं गता मामण्डलाऽऽख्यातो वज्रवह्नौऽपि नमन्तामेणोचे । मामण्डलतुल्योऽसि । यः

पुत्रावयवर्धयः । इत्युक्त्वा सलक्ष्मणो रामोऽर्धासनोपविष्टाभ्यां सुताभ्यां सह पुष्पकारुढः पुरीं विवेश । गृहं गतो मंहामहमकारयत् ।

अथ सौमित्रिकपीशुलङ्केशश्रीशैलान्नदाद्याः सम्भूय रामं न्यक्षयन् । परदेशस्था देवी सुताभ्यां विभुक्ता दुःखेन तिष्ठति । यथा-
दिशसि तदद्याऽऽनयामः । पतिपुत्रोज्झता विपत्स्यते । रामः किञ्चिद्विचिन्त्योचे । लोकापवादो बली । जानेऽहं सती सीता । लोक-
समर्थं दिव्यशुद्धा तथा पुनर्गृहवासोऽस्तु । तेऽप्येवमस्त्वित्युक्त्वा पुर्यां बहिः समञ्चान्विशालान्मण्डपानकारयत् । तत्र खेचरा-
भूचराश्च भूयाः पौराऽमात्याद्याश्चोपाविशन् । रामाज्ञया सुग्रीवो गत्वा नत्वा सीताभूचे । देवि ! त्वदर्थं रामेण पुष्पकं प्रैषि । इदमा-
रुह्य समान्तिकमेहि । साप्युचे । दुःखदायिना किं रामेण ? स प्राह । मा कुपः । रामस्तव शुद्धयै सपौरुषो मञ्चारुढोऽस्ति । सीता
शुद्धिकांक्षिणी अयोध्यायां पुष्पकेनाऽजात्य महेन्द्रोदयोद्याने उत्तीर्णा लक्ष्मणेन दत्तार्था नृपैरपि च नेमे । सौमित्रिः पुरो निपद्य नृपैः
सममाह । स्वां पुरीं वेदम व पवित्रय । सीतोचे । प्राप्तशुद्धिः प्रवेक्ष्यामि । रामस्तां सीतां(स)सन्धां श्रुत्वा तत्रैतैवमूचे । शुद्धये दिव्यं
कुरु । सोचे । विज्ञोऽसि । दण्डं कृत्वा परीक्षां कुरुये । रामो विलक्षः प्राह । जाने नास्ति ते दोषः । लोकप्रवादोत्तराणामेदमुच्यते ।
सीता जगौ । मया दिव्यपञ्चकं स्वीचक्रे । वक्षौ विद्यामि । तण्डुलान्मक्षयामि । तुलामधिगोहामि । तप्तं कोशं विद्यामि । जिह्वाया फालं
गृह्णामि । यद् किं ते रोचते । अत्रान्तरे नभस्यो नारदः सिद्धार्थश्च सर्वो लोकश्च तुमुलं निवार्याऽभायत । भो भो राघव ! सीता
सती सती, मा विकल्पं कार्षीः । रामः प्रोचे । भो लोका युष्माकं काऽपि न मर्यादा । युष्माभिरेव पुरा दूषिता । अधुना कथं शील-
वती । भूयोऽपि दोषं गृह्णतां वः काऽप्यर्गला नास्ति । ततः प्रत्ययाय सीता ज्वलितेऽग्नौ विशतु । इत्युक्त्वा पुरुषद्वयदम्नं हस्तशत-
त्रयं गतं खानयित्वा चन्दनेन्धनैरपूरयत् । अत्रान्तरे वैताढ्योचरेथेणौ हरिविक्रमनृपात्मजौ जयभूषण ऊढाष्टशतकन्यः किरणमण्डलौ

गरयं, पुरुरङ्कुशरयं, मियोऽभ्यमित्रीणं चक्रते । ते चत्वारः सारथयो रथांश्चतुरं अमयासासुः । ते चत्वारो वीरा विविधं प्रजहृः । लवणादुगो नातसम्बन्धौ सापेक्षं युयुथाते । राघवौ त्वद्धानात्रिपेक्षौ । रामो विविधैरायुर्धैर्युष्वा युद्धाऽन्तेच्छुः कृतान्तवदनं प्राह । रयं प्रतिरिपु वाहय । स ऊचे । स्वित्रा ह्याः । सर्वाङ्गं विशिखैर्विद्धाः । कञ्जाहता अपि न स्वरन्ते । मुशलरत्नं कणकण्डनाहं बभूव । इतरत्नं भूपाटनोचितमासीत् । देवताश्रितानां वैरिष्यकृतां तेषामेवाऽस्त्राणां केयं दद्या । एवं लक्ष्मणस्याप्यङ्कुशं प्रति मोघास्त्रताऽभूत् । अङ्कुशेन सौमित्रिरुसि चाणहते मुमुञ्छ । विराधः प्रत्ययोष्यं रथमचालयत् । प्राप्तसंज्ञो लक्ष्मणः प्राह । विराध ! किं नवम-
कार्पीः । रामप्रातुरनुचितमिदम् । अभ्यरि रयं नय । चक्रेण तच्छिरश्छिनद्मि । तथा कृते सौमित्रिरङ्कुशाय चक्रं मुमोच । अङ्कुशलव-
णाभ्यामरैर्हृतं न प्रत्यहन्त्यत । तच्चक्रमागत्याऽङ्कुशस्य प्रदक्षिणां कृत्वा लक्ष्मणहस्तेऽगात् । भूयोऽपि मुक्तं तथैव लक्ष्मणहस्तं मेजे । राघवौ विपण्णौ द्रव्यतुः । किमेतौ बलहरी, नावाम् ?

अत्राऽन्तरे नारदः सिद्धार्धेन सहाऽऽगत्य स्विन्नौ राघवाबुवाच । हर्षपदे वां किं खेदः । पुत्रात्पराजयो वंशोद्योतनाय । सीता-
कृद्विजौ त्वत्पुत्राविमौ युद्धव्याजेन त्वां द्रष्टुमागतौ । चक्रं यन्न प्रबभूव तदभिज्ञानम् । पुरा हि भारतं चक्रं बाहुबलौ मुधाऽभूत् । नारेदेन सीतात्यागादारम्य सर्वस्मिन्मृचान्त उक्ते रामो विस्मयव्रीडाहर्षखेदाकुलो मुमुञ्छ । लब्धसंज्ञः सलक्ष्मणः सुतयोरन्तिकं ययौ । तावपि विनीतौ त्यक्तास्रौ तयोः पादेषु पेततुः । रामस्तावाऽऽश्लिष्याङ्कमारोप्य शोकस्नेहाकुलो रुरीद । लक्ष्मणोऽपि रामा-
ङ्गाक्षौ निवाङ्कमतोप्य मूर्धनि चुम्बन्नुदयुः परिरेमे । अशुभोऽपि तौ पादपतितावालिलिङ्ग । सर्वे भूया युयुदिरे । सीतासुतयोर्विक्रमं पित्रा सङ्गमं च दृष्ट्वा इष्टा विमानेन पुण्डरीकपुरं गता मामण्डलाऽऽख्यातो बज्रबद्धोऽपि नमन्यामेणोचे । मामण्डलतुल्योऽसि । यः

पुत्रावर्ययः । इत्युक्त्वा सलक्ष्मणो रामोऽर्घासिनोपविष्टाभ्यां सुताभ्यां सह पुष्पकारूढः पुरीं विवेश । गृहं गतो महामहमकारयत् ।

अयं सौमित्रिकपीशलेद्वेशश्रीशैलान्नदाद्याः सम्भूय रामं व्यज्ञपयन् । परदेशस्था देवी सुताभ्यां विद्युक्ता दुःखेन विप्रति । यद्यादिशसि तदद्याऽऽनयामः । पवित्रोद्भिन्नता विपत्स्यते । रामः किञ्चिद्विचिन्त्योचे । लोकापवादो बली । जानेऽहं सती सीता । लोकसमर्थं दिव्यशुद्ध्या तया पुनर्गृहवासोऽस्तु । तेऽप्येवमस्तिवस्तुबत्त्वा पुर्यां बहिः समञ्चान्विशालान्मण्डपानकारयत् । तत्र खेचराभूतराद्य भूपाः पौराऽमात्याद्याधोपाविशन् । रामाज्ञया सुग्रीवो गत्वा नत्वा सीतामूचे । देवि ! त्वदर्थं रामेण पुष्पकं त्रैपि । इदमाहस रामान्तिकमेहि । साप्यूचे । दुःखदायिना किं रामेण ? स प्राह । मा कुपः । रामस्तव शुद्धयै सपौरुषो मञ्जुहोऽस्ति । सीता शुद्धिकांक्षिणी अयोध्यायां पुष्पकैनाऽऽगत्य महेन्द्रोदयोद्याने उत्तीर्णा लक्ष्मणेन दत्तार्घां नृपैरपि च नेमे । सौमित्रिः पुरो निषद्य नृपैः सममाह । ह्यं पुरीं वैष्णव च पविशय । सीतोचे । प्राप्तशुद्धिः प्रवेक्ष्यामि । रामस्तां सीतां(स)सन्धां श्रुत्वा तत्रैवैवमूचे । शुद्धये दिव्यं कुरु । सीते । विज्ञोऽस्ति । दण्डं कृत्या परीक्षां कुरुपे । रामो विलशः प्राह । जाने नास्ति ते दोषः । लोकप्रवादोच्चारणयेदमुच्यते । सीता जगौ । मया दिव्यपञ्चकं स्वीचक्रे । बहौ विज्ञामि । तण्डुलान्भक्षयामि । तुलामधिरोहामि । तप्तं कोशं पिबामि । जिह्वया फालं गृह्णामि । वद किं ते रोचते । अत्रान्तरे नमस्यो नारदः सिद्धार्थश्च सर्वो लोकश्च तुमुलं निवार्याऽभाषत । भो भो राघव ! सीता सती सती, मा विकल्पं कार्षीः । रामः प्रोचे । भो लोका शुष्माकं काऽपि न मर्यादा । शुष्माभिरेव पुरा दूषिता । अधुना कथं शीलवती । भूयोऽपि दोषं गृह्णतां वः काऽप्यर्गला नास्ति । ततः प्रत्ययाय सीता ज्वलितेऽग्नौ विशतु । इत्युक्त्वा पुरुषद्वयद्वयं हस्तशतत्रयं गतं खानयित्वा चन्दनेनैरपूरयत् । अत्रान्तरे वैताढ्योत्तरश्रेणौ हरिविक्रमनृपात्मजौ जयभूषण उदाष्टशतकन्यः किरणमण्डलां

पत्नीं मातुलमुवहेमशिवेन सुतां निर्वास्य प्रववाज । सा च मृत्वा विद्युद्दंष्ट्रा राक्षसी बभूव । तदा च जयभूषणोऽयोध्याया बहिः
प्रतिमास्तस्या कृतोपसर्गः केवली जज्ञे । तवेन्द्राद्याः समागताः । इन्द्रो देवेभ्यो ज्ञातसीतावृचस्तत्सान्निध्याय पश्यनीकेशमादिश्य
स्वयं तस्यैर्ग्रनिमहं चकार । रामो ज्वालाकरालं तं गतं प्रेक्ष्य दृष्टौ । अहो किमिदं मेऽत्यन्तविषममुपस्थितम् । दिव्यस्य हि
विषमा गतिः ।

मया सहाऽस्या निर्यासो हरणं रावणेन च । बने त्यागो मया मृत्योऽप्येतच्च मत्कृतम् ॥४४॥
सीतोपाग्रि स्थित्वा सर्वज्ञं स्मृत्वा हे लोकपालाः ! लोकाश्च मृणुत । यद्यहं रामादन्यमभ्यर्त्तयंस्तदग्निर्देहतु, अन्यथा वारीवास्त्विति
सत्यापनां विषाय स्मृतनमस्कारा क्षम्यां ददौ । यद्विधिष्यातः । गर्तः स्वच्छाम्बुपूर्णो वापीत्वं प्राप । सीताजलान्तः पद्मोपरि सिंहा-
उत्पत्य त्वं ययुः । भूचरा महासति ! पाहि पाहीत्पूयुः । सीताऽपि तदुचीर्णं जलं पाणिभ्यां पस्पर्श । वापीदमं चाभूत् । सा वापी
कुमुदपद्माद्यैर्निस्तरा रममाणंहता मृत्तृगीतिबन्धुराऽऽस्फलद्वीचिनिचयमणिसोपाना तनोपलैर्वद्धोभयतटा बभूव । नारदाद्याः सीता-
शीलस्थापिनः ते ननृतुः । सुराः सीतोपरि पुष्पवृष्टिं न्ययुः । लोके अहो सीतायाः शीलमिति प्रथोपोऽभूत् । लवणाङ्कुशौ हृष्टौ तर-
न्तौ सीतासमीपं प्राप्तुः । सीतया तौ मूर्द्धन्याघ्राय पार्श्वयोरुपवेष्टितौ । लक्ष्मणश्चतुर्भुजमण्डललङ्घकपीशाद्याः सभक्तयो गत्वा तां
नेमुः । रामः पश्चात्तापप्रपूर्णः सीतामेत्य कृताञ्जलिरूचे । लोकपवादात्पक्ताऽसि । तत्क्षमस्व । श्वापदोऽग्रेऽप्यरण्ये त्यक्ता यदजीवः,
नदप्येकं दिव्यमासीत्तज्जासिपम् । सर्वं धान्त्वा पुष्पकमध्यास्य स्ववेदैर्माहि सीताऽप्यूचे । तव लोकस्य च न दोषः, किन्तु मत्प्राक्-

कर्मणा, तदुच्छित्ये प्रमज्जिप्यामि । इत्युबत्वा मुष्टिना केदालुत्वन्य रामस्यार्पयत् । रामे मूर्च्छिते सीता जयभूषणकेवलिनः पार्श्वे गत्वा दीपार्णं जग्राह । सुप्रमाणगिनीपस्त्रिच्छदे चाऽभूत् ।

॥ इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते त्रिपटीशलाकापुस्तकचरिते गद्यबन्धे सप्तमे पर्वणि सीताशुद्धिब्रतग्रहणो नाम नवमः सर्गः ॥

॥ अथ दशमः सर्गः ॥

अथ चन्दनसिक्तो लब्धसंज्ञो रामः प्रोवाच । क सीता देवी ? ओ भूचराः ! खेचराः ! यदि जिजीविषवस्तत्तां लुञ्चितकेशा-
मपि दर्शयत् । वत्स ! वत्स ! सौमित्रे ! तूणौ तूणौ, धनुः धनुः, मयि द्रुस्थिते यदभी उदासीना, इत्युक्त्वा धनुर्गुह्यन्तं तं नत्वा लक्ष्म-
णोऽगदत् । आर्य ! आर्य ! किमिदम् । लोकोऽयं त्वद्दासः । सीता दीक्षां ललौ । एहि सुनेः केवलमहिमां कुर्मः । तत्र सीतासम्ब-
ताऽस्ते । रामः प्रकृतिमालम्ब्योचे । साधु साधु मत्प्रिया व्रतं जग्राह । तत्र सपरिवारो गत्वा देवनां भुत्वा भव्योऽहमभव्यो वेति
यप्रच्छ । केवल्यारूप्यत् । चरमदेहोऽसि । रामः पुनः पुनः पप्रच्छ । मोक्षो दीक्षया । सा च सर्वत्यागेन । लक्ष्मणस्तु मम दुस्त्यजः । मुनिः
प्राह । बलसम्पदो सुत्त्वान्ते त्यक्तसङ्गः प्रव्रज्य शिवं प्राप्स्यसि । विभीषणोऽप्राधीव । रावणः केन कर्मणा सीतां जहार, लक्ष्मणस्तं
चाऽहन् ? कुतश्च सुग्रीवभामण्डलौ लवणाङ्गुलावहं च राघवे भक्ता इति । मुनिः प्राह । अत्र दक्षिणभरताधे क्षेमपुरे नयदत्तवणिजः

सुतो धनदत्तचसुदत्तायभूताम् । तयोर्मित्रं याज्ञवल्क्यो द्विजः । तथा तत्र पुरे सागरदत्तो वणिक् । तत्सुतो गणधरः । सुता गुणवती । सा सागरदत्तेन नयदत्तात्मजाय धनदत्ताय दत्ता । मात्रा तु तत्रत्याय श्रीकान्तायाऽऽद्यायाऽर्थलोभाच्छत्रं दत्ता । याज्ञवल्क्यस्तु तज्जगत्वा स्वामिप्रयोराचख्यौ । वसुदत्तो गत्वा निशि श्रीकान्तं जघान । श्रीकान्तोऽपि च तं खड्गेन निपातितवान् । द्वावपि विन्ध्या-
टव्यां मृगौ जातौ । गुणवत्यप्यनर्दय मृत्वा तत्र मृगी बभूव । तौ तस्याः कृते शुद्धा मम्रतुः । एवं मिथो वरेण बहुभवं त्रेमतुः ।

धनदत्तोऽपि स्वभ्रातृवधातोऽष्टन् क्षुधितो निशि साधून् दृष्ट्वा भोजनं ययाचे । तैः प्रवोधितः आद्वीभूय सौधमे सुरोऽभूत् । च्युत्वा महापुरे पद्मरुचिः श्रेष्ठी परमः श्रावकोऽजनि । सोऽज्यदा गोकुलं मच्छन्नभारुहः पथि पतितं सुमूर्धं जरद्भवं दृष्ट्वाऽश्वा-
दयरुत तस्य कर्णमूले नमस्कृष्टान्ददौ । स जरद्भवो मृत्वा तत्र वृषभध्वजो राजाऽभूत् । जरद्भवमृत्स्थानदर्शनाज्ञातजातिस्मृतिस्तत्र चैरयमकारयत् । तत्र चैकत्र मित्रौ सुमूर्धं जरद्भवं तत्कर्णान्ते नमस्कारदं नरं तदन्विके च तदीयं सपर्याणिमश्वं लेखयामास । तत्र चारखकानादिशत् । य इदं चित्रं विदन्नुदीक्षित स मम ज्ञाप्यः । अन्यदा स श्रेष्ठी तच्चित्रमुदीक्ष्यमाणो विस्मितस्त्वे राक्षे ज्ञापितः । रागा पृष्टो मदृष्टान्तोऽयं केनाऽपि लेखित इत्युचे । राजा विनयाव्रत्वा स्वं जरद्भवमजिह्वयत् । त्वं गुरुस्त्वं दैवतमित्युक्त्वा श्रेष्ठिना सह श्रावकत्वं पालयन् राज्यमभुक्त । ततस्तौ मृत्वा ईशाने सुरो जातौ । पद्मरुचिश्च्युत्वा वैताढ्ये नयनानन्दो राजा भूत्वा प्रव्रज्य माहेन्द्रे देवोऽजनि । ततश्च्युत्वा प्राग्निदेहेषु क्षेमापुर्यां श्रीचन्द्रो नाम राजा समाधिगुप्तैरन्ते प्रव्रज्य ब्रह्मलोकेन्द्रोऽजनि । ततश्च्युतो बलमद्रोऽप्यम् । जरद्भवजीवस्त्वयं क्रमात्सुग्रीवो जज्ञे ।

श्रीकान्तजीवो भ्रान्त्या मृणालकंदपचने शंसुर्नृपो बभूव । वसुदत्तजीवस्तु भ्रान्त्या तस्यैव नृपस्य श्रीभूतिः पुरोधाः । गुणवती-

ईषो ग्रान्ता गन्तुना वेगवती जज्ञे । मा यौवनस्या प्रतिमास्यं गुदार्धनर्षि वर्नैर्वन्द्यमानं दृष्ट्वा सोपहासं जगौ ।
अहो सागुरयं दृष्टः पुरा मीढन्महेलग्ना । सान्नेन प्रेषिताऽन्यत्र तं बन्दध्वं कथं जनाः ॥४५॥

नोदम्बन्तुल्या विपरिपतः । यत्नैरुपोषणापूर्वं तं साधुं विप्लावयितुमारभे । साधुः कलङ्कापगमं यावन्न पारयिष्यामीत्यभ्यप्रहीत् ।
तलो वेगवतीमुरं देवतारोषान्दृष्टम् । पित्रा शतयुत्वेन मत्सित्वा भीता सुनेः पुरो लोकसमयसुवाच । निर्दोषोऽसि । मयाऽलीको
रोषो दत्तः । दमस्वेति । लोको भूयस्यं सायुमानर्च । सा उल्लाया श्राविका जाता । शुम्भुनृपस्तां ययाचे । श्रीभूतिस्तु तस्मै मि-
न्यादने तां न ददौ । शुम्भः श्रीभूतिं हत्वा यलात्तां युयुजे । भवान्तरे ते वयाय भूयासमिति सा शशाप । तेनाऽपि मुक्ता हरि-
कान्ताधिकावै प्रमज्ज्य मल्ललोकं गता । ततश्च्युत्वा शंभुजीवरावणस्य मृत्यवे निदानवशात्सीता बभूव । शुम्भुर्भवं भ्रान्त्वा प्रभास-
दिज्जोऽभूत् । विजयसेनैषः प्रमज्ज्य कनकप्रभसेचरनृषदिदर्शनात्कृतनिदानः तृतीये कल्पे गत्वा च्युत्वा राजणोऽभूत् । यस्तु धनदत्त-
पगुदचमित्रं यागुपवक्यो स मयं भ्रान्त्वा त्वं विभीषणोऽभूः ।

श्रीभूतिस्तु राक्षा इतो द्यां ययौ । द्युतः सुप्रतिष्ठपुरे यसुः खेचरो जज्ञे । स पुडरीके विजये त्रिशुवनानन्दचक्रिणः सुतामनङ्ग-
गुन्दरीं जहार । चक्रिन्नेषितेविषाधैर्युद्धाऽऽकुलस्य तस्य विमानात्सा निकुञ्जे पपात । वसुस्तु तत्प्राप्त्यै कृतनिदानः प्रव्रज्य स्वर्गं ययौ ।
च्युत्वा लक्ष्मणोऽयम् । साऽप्यनङ्गसुन्दरीं वनस्या तपः कृत्वान्ते कृतानश्नाऽज्जगरेण ग्रस्ता द्वितीये कल्पे देवी । ततश्च्युत्वा विश-
ल्याऽभूत् । यस्तु गुणवतीप्राता गुणघरः स भ्रान्तमवो राजपुत्रः कुण्डलमण्डितो भूत्वा श्राद्धतां प्रपाल्य भामण्डलोऽभूत् ।

इतश्च काकन्द्यां वसुनन्दसुनन्दनौ दिज्जौ । मासोपवासिने शुनये दानं दत्त्वा उचरकुरुषु युगिनी, सौधर्मे देवौ, ततश्च काकन्द्यां

सुतौ धनदत्तवसुदत्तायभूताम् । तयोर्मित्रं यावद्वल्क्यो द्विजः । तथा तत्र पुरे सागरदत्तो वणिक् । तत्सुतो गणधरः । सुता गुणवती । सा सागरदत्तेन नयदत्तात्मजाय धनदत्ताय दत्ता । मात्रा तु तत्रत्याय श्रीकान्तायाऽऽख्यायाऽर्थलोमाच्छत्रं दत्ता । याज्ञवल्क्यस्तु तज्ज्ञात्वा स्वमित्रयोराचख्यौ । वसुदत्तो गत्वा निशि श्रीकान्तं जयान । श्रीकान्तोऽपि च तं खड्गेन निपातितवान् । द्वावपि विन्ध्या-
टव्यां मृगौ जातौ । गुणवत्यप्यनर्हव मृत्वा तत्र मृगी बभूव । तौ तस्याः कृते युद्धा मम्रतुः । एवं मिथो वैरेण बहुभवं भ्रेमतुः ।

धनदत्तोऽपि साभ्रावृषातोऽनृक्षुधितो निशि साधून्दृष्ट्वा भोजनं पयाचे । तैः प्रबोधितः आद्रीभूय सौधर्मं सुरोऽभूत् । च्युत्वा महापुरे पद्मरुचिः श्रेष्ठी परमः भ्रावकोऽजनि । सोऽन्यदा गोकुलं गच्छन्नश्वारूढः पथि पतितं सुमूर्धं जरद्रवं दृष्ट्वाऽधा-
दवरुह्य तस्य कर्णमूले नमस्कृरानन्दौ । स जरद्रवो मृत्वा तत्र वृषमध्वजो राजाऽभूत् । जरद्रवमृत्विस्थानदर्शनाज्जातजातिस्मृतिस्तत्र चैत्यमकारयत् । तत्र चैकत्र भित्तौ सुमूर्धं जरद्रवं तत्कर्णान्ते नमस्कारदं नरं तदन्तिके च तदीयं सपर्याणमश्वं लेखयामास । तत्र चारुशकानादिशत् । य इदं चित्रं विदन्नुदीक्षित स मम ज्ञाप्यः । अन्यदा स श्रेष्ठी तच्चित्रमृदीक्ष्यमाणो विस्मितस्तै राज्ञे ज्ञापितः । राज्ञा पृष्टो मद्बृहत्तान्तोऽयं केनाऽपि लेखित इत्युच्ये । राजा विनयान्नत्वा स्वं जरद्रवमजिज्ञपत् । त्वं गुरुस्त्वं दैवतमित्युक्त्वा श्रेष्ठिना सह भ्रावकत्वं पालयन् राज्यमश्रुक्त । ततस्तौ मृत्वा ईश्वराने सुरौ जातौ । पद्मरुचिश्च्युत्वा चैतादृशे नयनानन्दो राजा भूत्वा प्रव्रज्य माहेन्द्रे देवोऽजनि । ततश्च्युत्वा प्राग्विदेहेषु क्षेमापुयां श्रीचन्द्रो नाम राजा समाधिगुप्तपरेन्ते प्रव्रज्य ब्रह्मलोकेन्द्रोऽजनि । ततश्च्युतो बलमद्रोऽप्यम् । जरद्रवजीवस्त्वयं क्रमात्सुग्रीवो जज्ञे ।

श्रीकान्तजीवो भ्रान्त्वा मृणालकंदपत्तने शंखुर्नृपो बभूव । वसुदत्तजीवस्तु भ्रान्त्वा तस्यैव नृपस्य श्रीभृतिः पुरोधाः । गुणवती-

जीवो आन्त्या तत्सुता वेगवती जज्ञे । सा यौवनस्या प्रतिभास्यं सुदर्शनमि ज्ञैर्वन्दमानं दृष्ट्वा सोपहासं जगौ ।

अहो साधुरयं दृष्टः पुरा क्रीडन्महेलया । साऽनेन प्रेषिताऽन्यत्र तं वन्दध्वं कथं जनाः ॥४५॥

लोकस्तनुत्वा विपरिणतः । कलंकपोषणापूर्वं तं साधुं विप्लववियुतमारेभे । साधुः कलङ्कापगमं यावन्न पारयिष्यामीत्यभ्यग्रहीत् । ततो वेगवतीमुखं देवतारोषाब्धनम् । पित्रा ज्ञातवृत्तेन भर्त्सिता भीता मुनेः पुरो लोकसमक्षमुवाच । निर्दोषोऽसि । मयाऽलीको दोषो दत्तः । क्षमस्वेति । लोको भूयस्त्वं साधुमानर्च । सा उल्लाषा आबिका जाता । शम्भुनृपतां ययाचे । श्रीभूतिस्तु तस्मै मि-
थ्यादृष्टे तौ न ददौ । शम्भुः श्रीभूतिं हत्वा बलात्तां पुथुजे । भवान्तरे ते वधाय भूयासमिति सा शशाप । तेनाऽपि मुक्ता हरि-
फान्ताधिकृतैः प्रव्रज्य ब्रह्मलोकं गता । ततश्च्युत्वा शंभुजीवरावणस्य मृत्यवे निदानवशात्सीता बभूव । शम्भुर्मवं भ्रान्त्वा प्रभास-
द्विजोऽभूत् । विजयसेम्यैः प्रव्रज्य कनकप्रभलेखरनृपद्विदर्शनात्कृतनिदानः तृतीये कल्पे गत्वा च्युत्वा रावणोऽभूत् । यस्तु धनदत्त-
यसुदत्तमित्रं याज्ञवल्क्यो स भवं भ्रान्त्वा त्वं विभीषणोऽभूः ।

श्रीभूतिस्तु राह्वा इतो द्यौं ययौ । च्युतः सुप्रतिष्ठपुरे वसुः खेचरो जज्ञे । स पुडरीके विजये त्रिध्रुवनानन्दचक्रिणः सुतामनङ्ग-
सुन्दरीं जहात् । चक्रिरेपितृविद्याधरैर्युद्धाऽऽकुलस्य तस्य विमानात्सा निकुञ्जे पपात । वसुस्तु तत्प्राप्त्यै कृतनिदानः प्रव्रज्य स्वर्गं ययौ ।
च्युत्वा लक्ष्मणोऽयम् । साऽप्यनङ्गसुन्दरी वनस्या तपः कृत्वान्तो कृतानशनाञ्जगरेण शस्ता द्वितीये कल्पे देवी । ततश्च्युत्वा विश-
ल्याऽभूत् । यस्तु गुणवतीआता गुणधरः स भ्रान्तभवो राजपुत्रः कुण्डलमण्डितो भूत्वा श्राद्धतां प्रपाल्य भामण्डलोऽभूत् ।

इतश्च काकन्धा वसुनन्दसुनन्दनी द्विजौ । मासोपवासिने मुनये दानं दत्त्वा उत्तरकुरुषु युगिनौ, सौधमं देवौ, ततश्च काकन्धां

रतिवर्धननृपसुतौ सुदर्शनाकुक्षिजौ प्रियङ्करशुभङ्करौ राज्यं प्रपाल्य प्रब्रज्य प्रैवेयके सुतौ जातौ । ततश्च्युतौ लवणाङ्कुशौ । प्राग्भवाम्बा-
सुदर्शना चिरं भवं भ्रान्त्वाऽनयोरध्यापकः सिद्धार्योऽञ्जनि । इति मुनिवचः श्रुत्वा बहवः संवेगं ययुः । कृतान्तवदनो रामसेनानी-
स्तदैव प्राव्रजत् । रामो जयभूषणं नत्वा सीतोषान्तं गतो दृश्यौ । असौ मृद्वङ्गी सीताऽऽत्तपादि कथं सोढा । संयमभारं कथमुद्वक्ष्यति
यद्वा यस्याः सतीव्रतं रावणोऽपि न मद्भक्तुमलं सा संयमप्रतिज्ञामपि पारयिष्यत्येव एवं विमृश्य सीतां ववन्दे । एवं लक्ष्मणोऽन्ये-
ऽपि राजानो नेमुः । रामोऽयोध्यां ययौ । कृतान्तपत्न्या ब्रह्मलोकं ययौ । सीता पट्टि वर्षाणि तपस्तप्त्वा प्रयस्त्रिंशदहान्यनशनं
विधाय द्वाविंशत्यर्णवायुरच्युतेन्द्रोऽञ्जनि ।

इतश्च वैतादये काञ्चनपुरे फनकरथः सेचरेद्यः, मन्दाकिनीचन्द्रमुख्योः कन्ययोः स्वयंवरे रामलक्ष्मणादीन्सपुत्रान्नुपानाजुहाव ।
तत्र मन्दाकिन्या अनङ्गलवणधन्त्रमुख्या चाङ्कुशो वव्रे । तत्र सौमित्रेः सुताः श्रीघरादयः सार्धे द्वे शते क्रोधाद्युगपद्युद्धायोत्तस्थिरे ।
लवणाङ्कुशौ तान्सन्नयतः श्रुत्वा ग्रीचाते । आठमिः को योत्स्यते । ज्येष्ठकनिष्ठयोस्तातयोर्थथा न मेदस्तथा तत्पुत्राणामस्माकमपि
मेदो भान्तु । ते चरेभ्यस्तज्ज्ञात्वा शीणाः स्वं निनिन्दुः । संविद्या महाबलमुनेः पार्श्वे प्राव्रजैश्च । लवणाङ्कुशौ तु जातोद्वाहौ सीरिश-
ङ्गित्वावयोध्यामीयतुः ।

इतश्च मामण्डलः स्वपुरे हर्म्यमूर्द्धनि स्थितः श्रेणिद्वयं वशीकृत्य सर्वत्र लीलया विहृत्य ग्रान्ते व्रतात्पूर्णकामो भवेयमिति ध्या-
यंस्तदित्पातान्मृतो देवद्वरुयुगलिपूस्पेदे । हनुमाश्चैत्यनतये मेरुं गतो निवृचः सूर्यास्तदर्शनात्संविद्यः स्वपुरे गत्वा सुते राज्यं न्यस्य
धर्मरत्नाचार्यान्ते प्रवगात्र । राज्ञां सार्धसप्तशतानि तमनु प्राव्रजन् । दीक्षिताश्च तत्पत्न्य आर्यालक्ष्मीचतीपार्श्वेऽस्युः । हनुमाञ्जिह्वं

पयो । रामः श्रीशैलं प्रवृजितं धृत्या दृश्यो । मोगमुखं हित्या किमयं कष्टं दीक्षामाददे । शक्रस्तो रामचिन्तो ज्ञात्वान्तःसभमूचे ।
 त्रयो र्धर्मा विरामा गतिः । नरमदेदोऽपि रामो यत्स्ययं धर्मं हसति । विषयजं सुखं ग्रसंसन्नि । यद्वा ज्ञातं रामलक्ष्मणयोर्मियः स्नेहो
 मयाऽनिर्विदहेतुः । दो देवो कौतुकात्तयोः स्नेहं परीक्षितुं लक्ष्मणगृहमीयतुः । सद्यो मायया सर्वमन्तःपुरखिणं क्रन्दत्सौमित्रे
 दंष्ट्रयामागतुः ।

हा पद्म ! पद्मनयन ! पन्थुपद्मविवाकर ! ! अकाण्डमृत्युः कोऽयं ते विश्वस्याऽपि भयंकरः ॥४६॥

एवं रदतीर्थ्यानि मतीर्मुक्तचेष्टा अन्तःपुरयथूः प्रेक्ष्य विषण्णो लक्ष्मणः प्राह । मद्भ्राता किं मृतः ? दैवेन पिशुनेन किं कृतम् ? एवं
 वदत एव तस्य वचना सदा जीवितं निर्ययो । स सिंहासनेऽपि स्वर्णस्तम्भमवष्टभ्य स्थितः प्रसारिताक्षोऽस्याव । तौ सुरावपि तं परास्तु
 प्रेक्ष्य विषण्णौ किमावाभ्यां कृतमिति मिथः प्रोचतुः । एवं निन्दन्तौ स्वं कल्पं जग्मतुथ । तत्रान्तःपुरास्त्रियस्तं मृतं दृष्ट्वा मुक्तके-
 श्वाभ्यन्दुः । रामस्तरत्नान्दितं धृत्या तत्राऽऽगतः प्रोचे । अविज्ञायाप्यमंगलं किमारब्धम् । एष जीवामि । एष चानुजो जीवति ।
 क्षोऽपि व्यापिरमुं पाथते । इत्युत्वा वैद्यान् ज्योतिषिकांश्चकार्य मंत्रतन्त्राणां प्रयोगं कारयामास । तदैकलये मूर्च्छितः प्राप्तसंज्ञो रुरोद ।
 कपीश्वरतनूदगनुता अप्युधै हरदुः । प्रतिमार्गं प्रतिगृहं प्रत्यङ्गं क्रन्दनात्पदा शोकाद्वेतं यभूव । लवणाद्दुशौ रामं नत्वोचते । कनी-
 यस्मान्मृग्युना भीतो स्तः । अकस्मादेष मृत्युरापतति । इत्याद्युत्त्वा रामं नत्वाऽमृतघोषपेदीक्षां गृहीत्वा शिवं प्रापतुः । रामो भ्रातृ-
 विपस्या सुतयोध वियोगेन भूयो भूयो सुमूर्च्छं मोहालगाद च । वन्धो मया किं क्वचिदपमानना चक्रे ? किं मौनी स्थितोऽसि ? ।
 त्वय्येनं स्थितेऽहं पुत्राभ्यामप्युज्जितः । विभीषणाद्याः सम्भूय रामं सगद्गदं जगदुः । प्रभो धैर्यं भज । सौमित्रैरङ्गसंस्कारपूर्वमौद्ध-

देहिकं सम्यगति कर्तव्यम् । इत्युक्त्वा कुदो रामस्तानूचे । रे खलाः किमिदम् ? मद्भ्राता जीवति । सर्वेषां शुष्माकं मृतकार्यं कर्तव्यम् ।
ममामुजो दीर्घायुः स्तात् । आतर्जितवत्स ! ब्रूहि । खलानां प्रवेशोऽस्ति । किं मां खेदयसि ? यद्वा वत्स ! खलसमक्षं तव कोपो नो-
चितः । इत्युक्त्वा स्कन्धे तमारोप्याऽन्यत्र ययौ । कदाचित्स्वयमस्नपयत् । कदाचिद्विलेपनैर्विलिलेप । कदाचित्तसवाहकीभूय स्वय
स्यालं सम्पूर्णं मुमोच । कदाचिदंके कदाचित्चले न्यास्यत् । कदाचित्स्वयमामाण्य स्वयं प्रतिबभाषे । कदाचित्सवाहकीभूय स्वय
ममर्द । इत्यादिविफलाशेषाः कुर्वतो विस्मृतान्यकृत्यस्य पणमासा ययुः । इन्द्रजित्सुन्दरात्मजास्वमुन्मत्तं श्रुत्वा जिघांसवोऽभ्येयुः ।
अपोष्यां सैन्यै रुरुयुः । रामोऽपि सौमित्रि सौमित्रि स्वांके न्यस्य वज्रावत् धनुरास्तालयत् । तदा जटायुर्नाकिभिः सहाऽऽसनकम्पेन माहे-
न्द्रादाययौ । तेऽस्योऽद्यापि सुरा रामगृह्या इति वदन्तो नैशुः । अत्र रामो देवसत्त्वा पुरोविभीषणोऽस्माकं हन्ता इति भीता द्रीणा-
श्च संवेगादतिवेगमुनेः पार्श्वे प्रवयजुः । ततो जटायुर्देवो रामस्य बोधार्थं पुरः स्थित्वा शुष्कद्रुमं जलेन सिपेच । करीपं क्षिप्त्वा ह्यदि-
पथिनीं रोपयामास । अकाले मृतोष्णा लाङ्गलेन बीजान्युवाप । यत्रे वालुकाः क्षिप्त्वा तैलार्थं पर्यपीलयत् । एवमन्यदप्यसाधकमदर्श-
यत् । रामस्तमूचे । किं शुष्कं द्रुं सिञ्चसीत्यादि । देवोप्युचे । इयच्छेदित्सि तत्किं मृतकं स्कन्धे वहसि ? रामो लक्ष्मणवपुरालिङ्ग्य
प्रत्यूने । अमङ्गलं किं भाषसे ? हृष्यधं त्यज । अत्रान्तरे कृतान्तवदनो देवस्तद्वोधार्यमाययौ । स्त्रीमृतकं स्कन्धे न्यस्य रामोपान्ते
चचार । रामः प्रोचे । उन्मत्तोऽसि ? स्त्रीमृतकं वहसि । कृतान्तोऽप्युचे । किममङ्गलं वक्षि । ममेषा प्रेयसी । त्वन्तु किं शवं वहसि ?
इत्यादि तदर्थित्वेदुभिर्जातचेतनो रामो दध्यौ । किं सत्यं ममामुजो न जीवति ? ततस्तौ देवौ रामाय लब्धबोधाय स्वं निवेद्य स्व-
स्नानं ययतुः । रामोऽमुजस्य मृतकार्यं कृत्वा दीक्षां प्रपित्सुः ययुर्न राज्यादानायाऽऽदिदेश । तस्मिन्नपि दीक्षाकृताऽऽग्रहे लवणात्म-

जायानङ्गदेवाय राज्यं दत्त्वाऽर्हदासश्रावकेणोपदिष्टस्य मुनिसुव्रतवंशस्य सुव्रतपौरान्तिके शत्रुघ्नविभीषणसुग्रीवविराधैरन्यैश्च नृपैः समं रामो व्रतं जग्राह । रामे निष्क्रान्ते षोडश नृपसहस्राणि निष्क्रान्तानि । सप्तत्रिंशत्सहस्राणि स्त्रियः प्राव्रजन् । श्रीमत्याश्च साध्व्याः परिच्छेदे चभूयुः । रामो नानाभिग्रहो गुरुपादान्तैः षष्ठ्यब्दीं तपस्तेये । सुर्वनुज्ञया प्रतिपन्नैकविदारो निर्भीरुटव्यां गिरिकन्दरे ययौ । अहं तत्रैव निशि ध्यानजुपस्तस्यावधिज्ञानमभूत् । चतुर्दशरज्जुभ्रमं विश्वं पश्यन्देवाभ्यां हवं नरके गतमनुजं ज्ञात्वा दृश्यौ । अहं प्राग्यनदत्ताऽऽख्योऽभूवम् । तदा च लक्ष्मणो वसुदत्ताऽऽख्यो भमाञ्जुजोऽभूत् । तत्राऽप्यकृतकृत्योऽसौ मुधैव विपन्नः । अस्मिन्नपि मनेऽस्य कौमारेऽब्दशतं मुधा ययौ ।

शतत्रयं मण्डलित्वे चत्वारिंशत्तु दिग्जये । वर्षैकादशसहस्राः सार्धां राज्येऽब्दपट्टि च ॥४७॥

एवमस्याविरतस्यैव द्वादशवर्षसहस्रात्मकं सर्वमायुर्नरकावहं ययौ । तयोर्मर्यावधकयोर्देवयोर्न दीपः । कर्मणामीदृग्विपाकः । एवं ह्यायन्रामो विदोषतो निर्ममस्तपःसमाधिनिष्ठोऽधिकं बभूव ।

अथ स्यन्दनस्थले पुरे पण्डोपवासान्ते पारणाय विवेश । पौराः प्रचुरसंमदाः सम्मुखीनास्तं नयनोत्सवमायान्तं समापेतुः । पौर्यः खस्वगृहाजिरे तस्य भिक्षादानाय विचित्रमोज्यपूर्णानि भाजनानि पुरो दधुः । पौराणां हर्षतुमुले जाते गजाः स्तम्भान्बभञ्जुः । हयाः उत्कर्णतां ययुः । रामोऽप्युज्जितधर्माभिरतः पौरदौकितसाहारं न जग्राह । नृपागारं तु गतः । प्रतिनन्दिदृपेणोज्जितधर्माद्वारेण प्रति-
लम्भितो विधिवद् बुभुजे । सुर्वसुधारादिपञ्चकं कृतम् । रामोऽप्यरण्यं गतो भूयः पुरक्षोभो मा भूदिति पुरे प्रवेशाभिग्रहं जग्राह । अरण्ये चेद्विधा लप्स्यते, तदा पारणं, नान्यथेति । देहेऽपि निरपेक्षः प्रतिमाधरः समाधियुतस्तस्थौ । अन्यदा तत्र विपर्यस्तशिक्षाश्चाकृष्टः

प्रतिनन्दिन्यप आययौ । सोऽश्वो नन्दपुण्याख्यसरसः पङ्के ममज्ज । अत्रुपदं च सैन्यमाययौ । राजा तमश्च पङ्कादुत्तार्य सैन्यं तत्र न्यस्य स्नात्वा सपरिच्छदो बुध्वले । पारणेच्छुं रामपिभागतमयुत्थाय शेषैर्भक्तपुनैः प्रत्यलभ्ययत् । दिवो रत्नवृष्टिः । रामदेशनया नृपाद्याः श्रावका जाताः । ततः प्रभृति धनदेवीभिः पूज्यमानो रामस्तत्रैव स्थितो मासेनैकेन द्वित्रिचतुर्वा मासैः पारयामास । कदाचित्पर्यङ्कस्थः, कदाचित्मलम्बितभुज उत्कटिकासीनो वा, ऊर्ध्वबाहुर्वा, अङ्गुष्ठस्थो वा, पाणिस्थो वा एवं नानासनस्तपस्तेपे । अन्यदा क्रीटिशिलां ययौ । तामस्यास्य क्षपकश्रेणिस्थो निधिप्रतिमाधरः शुक्लध्यानान्तरं मेजे । तदा सीतेन्द्रोऽवधिना ज्ञात्वा दध्यौ । चेदसौ संसारी स्यात् तदा भूयोऽमुना युज्ये । अनुकूलैरुपसर्गैरुपद्रवामि । यथा मन्मित्रं सुरः स्यात् । उपराममागत्य वसन्तभूपितसुद्यानं विचक्रे । कौकिलालिरवाः प्रसस्युः । सीतेन्द्रः सीतारूपं विकृत्य नानास्त्रीभिः सह ग्रीचे । प्रिय ! त्वत्प्रिया सीताऽस्मि । तदा त्वां त्यज्या प्रव्रजिता पश्चात्तापमजम् । एताभी रक्ताभिः खेचरीभिरहं शार्थिता रामं स्वीकुरु । तं चास्मन्नाथं कुरु । तत्प्रभो ! माममूढं स्वीकृत्य रमस्वेति त्रुवाणे सीतेन्द्रे वैक्रियः खेचरार्यः संक्षीतं चक्रुः । तथाप्यक्षुब्धस्य रामर्षेर्माघशुक्लद्वादश्यां निशोऽन्ते यामे केनलज्जानमजनि । सीतेन्द्रोऽन्ये च सुरास्तस्य केवलमहिमानं व्यधुः । स्वर्णाञ्जिासीनश्चाप्ररातपवराजितो रामो धर्मदेशनां चक्रे । मीतेन्द्रो देशनान्ते क्षमयित्वा नत्या सौमित्रिरावणगतिं पप्रच्छ । रामः प्राह । शम्भूकदशास्यो लक्ष्मणश्च तुर्ये नरके सन्ति । तत उद्गतौ दद्यास्पसौमित्रौ श्राग्विदेहे विजयावतीपुर्यां सुनन्दरोहिणी पुत्रौ जिनदाससुदर्शनौ भूत्वाऽहद्वयं प्रपाल्य सौधर्मे देवौ भविष्यतः । च्युत्वा विजयापुर्यां आचक्रौ भूत्वा मृत्वा हरिवर्षे पुरुषौ भाविनौ । ततो देवौ । च्युत्वा विजयापुर्यां कुमारवर्तारादलक्ष्म्योः कुमारौ जयकान्तजयप्रभौ संयमं प्रपाल्य लान्तकं यास्यतः । तदा त्वमच्युताच्युतोऽत्रैव मरते सर्वरत्नमतिशक्ती भविता । तौ तु

नन्वुतारिन्द्रायुषमेपरयो भाविनो । त्वं प्रयज्य वैजयन्तं यास्यसि । इन्द्रायुधस्तु रावणजीवः शुभं भवग्रयं भ्रान्त्वा तीर्थकृद्भ्यो-
 द्रष्टुमर्त्तयिष्यति । ततः ॥ तीर्थनाथो भविता त्वं तु वैजयन्ताब्ज्युतस्तस्य गणधरो भावि । ततस्तौ मोक्षं यास्यतः । लक्ष्म-
 नजीमन्तु न्ययनुमेपरथः शुभयतीर्यस्यति । ततश्च पुष्करदीपे प्राग्विदेहे रत्नचित्रापुर्यां चक्री भूत्वा प्रयज्य तीर्थनाथत्वं प्राप्य
 निर्वास्यति । सीतेन्द्रतरुत्वा रामं नत्वा स्नेहा स्मरणं ययौ । तत्र शम्भूकरावणौ विकृतैः सिंहादिरूपैर्लक्ष्मणेन युध्यमानौ
 दृददौ । परमायामिका नैवं युध्यमानानां वो दुःखं भावीत्युक्त्वाऽग्रिकुण्डेषु तान्पधुः । दहमाना रघुनखयोऽपि ततः कृद्धा
 नैलङ्गभ्यां निदधिरे । ततो ब्राह्मे चिक्षिपिरे । इत्यादि तेषां दुःखं प्रेक्ष्य सोऽसुरानूचे । किं रे न वित्य ? अस्मी पुलयोत्तमा
 भ्रानन् । दुरमपसरतेति तान् निषिष्य शम्भूकरावणौ प्रत्याह । युयां प्राकृष्टकर्मणाम् नरकं गतौ । दृष्टोदकं प्राग्वैरं किमद्यापि
 न युज्यामिष्युक्त्या सौमित्रे रावणस्य च बोधाय रामाख्यातमाचख्यौ । तावप्युवाते । कृपालो साधु कार्पीः । तव शुभोपदे-
 नेन दुःखविस्मृतिर्जना । प्राक्कर्मभिरपितो नरकायासो दीर्घः । तदुःखं कोऽपनेष्यति । सीतेन्द्रोऽवोचत सुरलोके त्रीनपि
 नेष्यामीति । ते तेनोन्मृताः कण्ठः पेतुः । भूयोऽपि मिलिताङ्गानुदधे । ते तथैवाऽपतन्त । ते सीतेन्द्रमूचुः । उद्ध्रियमाणानाम-
 स्माकमधिकमेव दुःखं भवति । दां याहि । सीतेन्द्रस्तान्मुक्त्वा रामं नत्वा शाश्वताहंतीर्ययात्रायै नन्दीश्वरादिषु व्रजन्देवकुरुप्रदेशे
 भामण्डलजीवं दृष्ट्वा स्नेहात्प्रतिबोध्य स्वस्थानं ययौ । रामः केवलित्वे पञ्चविंशत्यन्दीं भव्यान्प्रबोध्य पञ्चदशान्दसहस्राण्यायुः पाल-
 यित्वा परं पदं प्रपदे ।

॥ इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते त्रिपष्ठिशलाकापुरुषचरिते गद्यबन्धे सप्तमे पर्वणि रामनिर्वाणगमनो नाम दशमः सर्गः ॥
 ॥ समाप्तं चेदं रामायणम् ॥

॥ अथैकादशः सर्गः ॥

नमो नमिजिनेन्द्राय सुरेन्द्रमहिताङ्गये । कर्मद्रुमगजेन्द्राय धरित्रीकल्पशाखिने ॥१॥

अत्रैव जम्बूद्वीपे प्रत्यग्विदेहे भरताभिषे विजये कौशाम्बी पूर । सिद्धार्थो राजा । सुदर्शनपौरुषादीक्षः कैश्चित्स्थानकैस्तीर्थकुत्राम-
कर्माऽर्जयित्वाऽपराजिते ययौ । त्रयस्त्रिंशदर्णवोपममायुः पूरयामास । इतश्चात्रैव भरते मिथिलापुर्यो विजयरजस्य चप्रादेवीकुशावध-
युक्षूर्णिमायामधिन्या चतुर्दशस्रज्ज्वलितस्तीर्थकुल्लन्माऽवातरत् । श्रावणकृष्णाष्टम्यामश्विनीधिष्ये नीलोत्पलाङ्गं स्वर्णभं देवी
मुतमद्यत । दिक्कुमारीकाः स्रुतिकर्माणि चक्रुः, इन्द्रा मेरो स्नपनं च । विजयो राजा प्रातर्महमकारयत् ।

प्रभौ गर्भस्थिते रुद्रा पुण्यासीन्मिथिलारिभिः । अधिप्रासादमारोहद्वप्रादेवी च तत्क्षणम् ॥२॥

यत्रां प्रेक्ष्य च तद्गर्भानुभावाद्विजयं नृपम् । यन्नेमुर्द्विप इत्यस्य नमिरित्यभिधा वचे ॥३॥

यौवनस्यः प्रभुः पञ्चदशचापोन्वो रेले । सार्धे द्वे वर्षसहस्रे व्यतिक्रम्य यित्रा दत्तं राज्यमपात् । पञ्चानन्दसहस्राणि राज्यं पालयित्वा
लोकान्तिकत्रोषितो राज्ये सुप्रभं पुत्रं न्यस्य वार्षिकं दानं दत्त्वा ।

सुप्रभायैर्नृपैः शाक्रादिभिर्देवैर्वृतः प्रभुः । देवकुर्वा शिचिक्रया सहस्राव्रवणं ययौ ॥४॥

आपादृष्टान्नपानमभिन्यां चरमेन्दानि नृपसहस्रयुतः पृष्ठेन प्राव्रजन् । जातमनोज्ञानो द्वितीयेऽहनि वीर्युरे दत्तराजेन क्षीरेय्या
 पारितः । गुरैस्तत्र चतुर्धारादियन्नकं पीठं च चक्रे । प्रभुर्नवमासानन्यत्र विहृत्य सहस्राग्रवणे दीक्षास्थाने पृष्ठेन बहुलस्याघः प्रतिमया
 तस्यौ । तदा मार्गशुक्लैकादश्यामभिनीभे केवलमुदपादि । सुराः समवसरणमशीत्यधिकचापशतोच्चाऽशोकशृपितं व्यधुः । प्रसुरशोकं
 प्रदक्षिणीकृत्य वीर्याय नत्वा प्राह्ममुखो रत्नसिंहासने न्यपदत् । अन्यदिक्षु व्यन्तरकृतं प्रतिविम्बत्रयं बभूव । यथास्थानं सङ्के निषण्णे
 चक्रे स्तुत्या पिरते प्रसुदेशनां चक्रे । असारोऽयं संसारः । ततो यतिधर्माय यतेत । तत्राऽशक्तः श्राद्धधर्मयोत्तिष्ठेत् । अहोरात्रं
 धर्मवेशाभिः श्राद्धो नयेत् । ब्राह्मे सुहर्तु उचिष्टेत् । गृहस्योऽपि विशुद्धवतीति यावत् । कुम्भाद्याः सप्तदश गणधरा आसन् । प्रमोर्दे-
 वनान्ते कुम्भदेशनां धुत्वा शक्राद्याः स्वस्थानं ययुः ।

तत्तीर्थजन्मा मुकुटिर्पक्षरूपश्चतुर्मुखः । स्वर्णवर्णो दृपरथश्चतुर्भिरक्षिणैर्भुजैः ॥५॥
 घृतमातुलिङ्गशक्तिमुद्रामयदैर्युतः । वामैः पुनर्नेकुलकपर्शुवज्राक्षसूत्रिभिः ॥६॥ (युग्मम्)
 तथैव देवी गांधारी श्वेताङ्गी हंसयाहना । दोभ्यां वरदवह्निभ्यां दक्षिणाभ्यां विराजिता ॥७॥
 चामाभ्यां धीजगृरिभ्यां बाहुभ्यामुपशोभिता । अभूतामित्युभे भर्तुर्नमोः शासनदेवते ॥८॥

प्रभोः साधूनां विशतिः सहस्राः । साध्वीनामेकचत्वारिंशत्सहस्राः । पूर्वभृतां सार्धां चतुःशती । अवधिज्ञानिनां षोडश शताः । मनो-
 ज्ञानिनां पष्ठश्रा द्वादशशती । केवलिनां षोडश शताः । जातवैक्रियलब्धीनां पञ्च सहस्राः । वादिनां सहस्रम् । श्राद्धानां लक्षं
 सप्ततिः सहस्राश्च । श्राविकाणां त्रिलक्षा अपचत्वारिंशच्च सहस्राः । सम्मेताद्रौ मुनिसहस्रेण सह मासमनशनी वैशाखकृष्णदशम्याम-

धिनीमे तैर्मिनिभिः समं सिद्धः ।

कौमारेऽन्धानां सहस्रौ साधौ राज्ये तु पञ्च ते । व्रते साधौ सहस्रौ चेत्ययुतायुर्नमिप्रभुः ॥९॥
श्रीमृनिमुद्रतन्निर्वाणत्पदस्वन्दलद्वेष्टु नमिनिर्वाणम् । सुराः शरीरसंस्कारपूर्वं श्रीनमोः सपरिवारस्य निर्वाणकल्याणं व्यधुः ।

॥ इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रधिरचिते त्रिपट्टिशलाकापुष्पचरिते गद्यबन्धे सप्तमे पर्वणि नमिनाथचरितवर्णनो नामैकादशः सर्गः ॥

॥ अथ द्वादशः सर्गः ॥

नमो विहरलेख हरिप्रेमधक्री । तचरितं यथा । अद्वैत भर्तेऽनन्ततीर्थे नरपुरे नराभिरामो नृपः । प्रब्रज्य सनत्कुमारं सुरोऽभूत् ।
पाञ्चालदेने काम्पीत्यपुरे इत्याकृत्यो महाहरिराजस्य मेराकुशावतीर्णः । पञ्चदशधनुस्तुहो हेमामो हरिप्रेमः सुतोऽजनि । युवा राज्ये-
नमिपित्तः । अरुणालायां चक्रतनं प्रादुरभूत् । अन्यान्यपि त्रयोदश रत्नानि जज्ञिरे । दिग्जयः । द्वादश्याब्दानि चक्रित्वाभिषेको-

१ प्राज्यो मागधीयकुमारं, याम्याब्धौ वरदाभयति, पश्चिमाब्धौ प्रभासेशं सुरं, सिंधु, वैताब्धे वैताब्धाद्रिकुमारं, ततः कृतमालदेवं, सेनान्या-
मिन्धोः पश्चिमनिजुष्टं, यमाविधि तमिसां प्रविश्य निर्गत्य च आपतनाम्नो स्लेच्छान्, सेनान्या सिन्धोः पश्चिमनिजुष्टं हिमवत्कुमारं च जित्वा ऋष-
भट्टे स्वनाम लिगित्वा सेनान्या गांगं निजुष्टमजयत् । उभयधेनिविद्याधैरदत्तदण्डो नाट्यमालं खण्डप्रपातया निर्गत्य सेनान्या गांगं निजुष्टं
नगरदिना गङ्गायानारादस्यनाम । तत्र गङ्गासुलभागधवासिनो नव नियमो वदीवभूयुः ।

त्सवः । प्रवज्य निवृत्तो दशमधक्री । कौमारे वर्षाणि (३२५) संपादानि त्रीणि शतानि, मण्डलित्वे ३२५, जये सार्धशतम्, चक्रित्वे सार्धाष्टशतानि (८८५०) व्रते सार्धत्रिशतानि ३५०, एवं वर्षायुतायुः ।

॥ इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते त्रिप्रश्निशलाकापुरुषचरिते गद्यबन्धे सप्तमपर्वणि हरिपेणचक्रवर्तिचरितवर्णनो नाम द्वादशः सर्गः ॥

॥ अथ त्रयोदशः सर्गः ॥

नमेस्तीर्थे जयधक्री, तच्चरित्र यथा-अस्यैव जम्बूद्वीपस्यरवते श्रीपुरे वसुधरो राजा । पद्मावती प्रिया । मृत्योरुद्विग्नो विनयं धरं सुतं राज्ये न्यस्य मनोहरवने वरधर्मयैः प्रव्रज्य सप्तमकल्पं ययौ । मगधेषु राजगृहे इक्ष्वाकुवंशे विजयराजो वप्रायां सुतो जातः जयो नाम घनुर्द्वादशकोचः काञ्चनच्छविः । तस्य पित्रा दत्तराज्यस्य, आशुभागारे चक्रं समुत्पेदे । कृतदिग्जयोऽखण्डविक्रमः पदखण्डां भुवं भुक्त्वा प्रवव्राज । कौमारे वर्यत्रिशतम्, मण्डलित्वे ३००, दिग्जये शतम्, चक्रित्वे एकोनत्रिशतिः शतानि, व्रते चत्वारि शतानि, एवं वर्षाणि त्रीणि सहस्राण्यायुः । ततः सिद्धः ।

॥ इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते त्रिप्रश्निशलाकापुरुषचरिते गद्यबन्धे सप्तमे पर्वणि जयचक्रिचरितवर्णनो नाम त्रयोदशः सर्गः ॥

रामलक्ष्मणदशानना नमिस्तीर्थकृच्च हरिपेणचक्रभृत् । चक्रभृच्च जय इत्यमुत्र पङ्क्तिवर्णिताः श्रुतिसुखाय सन्तु वः ॥

॥ समाप्तं चेदं गद्यवद्धं सप्तमं पर्व ॥